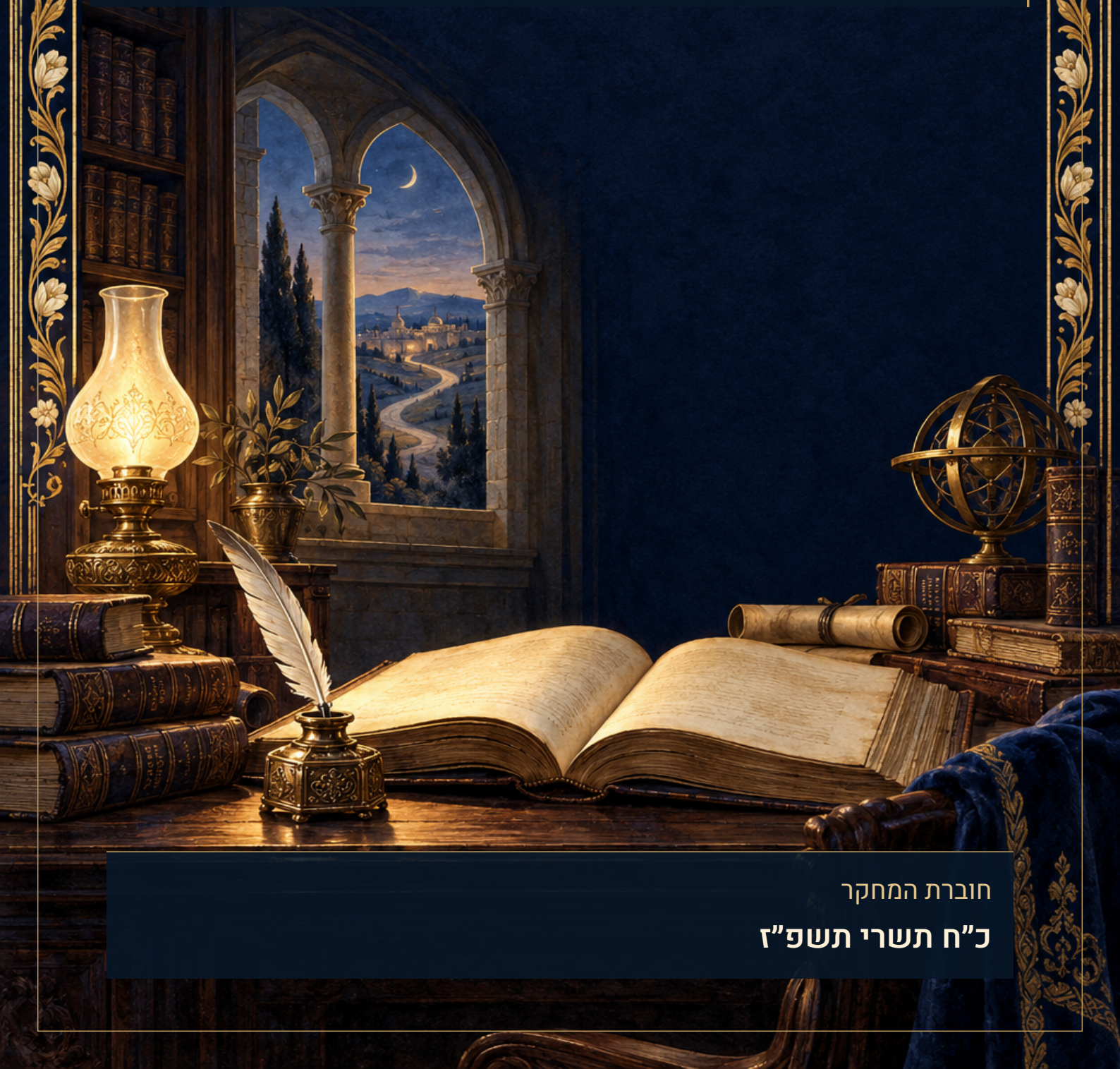

בית מדרש ישיבה AI

מי פתח בתשובה תחילה?

עיון במדרש, במפרשים ובתורת החסידות
ראובן, יהודה, דוד והושע

חוברת המחקר

כ"ח תשרי תשפ"ז

מי פתח בתשובה תחילה — ומדוע יש יותר מתשובה אחת לשאלה הזאת? קין מספר לאדם ששב; ראובן שומע "אתה פתחת בתשובה תחילה"; דוד נותן דרך לשבים; הושע קורא לישראל לשוב. אם כל אחד בא אחרי קודמו, מה עדיין נותר לו לפתוח? ומעבר לסדר הזמנים: האם תשובה שלא השיבה לאדם את כל שאיבד חדלה להיחשב תשובה?

המחקר מתחיל מן הקושי ואינו מוחק אותו. בנוסח אחד של בראשית רבה נאמר "מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה"; בשכל טוב אדם הראשון נזכר במפורש. מולו ניצבות מסורות על תשובה קדומה שהתקבלה. במפרשים נמצאו יישובים של יוזמה, סוג הפגם, הכנה למצווה, פתיחת דרך לשבים, עוררות כוח התשובה מאהבה והשבת מדרגה. אלה פירושים מזוהים, שיש לבדוק את תחולתם. אין המדרש עצמו מוסר טבלה שבה לכל דמות הוקצה תחום אחר.

המענה העולה מן הבירור הוא חיובי ומוגבל: קדימות מאוחרת אינה מבטלת מעצמה את תשובת הקודמים. יש לכך ראיות מפורשות; אין יישוב אחד שהוכח לכל הנוסחים והמחברים. עצם השיבה, הווידוי, קבלת התשובה, השלמת הכפרה והשבת המעמד עשויים להיבחן בנפרד. גם הבדלים אלה אינם מילון אחיד המוחל על כל ספר.

זוהי מהדורת המחקר בעברית, V5, לאחר קליטת R1 ו-R2 וארבע ביקורות השיפור S1. היא פורשת את הבירור, לרבות חלופות שנדחו, גבולות הראיות ושינויי עמדות. בהמשך נבחנים גם יתרונותיהם וחסרונותיהם של ארבעת המבקרים ושל העורך, מתוך עבודתם המתועדת בתיק זה. הסכמתם אינה ראייה. מקור היסוד V7 (עמ' 5) מובא בכוונה לפני V1 (עמ' 6): תחילה לשון הקושי, ואחר כך בחינת הפתרונות. ההכרעות נבחנות לפי המקורות והנימוקים, לא לפי הסכמת המודלים.

לאחר שיפור חוברת זו תיכתב חוברת לקורא: אותו מהלך שלם, בלשון פשוטה וללא אריכות יתר, עם הפניות לעמודי המחקר. היא טרם הופקה. שתי המהדורות יתורגמו לאנגלית אחרי השלמת העברית. השאלות שנותרו פתוחות מסומנות כאן; הן אינן מעכבות את הצגת מה שכבר התברר.

שאלת השואל והנחותיה

השואל ביקש לברר מי היה הראשון ששב, וכיצד קין, ראובן, דוד והושע מקבלים לשונות קדימות. אמירותיו "נראה לי" נשמרות כהשערות לבדיקה ולא כעובדות. הוא ביקש גם את גבולות התשובה ואת ביאורי החסידות והרבי.

נבדקות שלוש הנחות: שקדימות היא תמיד בזמן, שתואר מאוחר מבטל את הקודמים, ושביאורי החסידות הם שיטה אחת. תחילה נקרא המקור, אחריו כל מפרש, ולבסוף גבולות ההשוואה.

מה נשאל או הונח	מה נבדק במחקר
קין ראשון, ואדם למד מבנו	יש לימוד מפורש במדרש ותואר אצל מהרז"ו; שלמות תשובת קין שנויה במחלוקת. V2 (עמ' 7); V21 (עמ' 18)
ראובן אחרי אדם וקין ובכל זאת פותח תחילה	לשון מוחלטת וחילופי נוסח, ואז פירושי יוזמה, פגם ומדרגה. V7-V16. עמ' 5-16
דוד פתח דלת לשבים אחרי קודמיו	תקדים יחיד, פתיחה כללית, כוח אהבה, עילאה והשבת מדרגה לפי מחברים שונים. V17-V26. עמ' 16-22; V37 (עמ' 29)
הושע קשור לראובן	הקשר מפורש במדרש; משמעות החידוש מתבארת בכמה שיטות. V27-V30. עמ' 23-24
"למה אם משה עשה תשובה, מה לפניו אף אחד לא עשה תשובה"	זה הנוסח המילולי. לא נמצא ממנו תואר אישי כולל למשה; נבדקה גם שאלה אחרת, קדימת הוראת משה להושע, המוכרת במפרשים. N7 (עמ' 36); N14 (עמ' 40)
מדוע התשובה הקודמת אינה נחשבת ומה גבולות התשובה	עצם ההנחה נבחנת: מקורות רבים מכירים בקודמים; תוקף, שלמות, וידוי, כפרה והשבה נבדקים בנפרד. V31-V40. עמ' 25-32

מקרא ניווט: V — גוף הבירור; N — הרחבות ומבחי גבול; M — דרך העבודה והשוואת המודלים; C — תיקי שינוי. D — פנקס הבסיס; A — פנקס ההרחבות והתוספות. B-T — יחידת מיזוג; E ו-R3 — הכרעות היסטוריות. "רישא" היא תחילת המשפט; "מנגנון" הוא דיווח המהדיר על חילופים; "קולציה" היא השוואת עדי נוסח. קריאת המנגנון אינה קריאת כתבי היד עצמם.

מפת השאלות והמענה

המפה מציגה פירושים מזוהים ומקומות עיון, לא חלוקה שהמדרש מסר. יישוב היוזמה נאמר על אדם וקין; מניע ישמעאל אינו מפורש. לשון המקור המוחלטת קודמת ליישובים בגוף.

השאלה	מוקד המענה והעיון
מי נקרא ראשון?	תארים שונים ומחלוקת על קין · V1-V7 · עמ' 9-5; V17 (עמ' 16); V27 (עמ' 23)
ראובן אחרי אדם וקין	יוזמה, פגם, הכנה ומדרגה; גבול ישמעאל · V8-V16 · עמ' 16-10; N1 (עמ' 34)
מה דוד מוסיף?	תקדים, פתיחה כללית, אהבה, עילאה והשבה · V17-V26 · עמ' 22-16; V37 (עמ' 29)
הושע אחרי משה	תוכן ההוראה ומעלתה, לא המצאת התשובה · V27-V30 · עמ' 24-23; N14 (עמ' 40)
מה גבולות התשובה?	תוקף מול שלמות; וידוי, כפרה והשבת מצב · V31-V36 · עמ' 29-25; N10-N13 · עמ' 40-38
חסידות ותורת הרבי	הגדרות מקומיות וחפיפות מפורשות · V9 (עמ' 11); V15 (עמ' 14); V23-V25 · עמ' 22-19; N17 (עמ' 42)
מדוע הקודמים נחשבים?	ראיות חיוביות בלי יישוב כולל לכל הלשונות · V39-V40 · עמ' 32-31
מה נשאר פתוח?	ישמעאל, אור החיים ומקורות עקיפים · V41 (עמ' 33); N15-N16 · עמ' 41-41

מסלול הלימוד

44 ·	M1 · ט · תהליך המחקר וראיותיו	5 ·	V7 · א · מקור היסוד: מה בדיוק אומר המדרש
47 ·	C1 · י · תיקי המחלוקת והתיקון	6 ·	V1 · ב · אדם וקין: תשובה, ידיעה וסירוב
54 ·	M7 · יא · השוואת המודלים וגבולות המהדורה	10 ·	V8 · ג · ראובן: יוזמה, מצווה ומדרגה
59 ·	יב · ציונים מנומקים	16 ·	V17 · ד · דוד: תקדים, כוח ודרך
63 ·	יג · יומן הכרעות	23 ·	V27 · ה · הושע אחרי משה: מה התחדש
72 ·	יג · מפת 51 היחידות	25 ·	V31 · ו · מהי תשובה ומה אינו נובע ממעלתה
77 ·	יד · לעיון במקורות	31 ·	V39 · ז · המענה וגבולותיו
78 ·	טו · מפות הסברות והמחקר	34 ·	N1 · ח · מבחני גבול והרחבות

א . מקור היסוד: מה בדיוק אומר המדרש

השאלה: מה כתוב במדרש, ובאילו נוסחים, לפני שמנסים ליישב?

v7 לשון מוחלטת וחילופי נוסח: לקרוא את הקושי לפני יישובו

בראשית רבה פד, יט דורש את חזרת ראובן לבור. בנוסח הבסיס של תיאודור-אלבק, המבוסס על כתב יד לונדון, ר' אליעזר מתאר שק ותענית ור' יהושע מתאר את טרחת הבית; אחר שתי הדעות באים דברי הקב"ה. זו יחידת המדרש הרלוונטית, בכתיב המצוטט מן המהדורה; הסוגריים המרובעים הם של המהדורה:

”ר' אליעזר א' עסוק היה בשקו ובתעניתו וכיון שניפנה הלך והציץ לאותו הבור הה"ד וישב ראובן וגו', ר' יהושע א' כל טרחות הבית היתה מושלכת עליו כיון שניפנה הלך והציץ [לאותו הבור] הה"ד וישב ראובן אל הבור וגו', אמר לו הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחילה חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחילה, אי זה הוא זה הושע שובה ישראל עד י"י אלהיך.”¹

בנוסח הזה השלילה נראית מוחלטת. שכל טוב לבראשית לז, כט מנסח במפורש ”מאדם הראשון עד כאן לא חטא אדם לפני ועשה תשובה”. הוא אינו מגביל את דבריו לרגע שבו אדם סירב לשוב. מול פרקי דרבי אליעזר כ, שבו תשובת אדם מתקבלת ומלמדת דורות, נשאר מתח בקריאה המילולית. צמצום סוג התשובה הוא פירוש, ולא סייג שכבר כתוב בשכל טוב.²

בפסיקתא דרב כהנא, בדברי ר' ברכיה, נמצאת פתיחה בתשובה תחילה בלי הרישא המוחלטת. במדרש אגדה בובר אין הרישא, ושכר ראובן הוא בן בן המחזיר את ישראל בתשובה. גם לקח טוב אומר ”אתה פתחת בתשובה”, בלי הרישא ובלי ”תחלה”. השל"ה מצטט בלי שתיהן; המהר"ל וראשית חכמה מביאים את הרישא בלי ”תחלה”. אלה הבדלים בין חיבורים ובין דרכי ציטוט, שאינם לעצמם קולציה של כתבי יד לאותו חיבור.³

1. בראשית רבה פד, יט; מתנות כהונה ומהרז"ו שם (D8).

2. שכל טוב, בראשית לז, כט (A22); פרקי דרבי אליעזר כ-כא (D7).

3. של"ה, תולדות אדם, רמזי אותיות לחתימת ההקדמה יט (D13); מהר"ל, נתיבות עולם, נתיב התשובה ד, בעיקר פסקאות טז-כ (D24); פסיקתא דרב כהנא כד, ט, שובה (D34); ראשית חכמה, שער התשובה ג, ב-ד (D12); מדרש אגדה בובר, בראשית לז, כט (A38); לקח טוב לבראשית לז, כט (A41).

לצדם נבדק מנגנון חילופי הנוסח בתיאודור-אלבק ב, עמ' 1023. הרישא קיימת בטקסט הבסיס, אך לפי המנגנון והערת המהדיר היא חסרה בכתבי יד פריז 149 ומינכן 97. גם "תחלה" אינה בכל העדים. זו ראייה לחילוף בתוך מסורת בראשית רבה, נוסף על ההבדלים בין החיבורים. הבדיקה היא קריאת צילום המהדורה ולוח סימניה, ולא קריאה ישירה של כתבי היד. לא הוכרע איזה נוסח קדום יותר, ולא נספר כאן רוב העדים; הקושי עומד בנוסחים הכוללים את הרישא. (פנקס: D8)

היעדר "תחלה" בציטוט מפרש עשוי להיות קיצור, אבל אין זו האפשרות היחידה לאחר שנתברר שהחסר מתועד גם בעדי נוסח. אין די בציטוט כדי לזהות איזה נוסח עמד לפני המצטט, ובוודאי אין להוכיח תלות בילקוט מן הדמיון בלבד. גם שתי הדעות על היעדרות ראובן אינן רק הבדל בין חיבורים. מהרז"ו מעיר שבנוסח הדפוס שלפניו חסרה דעת ר' יהושע. בנוסח תיאודור-אלבק דברי הקב"ה באים אחרי שתיהן. תוכן הפתיחה בתשובה מתאים לדעת השק והתענית, אך אין זה שיוך מפורש לר' אליעזר בלבד. בפסיקתא מובחנים גם שני נימוקי שכר, בשם חכמים ובשם ר' ברכיה.⁴ (פנקס: D8, D34)

ב. אדם וקין: תשובה, ידיעה וסירוב

השאלה: מה נאמר על תשובת אדם וקין, וכיצד נשארת פתיחת ראובן?

v1 מה צריך להוכיח כדי לקרוא לאדם ראשון

הקושי נולד כאשר נותנים למילה "ראשון" משמעות אחת: האדם הראשון בזמן שחטא, התחרט ושב אל ה'. אילו כל המקורות היו אומרים זאת על אנשים שונים, הייתה לפנינו סתירה עובדתית ישירה. אלא שבחלקם אין כלל מילה כזאת. בראשית רבה מספר שקין לימד את אדם את כוח התשובה; על ראובן נאמר בפירוש שפתח תחילה; על דוד נאמר שהקים את עולה של תשובה, ורש"י מוסיף לשון קדימות; ועל הושע מדובר גם בהוראת התשובה לישראל.

לכן נבדוק ארבע שאלות בכל תחנה: מהו הנוסח המדויק; מה הושווה בו למה; מהו ההסבר של הפרשן; ומה אין ההסבר מוכיח. סדר הדמויות הוא דרך קריאה מועילה, אך המסקנה לא תהיה סולם שבו כל תשובה חדשה מבטלת את הקודמת. גם השאלה מהי תשובה אינה נענית רק לפי התוצאה החיצונית: הקלת עונש, השבת קרבה והחזרת מעמד אינם מושגים זהים.

4. עץ יוסף ומהרז"ו לבראשית רבה פד, יט (D10).

בראשית רבה דורש את יציאת קין מלפני ה' בשלוש דרכים. שתי הדרכים הראשונות מתארות גניבת דעת או מרמה. בדרך השלישית הוא יוצא שמח, פוגש את אדם ומשיב לשאלתו על דינו: "עשיתי תשובה ונתפשרתי". אדם מטפח על פניו ואומר: "כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע". בעקבות המפגש הוא אומר את מזמור שיר ליום השבת.⁵

המסר מפורש וחזק: בסיפור הזה הבן מגלה לאביו את כוח התשובה באמצעות מה שאירע בדינו. אבל אין למחוק את שתי הדרשות האחרות, ואין לייחס לכל חז"ל קביעה מוסכמת שקין שב באמת. בסיפור המפגש שבכב, יג אין הנוסח "קין הוא בעל התשובה הראשון בעולם". זו מסקנה אפשרית על סדר הגילוי בתוך הדרשה החיובית, ולא משפט שהמדרש עצמו ניסח.

יש משמעות גם ללשון "כוחה": אפשר להכיר בחטא ולהצטער עליו בלי להבין עד היכן יכולה התשובה לפעול. אין די בהבחנה זו כדי לקבוע שאדם כבר שב קודם לכן; לשם כך נחוץ מקור נוסף. היא רק מזהירה מפני החלפת אידיעות כוח התשובה באידיעה של כל מושג החרטה.

בפסקה הקודמת במדרש קין נעשה, לדעת ר' חנין, "אות לבעלי תשובה". מהרז"ו מפרש שלדעה זו קין עשה תשובה גמורה והוא "הראשון שממנו למדו"; בדעת רב הוא כותב שלא עשה תשובה גמורה. נמצא תואר ראשון מפורש אצל המפרש, כתקדים לבעלי תשובה. אין להעביר את לשונו אל המדרש, ואין להשאיר את הקביעה הגורפת שאין לקין תואר ראשון בשום מקור.⁶

v3 נתפשרתי אינו בהכרח נמחק הכול

המקבילה בויקרא רבה מביאה את קין בתוך דיון על תשובה ותפילה וביטול גזרה. לפי ר' יהודה, תשובה מבטלת מחצית מן הגזרה. קין הוא דוגמה: מול גזרת "נע ונד" נזכרת ישיבתו בארץ נוד. בתוך ההקשר הזה המילה "נתפשרתי" מתפרשת כהקלה בדין, ולא כהכרזה שכל תוצאות הרצח נעלמו.⁷

אסור להרחיב את הדוגמה לשתי קביעות שאינן מוכחות: שכל תשובה מועילה רק למחצה, או שהתשובה של קין הייתה חסרת ערך משום שנותר עונש. המקור עצמו מציג דעות שונות על כוח התשובה והתפילה. יפה תואר אף מעיד על

5. בראשית רבה כב, יג (D1).

6. מהרז"ו לבראשית רבה כב, יב (A21).

7. ויקרא רבה י, ה (D2).

נוסח "ופרשתי" שהיה לפניו בקצת ספרים; זו עדות פרשנית לחילוף נוסח, ולא קולציה שלנו של כתבי יד.⁸

רמב"ן לבראשית ד, יג מפרש את דברי קין כווידוי והכרה בצדקת הדין, לצד בקשת הגנה מפני פגיעה שמעבר לעונש שנגזר. בקשת ההקלה אינה אצלו הוכחה לחוסר כל הכרה מוסרית. אין בכך איחוד של כל הדרשות על קין; זהו פירוש מזוהה נוסף.⁹

כאן כבר מופיע מפתח לכל המחקר: תשובה יכולה להיות אמיתית ובעלת תוצאה, בלי להיות סוף כל תהליך התיקון. השאלה מה חידש ראובן אינה חייבת להתחיל במחיקת מה שלמד אדם מקין.

v4 מאה ושלושים שנה של תענית

בעירובין מתואר אדם כחסיד גדול. לאחר שראה שהמיתה נקנסה על ידו, ישב בתענית, פרש מן האישה והעלה על בשרו זרזי תאנים במשך מאה ושלושים שנה. לשון הברייתא אינה מעניקה לו תואר ראשון, אבל היא בסיס מפורש למסורת על תיקונו וסיגופיו הרבה לפני ראובן.¹⁰

יש לקרוא את פרטי התיאור בזהירות. מדובר בדרשה על אדם הראשון, ולא בהוראה מעשית לכל שב להתענות בדרך זו. חשוב גם שההנעה בתיאור קשורה להכרת תוצאת חטאו. המפרשים המבחינים בין אדם לראובן אינם ממציאים לגמרי את נקודת המוצא הזאת; עם זאת, ההכרעה שדווקא היא מסבירה את תואר ראובן היא עבודת הפרשנות שלהם.

עץ יוסף לבראשית רבה כב מציע, בעקבות יפה תואר, שמאה ושלושים שנות התענית החלו לאחר שאדם למד מקין. זהו יישוב ממשי של שני מקורות, ויש לו מקום במחקר. אך הוא אינו הוכחה שכל מסורת אחרת על אדם נאמרה לפי אותו לוח זמנים.¹¹

v5 פתח שהוצע לאדם ותשובה שנעשתה בפועל

בבראשית רבה כא, ו הקב"ה פותח לאדם פתח לתשובה; המדרש דורש את "ועתה" כהזמנה לתשובה ואת "פן" כסירוב. לפנינו שלב שבו הפתח קיים, אך האדם אינו נענה לו.¹²

8. יפה תואר לבראשית רבה כב, יג (D3).

9. רמב"ן לבראשית ד, יג (D35).

10. עירובין יח ע"ב (D4).

11. עץ יוסף לבראשית רבה כב, יג (D5).

12. בראשית רבה כא, ו (D6).

אין סתירה הכרחית בין תיאור של סירוב בשלב אחד לבין תשובה בשלב מאוחר. אבל גם אין להפוך את האפשרות הזאת לכרונולוגיה מוכחת של כל מדרשי אדם. יש להבחין בין שלוש טענות: שהוצעה תשובה, שאדם ידע כי אפשר לשוב, ושאדם שב והכיר בתוצאותיה. המקור הנוכחי מוכיח את הראשונה ואת הסירוב שבדרשתו; הוא אינו לבדו מפרש את כל מה שקרה אחר כך.

הבחנה זו חשובה במיוחד כשקוראים את דברי הרבי על ראובן: בהערה 28 בלקוטי שיחות ל, עמ' 201, אדם וקין מתוארים כשבים לאחר עונש ונזיפה, וראובן מבחירתו בלי סיבה צדדית. הגורם שעורר את התשובה הוא נתון נפרד מעצם האפשרות לשוב.¹³ אדם לא יצר את האפשרות האלוקית, אך יכול היה להיענות לה או לסרב לה.

בהנחת מאמר מהר"ש "בראשית ברא", תורת שמואל תרל"ג ח"ב עמ' תקעא, דרשת הסירוב לפתח התשובה מובאת לצד הבהרה שמזמור השבת נאמר לאחר תשובת קין. ההנחה מוסיפה שאילו אדם עשה תשובה היה מתקן את חטאו. היא אינה אומרת במפורש באותו קטע שאדם שב לאחר אמירת המזמור.¹⁴

v6 אדם מלמד גם את הדורות

פרקי דרבי אליעזר כ מתאר את אדם בימים הסמוכים לגירוש מגן עדן, לאחר השבת הראשונה וההבדלה. הוא נכנס למי גיחון, מתענה ומבקש שתשובתו תתקבל, כדי שילמדו הדורות שיש תשובה ושה' מקבל את השבים. בקשתו נענית. בפרק הבא גם דברי קין על גודל עונו נחשבים לו כתשובה. (פנקס: D7)

זהו מבחן נגד חשוב לתירוץ מפתה: "אדם וקין שבו רק לעצמם, ואילו דוד היה הראשון שלימד אחרים". המסורת כאן מעניקה גם לאדם תפקיד לדורות. לכן ייחוד דוד צריך להיות מדויק יותר: סוג התקדים, מעמדו כמייצג, מדרגת התשובה או דרך ההוראה, לפי הפרשן הנידון.

הסיפור כאן מעגן את תשובת אדם בימים שאחרי השבת הראשונה, ואינו תולה אותה במפגש עם קין. אין צורך להכריע כאן איזו מסורת מבטלת את חברתה. נכון יותר להציג בנפרד, ורק במקום שמפרש מציע יישוב לזהות מה הוא מיישב ומה נשאר מחוץ לפתרונו.

שכל טוב מנסח את השלילה במפורש מאדם הראשון ועד ימי ראובן; סירוב בשלב מוקדם ושיבה מאוחרת אינם לבדם מיישבים אותה. אפשר להחיל גם על

¹³. לקוטי שיחות ל, מקץ ב, עמ' 198–203, ובייחוד עמ' 201 הערה 28 (D11).

¹⁴. תורת שמואל תרל"ג ח"ב, בראשית ברא [הנחה], עמ' תקעא (A42).

סיפור פרקי דרבי אליעזר את הבחנת המפרשים בין תשובה לאחר עונש לבין תשובה מעצמו, שהרי תשובת אדם מתוארת בו לאחר הגירוש. זו הצעת החלה של המחקר, ולא פירוש שנאמר בשכל טוב או בפרקי דרבי אליעזר. הפחד מן הנחש מסופר לפני ההבדלה, ואחריו באה גם תחושת ביטחון; אין לקבוע על סמך סדר הסיפור שהפחד היה מניע התשובה. (פנקס: A22, D7)

ג. ראובן: יוזמה, מצווה ומדרגה

השאלה: מה ייחד את תשובת ראובן לפי כל מפרש?

מפתח קריאה: מה עורר את התשובה; מה המניע הפנימי; מה נעשה בפועל; ומה התוצאה. התעוררות, אהבה ויראה, וידוי ותענית, כפרה והשבת מדרגה אינם אותה שאלה. מחבר עשוי לקשור ביניהן: בארץ חמדה יוזמה נקשרת לאהבה, וברבי צדוק ראשית מצד האדם היא יראה. ארבע השאלות הן כלי המחקר, לא חלוקה שהמקורות ניסחו. ההגדרות המקומיות זו מול זו ב-N17 (עמ' 42).

v8 היוזמה העצמית היא פתיחת הדרך

יפה תואר לבמדבר רבה יג, יח מציע בלשון "אפשר" להבחין בין אדם וקין, ששבו מתוך דחק ועונש, לבין ראובן ששב מאליו. עץ יוסף מביא את הכיוון בשמו; מהרז"ו כותב "שמעתי" ומציין שכך כתב יפה תואר. זהו יישוב מזוהה של מפרשים, בדרגת ההצעה שהם עצמם נתנו לו.¹⁵ (פנקס: D10)

ההבדל אינו שהראשונים לא הצטערו או שלא נעשתה להם הקלה. הוא שהחזרה של ראובן לא חיכתה לכפייה של התוצאות עליו. אדם יכול להודות באשמה משום שהמציאות מכאיבה לו, והוא יכול לחזור ולבחון את מעשיו מצד הכרתו במה שפגם. לפי הפירוש הזה, "אתה פתחת" מדגיש את מי שפתח את התנועה מבפנים.

זהו הסבר בעל אחיזה בלשון פתיחה ובהקשר של התענית, אך אינו הנוסח המפורש של המדרש. גם המונחים "מעצמו" ו"מאהבה" אינם זהים בהכרח: הראשון מתאר את מקור ההתעוררות, והשני מתאר את מניעה ומדרגתה. כאשר מצטטים את המפרשים יש לשמור את ההבחנה, ולא להפוך את קין לדוגמה חסרת ערך רק כדי להעצים את ראובן.

ההבחנה בין יוזמה לאהבה אינה גדר האוסר על מחבר לקשור ביניהן. בלקוטי שיחות ל נמצא קשר לתוצאה ולפירוש רש"י על אהבה; בארץ חמדה נמצא

15. יפה תואר לבמדבר רבה יג, יח (D9).

חיבור אחר, ובבני יששכר יש גם פירוש נוסף של יוזמה. יש לקרוא כל זיקה במקומה. ¹⁶ (פנקס: D11)

v9 ביאור הרבי בראובן ובאחיו

בלקוטי שיחות ל, מקץ ב, עמ' 198–203, הרבי בוחן מדוע ראובן מגיב לווידוי האחים בהזכרת אזהרתו הקודמת. הביאור: הוא מבקש להעמיק את תשובתם מעבר לתגובה לצרה, אל הכרה בחטא עצמו ואחריות עליו. בהערה 28 בעמ' 201 מקושרת לכך ראשונות ראובן, ונזכרים במפורש אדם וקין. ההערה מפנה ליפה תואר, למהרז"ו ולשל"ה; אין לייחס לרבי את המצאת ההבחנה הקדומה. (פנקס: D11)

המהלך מוסיף חשיבות למושג הבחירה: התשובה היא שינוי שהאדם מקבל על עצמו, ולא רק תוצאה שנכפתה עליו מבחוץ. עם זאת, השיחה מכירה גם בהתעוררות ובחרטה שבאות בעקבות צרה. אין לקרוא את תיאור אמיתיות התשובה כהכרזה הלכתית שכל התחלה מתוך קושי בטלה. להלן נבחן זאת מול ההבחנות של הגמרא והרמב"ם.

השיחה מגדירה את ההתעוררות מצד האדם בשלילת סיבה חיצונית שכפתה או לפחות גרמה לתשובתו. בעמ' 200 היא מביאה את לשון הרמב"ם, הלכות תשובה ב, א, "לא מיראה ולא מכשולון כח". יראה כאן היא גורם חיצוני; אצל רבי צדוק ראשית תשובת האדם כוללת גם יראת הרוממות (V23 עמ' 19). יש לזהות את המובן המקומי לפני שמסיקים מחלוקת. השיחה מדגישה גם את הכרתו באחריות לחטא. הערה 28 אומרת במפורש שגם אדם וקין עשו תשובה, ומייחדת לראובן את שלמות הבחירה. הערה 30 קושרת תשובה מבחירה והכרה זו לעקירת העוון מתחילתו, ומפנה לפירוש רש"י על תשובה מאהבה. יש כאן זיקה מפורשת בתוצאה ובהפניה הפרשנית, בלי כינוי מפורש של תשובת ראובן בשם מאהבה. אין לומר שהמונח אהבה נעדר מן השיחה כולה; הוא נידון בהערות. (פנקס: D11)

v10 ראשית חכמה ושלילת ההרמוניה הקלה

ראשית חכמה מציע יישוב אחר: אדם וקין שבו על לא תעשה, ואילו ראובן שב על ביטול עשה של כבוד אביו. ההקשר הוא בירור חומרת הפגיעה במצווה חיובית, והסיגופים של ראובן משמשים ראיה שאין להקל בה. (פנקס: D12)

16. מלבי"ם, ארץ חמדה, ניצבים כא (A27); בני יששכר, תשרי ד, יח (A43).

השל"ה מביא את ההצעה ומגדיר אותה כדחוקה בעיניו, ומנמק שכבוד ההורים הוקש לכבוד המקום. הוא מעדיף את ההבדל בין התעוררות ראובן מעצמו לבין רמז או התעוררות מלמעלה אצל קודמיו, ומפתח גם כיוון נוסף הנוגע למעשה שנדמה לעושהו כמצווה. (פנקס: D13)

ראוי לשמר את המחלוקת הזאת. אי אפשר לצרף את שני הפירושים ולכתוב סתם שראובן היה הראשון לשוב מעצמו על עשה, כאילו זהו פתרון מוסכם. אלה שני מוקדים שונים. פירוש ראשית חכמה גם תלוי בקריאת מעשה ראובן כבלבול יצועי אביו ופגיעה בכבודו. מי שמפרש את מעשה בלהה בדרך אחרת אינו יכול לאמץ את החלוקה בלי להסביר כיצד היא מתאימה לשיטתו.

ראשית חכמה עצמו קורא גם לאדם ולקין מי ש"פתחו בתשובה"; הפועל אינו אצלו בלעדי לראובן. לצד כבוד האב הוא מזכיר גם מניעת פרייה ורבייה, על פי הזוהר. יש בכך נקודת השוואה לבית הלוי, אך אין זה כל המהלך על המכשול העתידי שבבית הלוי, ולא הוכחה לתלות בין המחברים. ¹⁷ (פנקס: D12)

v11 מעשה שנראה מצווה ויכולת להכיר בפגם

כיוון נוסף בשל"ה מדגיש את הקושי לשוב ממעשה שהאדם מצדיק מתוך כוונה טובה. ראובן פעל לכבוד אמו, אך נדרש להכיר בפגיעה בכבוד אביו. לפי מהלך זה, ההתקדמות אינה רק להתחרט על דבר שהכול מכירים ברעתו, אלא לפתוח את הנעול ולגלות את הפגם הנסתר במעשה שהאדם רואה כמצווה. (פנקס: D13)

יש לבאר זאת בלי לסלף את הגמרא. בשבת נה ע"ב נאמר שהאומר ראובן חטא טועה, אבל המאמר עצמו ממשיך ומייחס לו בלבול של מצע אביו. הוא שולל את הקריאה של שכיבה כפשוטה לפי אותה דעה, ואינו אומר שלא הייתה שום פגיעה הטעונה תיקון. באותה סוגיה יש גם דרשות תנאיות שונות על "פחו". ¹⁸

החיד"א בפתח עינים לשבת נה ע"ב מביא מדרוש שמואל בשם מהר"ר שעפטל דרשה על אדם שלא חטא ובכל זאת שב. כל הדיבור נקרא כעת: החיד"א בוחן את התאמת הדרשה לדעות התנאים, מציע גם את חילוק ראשית חכמה בין לא־תעשה לעשה, ובחתימתו מצביע על מקורות המייחסים חטא במעשה בלהה. אין זו הכרעה יחידה ובלתי מסויגת של החיד"א, ואין להפוך כל "אי נמי" לפסק סופי. דרוש שמואל עצמו עדיין נקרא רק בתיווכו. ¹⁹

¹⁷. בית הלוי על התורה, וישב, ד"ה וישב ראובן אל הבור, והנה, ובזה (D18).

¹⁸. שבת נה ע"ב, גמרא ורש"י (D14).

¹⁹. חיד"א, פתח עינים לשבת נה ע"ב, אות ח (D15).

v12 יהודה גרם להודאה ולא התחיל את כל תשובת ראובן

הגמרא אומרת שיהודה גרם לראובן להודות. לכאורה, אם כבר עסק בשק ובתענית בעת מכירת יוסף, עוד לפני מעשה תמר, כיצד הודאת יהודה במעשה תמר היא שהביאה לתשובתו? תוספות מיישבים בפירוש: ראובן כבר שב, אך הודאתו ברבים באה בעקבות יהודה.²⁰

בסוטה מוסבר גם הצורך בפרסום: שלא יהיו אחיו חשודים.²¹ ההבדל בין תשובה לבין הודאה פומבית אינו משחק מילים; הוא מבחין בין תיקון לפני ה' ובין נטילת אחריות גלויה שמסירה חשד מאחרים. הוא פותר קושי ביחס בין ראובן ליהודה, אך אינו לבדו פותר את הקדימות של אדם וקין.

גם אין להסיק שמעלה של הודאה ברבים מחייבת כל אדם לחשוף כל חטא. ההקשר של החשד באחים חיוני. דיון הלכתי בפרסום עבירות מבדיל בין נסיבות וסוגי חטא. כאן נלמדת תכונה מסוימת של הודאת ראובן, ולא נוסחת פעולה ציבורית לכל בעל תשובה.

v13 בית הלוי ותשובה על מכשול שטרם נולד

בית הלוי קורא את תשובת ראובן בזמן סכנת יוסף באופן ייחודי. הביאור על הפחו והחטא הדק הוא תחילת המהלך, והחשש מן המכשול העתידי הוא המשכו; אין אלה שני תירוצים מתחרים. על פזיזותו הקודמת שב ראובן מיד; כעת, כשראה שיוסף בסכנת מוות, חשש שמותו יגרע אחד מן השבטים. לפי מהלכו, בלבול היצוע נקשר לאפשרות לידת בן נוסף שנמנעה. לכן הוא שב גם על אחריות עקיפה לתוצאה שחשש שעומדת להיגרם. אלא שיוסף חי, והתוצאה לא התרחשה כפי שסבר. (פנקס: D18)

כאן "תחילה" נדרש כתשובה קודם שנולד החטא במובן של המכשול העתידי. אין להפוך זאת למשפט שראובן ידע את העתיד או שחטאו היחיד היה דבר שלא קרה. זהו מהלך דרשני מפורט הבנוי על קריאת יחס בין מעשה בלהה, שלמות השבטים והחשש לאבדן יוסף.

כוחו של הפירוש הוא בהרחבת האחריות: האדם בוחן לא רק מעשה מבודד, אלא מה הוא עלול לחולל. גבולו הוא שהקשר הזה אינו נאמר במדרש היסוד עצמו. גם אין לזהותו עם חרטה על עצם מחשבה בלבד או עם כל תשובה "מאהבה". בית הלוי גם אומר "בלא פחד מהעונש", ולכן הוא חולק נקודת מוצא

²⁰. תוספות בבא קמא צב ע"א, ד"ה מי גרם לראובן שהודה יהודה (D16).

²¹. סוטה ז ע"ב, גמרא ורש"י (D17).

עם ציר המניע שביפה תואר, ומוסיף לו את המכשול שטרם נולד. באותו סעיף הוא שואל במפורש מדוע הושע ראשון אחרי משה, ומפרש שהושע מוכיח גם על מכשולים היוצאים אחר כך ממעשים קודמים. הסעיף הבא מציע דרך נוספת בפסוקי הושע; אין לערב אותה ללא הבחנה במהלך על ראובן.

V14 באר מים חיים ותשובה כהכנה למצווה

באר מים חיים מציע משמעות אחרת ל"תחילה": תשובה לפני עשיית מצווה, כהכנה לעבודת ה'. הוא קושר את שקו ותעניתו של ראובן להכנה להצלת יוסף ולהשבתו לאביו.²²

באר מים חיים מסביר באותו מפתח גם את שכר הושע: קריאתו לשוב מלמדת לפתוח בתשובה לפני קבלת עול מלכות שמים בתורה, במצוות ובתפילה. זהו גשר מפורש בין עבודת ראובן לבין הוראת צאצאו בתוך פירוש.

אין זו אותה הצעה של בית הלוי. אצל בית הלוי המוקד הוא אחריות למכשול אפשרי שעוד לא אירע; כאן המוקד הוא טהרת האדם קודם עשיית הטוב. שתי הדרכים מייחסות משמעות למקומה של התשובה לפני דבר אחר, אבל הדבר האחר שונה. שימור ההבדל מאפשר לראות כיצד דרשה אחת מולידה כיוונים שונים בעבודת ה'.

יש גם מבחן נגד: אם התשובה כהכנה מאריכה את היעדרותו של המציל, מה היחס בין השלמתו האישית לבין צורכי הזולת? אין לפתור זאת בסיסמה שתשובה תמיד קודמת למעשה. באר מים חיים עצמו מאפשר לפחות הרהור תשובה אמיתי כאשר אי אפשר באותה שעה לעשות תשובה שלמה כמעשה ראובן; אין להוציא מדבריו הוראה לעכב הצלה לצורך סיגופים. שאלת התוצאה של פעולת ראובן עומדת במרכז השוואה אחרת, שתידון בהמשך מתוך תורת הרבי.

V15 בני יששכר: מדרגה, אהבה ויוזמה בשני פירושים

בני יששכר, לר' צבי אלימלך מדינוב, מבחין בין תשובה תתאה — תחתונה — לתשובה עילאה — עליונה. בכסלו-טבת יד, ג ובתשרי ד, ט הוא מפרש את "תחילה" על פי סדר המדרגות מלמעלה למטה. תשובת ראובן קשורה לבינה, למדרגה העליונה, ולא רק למועד מוקדם בתולדות האנושות. לשון "וישכב" מביאה אותו לדון בפגם הברית ובתיקונו באמצעות עילאה; לכך הוא קושר גם את פסוק הושע. בתשרי הוא מדגיש שלא שמענו על מדרגה זו בתורה עד ראובן.

22. באר מים חיים, לך לך, בראשית יב, א, ד"ה והכת השלישית והמשך ועל כן קודם (D19).

באותו מאמר בתשרי, ד, יח, הוא מוסיף פירוש של יוזמה: אצל אדם וקין הקב"ה פתח לעוררם, ואילו ראובן פתח תחילה. לכך הוא קושר את הושע, הקורא לישראל לשוב גם בלי להמתין לפתיחה מלמעלה. אותו מחבר מציע הן פירוש במדרגה הן פירוש ביוזמת האדם; אין לחלק את המחברים לקבוצות בלעדיות לפי שני הכיוונים, ואין לחבר אוטומטית את שני פירושו למשפט אחד. (פנקס: A43)

המחבר עצמו גם מזהה עילאה עם מאהבה: באגרא דכלה, צירופי בראשית קמז, הדבר נאמר בביאור פתיחת ראובן, ובבני יששכר, תשרי ד, לט, בביאור פסוק הושע. זהו זיהוי מפורש בשיטתו. האזהרה הדרושה היא מפני העברתו לכל מחבר אחר, ולא מפני עצם הזיהוי כשיש לו מקור. אגרא דכלה ובני יששכר הם חיבורי אותו מחבר, ולא שתי עדויות של מחברים בלתי תלויים. ²⁴

באגרא דכלה, בראשית תצה, בפירוש דברי ה' לקין, תשובתו מתוארת כתתאה ופתיחת ראובן כעילאה. קין אינו נקוב בשם בתוך הסוגריים עצמם; זיהויו עולה מהקשר הדיבור ומתחזק במקבילה בצירופי בראשית קמז, הנוקבת באדם ובקין. אין להפוך את הכינוי תתאה לביטול ערך תשובת קין. ²⁵ (פנקס: A44)

המשך כסלו-טבת מלמד שגם מי שאינו יודע להגיע לעליונה פותח בוידוי אמיתי, חרטה, עזיבת החטא וקבלה לעתיד, והקב"ה פותח לו את השער. מדרגה גבוהה אינה בהכרח חסימה בפני מי שעדיין לא השיגה. עם זאת, אין להעביר כל פרט מן המאמר בכסלו-טבת למאמר תשרי בלי ציון. (פנקס: D20)

להשוואה למאמרי דוד בחב"ד יש בסיס משותף בבינה, אך אין בכך הוכחה לזהות מלאה בתפקיד העילאה ובמובן הקדימות. גם ההבדל בין תיקון פגם לבין שיבת הרוח אינו גבול מוחלט בין המחברים: במאמרי חב"ד יש גם תיקון פגמים. ההשוואה צריכה לשמור את ההקשר המקומי, ולא להעמיד סולם אחיד שלא נוסח במקורות. ²⁶

²³. בני יששכר, כסלו-טבת, מאמר יד, ג (D20).

²⁴. אגרא דכלה, צירופי בראשית קמז; בני יששכר תשרי ד, לט (A44).

²⁵. אגרא דכלה, בראשית אות תצה, על ד, טו (A26).

²⁶. תורת שמואל תרכ"ז, ויהי אומן את הדסה, עמ' קצה (A36); תורת מנחם כד, א"ר שמואל בר נחמני, ו' תשרי תשי"ט, עמ' 17-24 (D30); תורת מנחם כד, שיר המעלות ממעמקים, יום ב' דראש השנה תשי"ט, עמ' 3-12 (D31).

שפת אמת בוישב תרס"ד מעמיק את דברי ראובן "ואני אנה אני בא". הוא קושר את ראשוניותו לתשובה שבה האדם אינו מוצא לעצמו מקום מחמת החטא, ומתוך הכרה זו ניתן לו מקום מלמעלה. ראובן מתואר כצדיק שנכשל במקרה, ובכל זאת אינו מבטל את הפגם מתוך הישענות על צדקותו.²⁷

זהו ביאור חיובי לדמותו של פותח בתשובה: הכרה שהחטא נוגע לעצמי ולא רק לפרט שולי ברשימת מעשיי. אבל הקטע אינו מקשה בפירוש מאדם וקין ואינו מוכיח שהם לא חוו דבר דומה. לכן נציגו כהעמקה של מעלת ראובן, ולא כפתרון מפורש של כל הסתירה הכרונולוגית.

בכך יש גם תיקון מתודי: לא כל מקור יפה על תשובה הוא ראייה לכך שדמות אחת קדמה לכל האחרות. יש להפריד בין מקור שמיישב את הקושי ובין מקור שמרחיב את הבנת התכונה שבה עוסק היישוב.

ד • דוד: תקדים, כוח ודרך

השאלה: מה חידש דוד אחרי הקודמים שכבר שבו?

v17 רש"י אכן אומר שדוד שב תחילה

בעבודה זרה ובמועד קטן דורש ר' יונתן את "הגבר הוקם על" על דוד שהקים את עולה של תשובה. רש"י במועד קטן מפרש: "שהוא שב תחלה ונתן דרך לשבים".²⁸ אין אפוא לפתור את שאלת השואל באמירה שעל דוד מעולם לא נאמרה קדימות.

עם זאת, אותו משפט עצמו קושר את הקדימות לנתינת דרך. ההפניה לסוגיית עבודה זרה מלמדת שיש לקרוא את הדברים בהקשר של דוגמה המאפשרת לשבים ללמוד ממנה. זהו ביאור הנלמד מההקשר; אין לייחס לרש"י עצמו את כל ההבחנות המטפיזיות שמפרשים מאוחרים פיתחו.

גם פסוק היסוד אינו אומר בפשוטו "דוד המציא תשובה". רש"י ורד"ק לשמואל ב כג, א מפרשים את הרוממות והמלכות. דרשת התשובה היא רובד מדרשי על הפסוק, ודיון במשמעותו צריך לשמור את ההבדל בין פשט הפסוק לדרשה.

²⁷. שפת אמת, וישב תרס"ד, ד"ה בפסוק הילד איננו (D21).

²⁸. מועד קטן טז ע"ב, רש"י ד"ה שהקים; שמואל ב כג, א (D22).

הסוגיה בעבודה זרה מצרפת את דוד ואת ישראל בחטא העגל. החוטא היחיד מופנה לדוד, והציבור החוטא מופנה לישראל. הגמרא מסבירה מדוע שני התקדימים נחוצים: מצד אחד, חטאו של ציבור מפורסם; מצד אחר, לציבור ריבוי רחמים. כל צד עלול לחשוב שהתשובה שניתנה לאחר אינה שייכת לו. ²⁹

מכאן נלמד שיש הבדל בין ידיעה מופשטת שאפשר לשוב לבין ביטול ייאושו של מי שחושב שמקרהו חריג. דוגמה אינה רק מידע חדש; היא יכולה להסיר טענה מסוימת נגד תחולת התשובה. אבל אין בגמרא עצמה אמירה שאף יחיד לא שב קודם דוד. בשביל לפרש את לשון הראשונות צריכים את ההקשר הזה ואת ביאורי המפרשים.

גם אין לחלק "ראובן ליחיד, דוד לציבור": בסוגיה דוד הוא דווקא דוגמת היחיד. טבלה שמחלקת תפקידים באופן נאה אבל הופכת את הגמרא אינה פותרת דבר.

v19 המהר"ל מכיר בקין ובראובן שקדמו

בנתיב התשובה פרק ד המהר"ל מקשה על משמעות פתיחת הדרך ומזכיר במפורש שקין, ראובן ובוודאי אחרים כבר חטאו ושבנו. הוא אינו שולל את תשובתם. ייחוד ישראל ודוד הוא שהם "עיקר בעולם": ישראל כציבור ודוד כיחיד, שבאמצעותם הופיעה מדרגת התשובה כפתח כללי. "מכונן" הוא הסברנו לתפקידם: לא רק אנשים שהצליחו לשוב, אלא מי שעל ידם נעשית התשובה דרך כללית בסדר העולם; המונח אינו ציטוט מהמהר"ל. (פנקס: D24)

זהו יישוב מפורש לשאלה, ולא חלוקת תפקידים שהמחקר המציא. התשובה הייתה קיימת ונעשתה קודם; החידוש הוא הופעתה בדרך שיש לה שייכות לסדר הכללי של העולם. בתפארת ישראל מח מופיע מהלך מקביל, המבחין בין עצם האפשרות הידועה מן התורה לבין יציאת מדרגת התשובה אל הפועל. ³⁰

צריך לשמור את עומק דבריו ולא להסתפק במשפט "דוד התפרסם יותר". המהר"ל מדבר על מעמד מכונן, ולא רק על מספר האנשים ששמעו על המעשה. זה גם מסביר מדוע תפקידו של אדם כדוגמה לדורות בפרקי דרבי אליעזר אינו כשלעצמו מפריך את כל מהלכו, אף שהוא מפריך ניסוח חינוכי פשטני שלו.

²⁹. עבודה זרה ד ע"ב-ה ע"א ורש"י (D23).

³⁰. מהר"ל, תפארת ישראל מח (D25).

המהר"ל מוסיף הסבר למילה "ראשונים". תשובה היא חזרה אל ההתחלה, אל ה' שממנו באה המציאות. לכן מי שמייצג התחלה מתאים במיוחד לפתוח אותה: ישראל ביציאתם כציבור, דוד בתחילת מלכות יהודה, ראובן כבכור, והושע הבא ממנו. (פנקס: D24)

אין כאן טענה שדוד היה המלך הראשון בכל סדר המלכים; המהר"ל מציין את מלכות שבט יהודה. גם בכורת ראובן אינה הוכחה ביוגרפית שלא היה שב קודם לו. אלה תפקידים המוגדרים כראשית בתוך שיטה מושגית. מכוחם הוא מסביר את התאמת הדמויות לפתיחת התשובה.

כך מתקבל מהלך שמחבר כמה ממקורות השאלה בלי למחוק את קודמיהם. גבולו ברור: זהו ביאור המהר"ל. אין צורך לומר שכל מפרש של "אתה פתחת" חייב לקבל אותו, או שכל שימוש במילה תחילה בכל מדרש מבטא את כל השיטה הזאת.

המהר"ל קושר גם את שבעים שנות דוד לאדם הראשון, ומתאר את דוד כהתחלת העולם בדומה לאדם. זהו חיבור פנימי בשיטתו בין האדם הקדמון למלך, ולא רק רשימת אנשים מפורסמים. הוא אינו הופך את דוד למוקדם בזמן מאדם או מראובן. (פנקס: D24)

v21 גם קין נעשה אות לבעלי תשובה

בראשית רבה כב, יב מוסר בשם ר' חנין שעל ידי האות שניתן לקין נעשה הוא אות לבעלי תשובה. עץ יוסף מסביר שהדבר מלמד שיש מקום לתשובה. ³¹ לצד דברי פרקי דרבי אליעזר על לימוד הדורות מאדם, זהו מבחן נגד כפול לכל חלוקה בלעדית בין "תשובה פרטית קדומה" לבין "הדוגמה הראשונה לאחרים אצל דוד".

הפתרון אינו למחוק את הקושי הזה מן הטבלה. יש לשאול באיזה מובן של דוגמה עוסק כל מחבר. המהר"ל מגדיר מרכזיות כללית; הגמרא בעבודה זרה בוחנת טענות של יחיד וציבור; רבי צדוק, להלן, דן בכוח מסוים של תשובה מאהבה. ההבדלים יכולים ליישב את הלשונות, אבל רק אם נשמרת הגדרתם המדויקת.

³¹. בראשית רבה כב, יב, ועץ יוסף שם (D26).

מדרש תהלים ק מציג בתוך יחידה אחת רצף של סירוב אדם לשוב, תשובת קין, ולימוד אדם ממנו. הרצף עצמו הוא מבנה מדרשי מפורש, ולא המצאת העורך. ב"דבר אחר" הוא משווה את שאול המכסה לדוד המודה, תוך הבאת הודאת דוד במפקד. הדבר מחזק את אפשרות הסירוב ואחריו הלימוד בתוך יחידה זו, אך אינו מאחד עמה את כל המסורות האחרות על אדם. תוקנה גם כתובת המקור בפנקס.³²

מהרז"ו מוסיף לקין את "הראשון שממנו למדו", ובאותו חיבור מפרש את ראשוניות ראובן דרך התעוררותו מעצמו. נמצא שלפחות אצל מפרש זה שתי לשונות ראשוניות מתקיימות יחד. עם זאת, הוא עצמו מפרש את דעות האמוראים על קין כמחלוקת על שלמות התשובה; אין להסיק מכך שכל הדעות מסכימות שתשובתו גמורה. (פנקס: A21, D10)

v22 עולה ומחשבה לפי מהרש"א

מהרש"א מפרש את "עולה של תשובה" על דרך קרבן עולה המכפר על מחשבה. הוא דן במעשה בת שבע לאור דרשת גט הכריתות: לפי אותה דרשה אין כאן מעשה אשת איש, אך המחשבה טעונה תשובה. אין בכך שלילה של כל פגם בכל מעשי דוד בפרשה.³³

תרומתו היא להגדרת הביטוי ולסוג הפגם שבו עוסקת הדרשה. אין בקטע הזה קביעה מפורשת שדוד היה האדם הראשון ששב על מחשבה, ואין בו השוואה לקין ולראובן. לכן אין לרשום בטבלת היישובים "דוד ראשון במחשבה, על פי מהרש"א" בלי ראייה נוספת.

ההבחנה בין תוכן התשובה לבין ראשוניותה עוזרת כאן לשמור גם את התרומה וגם את הגבול. הפירוש עשוי להסביר מהו "עולה", בעוד ששאלת ה"תחילה" של רש"י דורשת עדיין מהלך אחר.

v23 רבי צדוק ודוד כראשון לתשובה המהפכת לזכויות

בתקנת השבין יא, יב רבי צדוק אומר במפורש שדוד הוא הראשון המעורר את כוח התשובה מאהבה ההופכת לזכויות. הוא דן גם בקדימות יהודה: מעשהו קודם מתן תורה, ולפי פירושו בפועל לא הייתה תמר קדשה ובמעשה התקיימה הקמת שם.³⁴

³². מדרש תהלים ק, א (D27).

³³. מהרש"א, חידושי אגדות ע"ז ה ע"א, ד"ה שהקים (D28).

³⁴. רבי צדוק הכהן, תקנת השבין יא, ג-ז ויב (D29).

יש לדייק בלשון רבי צדוק: דוד הוא הראשון המעורר את כוח התשובה הזה; אין להמיר זאת ללא בירור בטענה שהוא האדם הראשון ששב בפועל מאהבה. זהו מקור חשוב דווקא משום שאינו משתלב בטבלה פשטנית שבה "ראובן הראשון מאהבה" הוא עובדה מוסכמת. אם משתמשים בשם "מאהבה" לגבי ראובן, צריך לזהות את המחבר ואת המובן. אין לעקור את דברי רבי צדוק כדי ליצור סולם אחיד לכל הספרים.

באותו פרק הוא מבחין בין שלבי מחילה, תיקון וגילוי. בשבת ל ע"א נאמר לדוד שנמחל לו, ובהמשך שהמחילה תיוודע בימי שלמה.³⁵ לכן אין לזהות תמיד את היום שבו נודעה קבלת התשובה בציבור עם הזמן שבו עצם התשובה התקבלה. גם מעלת הפיכת הזדונות לזכויות אינה שקולה למחיקת כל תוצאה היסטורית של המעשה.

באותו סימן, יא, ד, יהודה מתואר כ"המתחיל בוידוי והודאה על חטא". רבי צדוק אינו מוסיף שם את המילה "ברבים"; אין להחליף את תוארו בדיוקו של תירוץ התוספות. הוא קושר את הוידוי לעיקר התשובה. בסימן יא, ט הוא מחזיק יחד את מאמר "דוד לא חטא" עם תפקידו בתשובה, בלי להפוך זאת לפטור מוסכם מכל פגם. (פנקס: D29)

רבי צדוק גם מתאר את התחלת תשובת האדם כיראה, הכוללת יראת הרוממות, ואת ההגעה למאהבה בסיוע מלמעלה. מכאן שיוזמה אנושית אינה אצלו בהכרח אהבה המהפכת לזכויות; יראה אינה בהכרח תגובה לעונש שכבר הגיע. ב- N17 (עמ' 42) נראה שבארץ חמדה, בשם נחלת בנימין או בהמשך לו, נמצא חיבור מפורש אחר בין התעוררות מעצמו למאהבה. יש לקרוא כל מונח לפי ההשוואה שהמחבר עורך. (פנקס: D29, A27)

בתחילת הסימן, יא, ב, רבי צדוק קורא את "שובה ישראל... כי כשלת" כתשובה מיראה התלויה בישראל, ואת הרפואה שבהמשך כהגעה לאהבה בסיוע מלמעלה. בסימן יא, ז הוא מכנה את ראשית ההשתדלות האנושית תתאה, ואת השיבה והסיוע שמצד ה' עילאה. אין לשמור את המילים תתאה ועילאה רק למסורת חב"ד, ואין לצטט ממנו רק את הצד התחתון של המהלך. (פנקס: D29)

מנגד, בעל בני יששכר מפרש את פתיחת ראובן כעילאה ומזהה אותה עם מאהבה. אין למחוק את המתח מול תואר דוד אצל רבי צדוק; אך גם אין להמיר את לשון רבי צדוק, על עוררות כוח המהפך לזכויות, במשפט גורף על האדם

35. שבת ל ע"א, מחילת דוד וגילויה בימי שלמה (D52).

הראשון ששב בכל מובן של אהבה. ההשוואה היא בין הגדרות מזוהות, ולא הוכחת זהות או סתירה בכל פרט. (פנקס: A44, D29)

v24 דוד בתורת הרבי ופתיחת תשובה עילאה

במאמר א"ר שמואל בר נחמני, שבת תשובה תשי"ט, הרבי מקשה כיצד לומדים תשובה מדוד כאשר היא כבר מפורשת בתורה, לרבות קרבן חטאת של יחיד. המענה הוא שדוד פתח לכל ישראל דרך בתשובה עילאה ובמדרגה העליונה שבתוכה. אין כאן המצאת עצם האפשרות לשוב. (פנקס: D30)

המאמר מפנה לשיר המעלות ממעמקים מראש השנה תשי"ט. בעמ' 8 התתאה מוגדרת כעבודה בכוחות הפנימיים לתיקון העניינים הבלתי רצויים, והעילאה כעבודה מצד הכוחות המקיפים. ההבדל הוא בכוחות הנפש הפועלים, ולא רק בעוצמת החרטה. המאמר מוסיף שמי שאינו מצליח לפעול בתתאה יכול להתחיל בעילאה; בתניא, אגרת התשובה ח, מתוארת גם עילאה שלאחר תתאה (N12 עמ' 39). (פנקס: D31)

שני המאמרים הם הנחות בלתי מוגהות, והדבר מצוין במקור. הם אינם משווים במפורש את כל דמויות המחקר. אפשר להעמידם לצד ביאור ראובן בלקוטי שיחות ולהבין שכל אחד דן בציר אחר; אין לייחס לרבי טבלה כוללת של אדם, קין, ראובן, דוד והושע שלא נוסחה בהם.

הקו כבר מופיע בתורת שמואל תרכ"ז, ד"ה ויהי אומן את הדסה, עמ' קצה-קצו: תתאה על פי השכל והמידות, ועילאה דרך "בכל מאדך"; דוד נידון באמצעות עילאה, בינה, ממלא וסובב, וגם כתר ועתיק. מאמרי תשי"ט מפתחים הבחנות בתוך העלייה ומדגישים שהדרך נגישה לכל אחד מישראל. זו המשכיות בתוכן; בקטעים שנבדקו לא נמצאה הפניה מפורשת שלהם לעמ' קצה. עצם הזכרת כתר ועתיק אינה חידוש של תשי"ט. השאלה המפורשת במאמר שבת תשובה היא מדוע לומדים מדוד כאשר התשובה מפורשת בתורה, ולא קדימת ראובן. (פנקס: A36, D30, D31)

מהר"ש מתאר גם תשובה שאינה על עוונות אלא שיבת הרוח, אך בהמשך חוזר להשלמת פגמים; מאמר ראש השנה תשי"ט עוסק אף הוא בתיקון, כאמור לעיל. לכן אין לחלק בפשטות: בני יששכר מתקן חטא, וחב"ד אינה עוסקת בתיקון חטא. אם מציעים שראובן פתח במעשהו ודוד פתח דרך לכל ישראל, יש לסמן זאת כגשר השוואתי שלנו, לא כמענה מפורש של מאמרי חב"ד על ראובן. (פנקס: D31, A36)

בשיחת סוכות תשכ"ד, תורת מנחם לח, עמ' 85–86, הרבי שואל מדוע הגמרא מקשה דווקא מדוד. תשובתו מבחינה בין פתיחת הדרך אצל דוד, "בכח ובהעלם", לבין מימושה אצל השבים מן הגולה. כוח כאן הוא אפשרות שניתנה לבאים אחריו, כנגד פועל; הוא אינו שם לעוצמת החרטה.³⁶

בהמשך השיחה, עמ' 98, תשובת שבי בבל מתוארת כנעלית בבחינה הזאת אפילו מתשובת דוד: אצל דוד עבודת התשובה הייתה מתוך הרחבה ורק כדי לפתוח דרך, ואצל שבי בבל התשובה באה לידי גילוי בפועל לאחר חטא וגלות. ההבחנה נוגעת לסוגיית השמחה והשיבה מבבל; היא אינה דירוג כולל של כל מעלות התשובה. זו הנחה בלתי מוגהת.

זהו מבחן נגד לסולם חד-ממדי: ראשית המהלך ומימושו המאוחר אינם אותה תחנה. אפשר לפתוח דרך, ואפשר לממש היבט שלה בנסיבות מאוחרות. מול השיחה על יוזמת ראובן נשאלת כאן שאלה שונה: גילוי בפועל, ולא רק הגורם שעורר את התשובה. ההשוואה בין הצירים היא של המחקר (V34 עמ' 27).

V26 תשובת ראובן ומלכות יהודה

בלקוטי שיחות טו, ויחי ג, נבחן היחס בין מעלת ראובן ובין העברת המלכות ליהודה. עומק תשובתו האישית של ראובן אינו המדד היחיד: השיחה מדגישה את פעולת יהודה להצלת הזולת ואת האחריות הנדרשת ממלך.³⁷

מכאן אין ללמוד שראובן לא שב או שכוונתו הייתה פסולה. להפך, ההבחנה מאפשרת להכיר במעלתו ובו בזמן להבין מדוע מעלה זו אינה מבטיחה כל תפקיד. התעסקות בתיקון עצמי והשגת הצלה בפועל הן שתי בחינות שיש לדון ביחסן.

זהו גם מענה לשאלת הגבולות: כאשר תוצאה ציבורית אינה מושבת, אין הדבר לבדו מוכיח שהתשובה לא התקבלה. המלכות נבחנת בדרישותיה, והתשובה בערכה. אין להפוך את העיון הזה להדרכה לעכב פעולה הנחוצה לאחר לצורך השלמת עבודתו האישית של המציל.

ה • הושע אחרי משה: מה התחדש

השאלה: מה מוסיפה קריאת הושע אחרי הוראת התורה?

³⁶. תורת מנחם לח, אור ליום ג' דחול המועד סוכות י"ט תשרי תשכ"ד, סעיף כ, עמ' 85–86; כט, עמ' 97–98 (D32).

³⁷. לקוטי שיחות טו, ויחי ג, עמ' 443–446 (D33).

v27 בן בנו של ראובן משיב את הבנים לאביהם

במדרש ראובן-הושע, הראיה ל"פותח בתשובה" אצל הושע היא "שובה ישראל עד ה' אלהיך". זו קריאה לישראל, ולא תיאור של הושע השב על חטא אישי. כבר בתוך המשפט משתנה מושא הפעולה: ראובן שב, והושע קורא לאחרים לשוב.

פסיקתא דרב כהנא כד, ט משמרת שני נימוקים לקשר. לפי חכמים, ראובן ביקש להשיב בן חביב לאביו, ולכן בן בנו ישיב את ישראל לאביהם שבשמים. לפי ר' ברכיה, פתיחתו של ראובן בתשובה מזכה אותו בצאצא הפותח בתשובה. (פנקס: D34)

ההבדל בין הנימוקים מהותי. הראשון מעמיד במרכז את השבת יוסף, השני את עבודת ראובן עצמו. אין צורך לבחור באחד ולמחוק את האחר, אבל אין להציגם כמשפט זהה. גם המסורת על הושע משבט ראובן אינה רק השערת השואל: הפסיקתא עצמה קושרת את הושע בן בארי לבארה נשיא ראובן שבדברי הימים א ה, ו. אין לייחס את הזיהוי המלא לנוסח ויקרא רבה ו, ו שנבדק כאן: שם מובאת נבואת בארי בלי כל הקישור השבטי.

בהמשך פסקת שובה נלמדת קבלת תשובת ישראל מקבלת תשובת קין. זו ראייה חיובית לכך שהמכלול המדרשי המציג את פתיחת הושע גם משתמש בקודמו כתקדים לאחרים. סמיכות הדרשות אינה מוכיחה שכולן מפי בעל דעה אחד, אבל אינה מתיישבת עם הכללה שלפיה הקודמים לא פתחו דבר לאחרים.³⁸

גם לקח טוב אומר "הושע בן בארי משבטך". מדרש אגדה לבראשית לז, כט מצרף באותו משפט את פתיחת ראובן לשכר של בן הבן המחזיר את ישראל בתשובה. זהו נוסח נוסף של הקשר בין עבודת ראובן להשבת ישראל. אין לקבוע בלי ראייה שמחברו מיזג במכוון את שתי הדעות שבפסיקתא. (פנקס: A38, A41)

v28 יפה תואר שואל מדוע לא משה

יפה תואר לבראשית רבה פד, יט מקשה במפורש שכבר משה לימד "ושבת עד ה' אלהיך", ושנביאים קודמים להושע הוכיחו על התשובה. הוא מיישב שהושע הודיע מעלות מסוימות שלה: הגעה עד כיסא הכבוד והפיכת זדונות לשגגות, כפי שנדרש ביומא.³⁹

38. פסיקתא דרב כהנא, שובה, סימן יא (A11).

39. יפה תואר לבראשית רבה פד, יט, ד"ה ואיזה זה הושע (D36).

זהו פתרון מפורש לבכורת הושע, אך הוא אינו אומר שהושע המציא את התשובה או את הקריאה אליה. החידוש הוא גילוי ערכה ופעולתה במובנים מסוימים. חשוב לדייק: במקור הזה כתוב זדונות כשגגות; אין להחליף זאת לזכויות כדי ליצור חיבור מהיר לרבי צדוק על דוד. ביומא פו ע"ב הלימוד על זכויות מובא מפסוק ביחזקאל, בתוך הבחנת אהבה ויראה.⁴⁰

כך מתברר גם תפקיד משה במחקר: הוא דוגמה קודמת להוראת תשובה, המקשה על קדימות הושע. אין לנו עדיין מקור המכריז שמשה עצמו הוא הראשון מכל בני האדם ששב על חטאו. כל עוד לא נמצא מקור כזה, אין לבנות לו תואר ואז ליישב אותו.

v29 הושע מלמד גם מה לומר

פסיקתא רבתי מד מבחינה בין הנביאים הקוראים לתשובה לבין הושע המלמד את ישראל גם את דרך הפנייה: "קחו עמכם דברים".⁴¹ זהו הבדל פדגוגי ותוכני. לא די להודיע לאדם שעליו לשוב; יש ללמדו כיצד לפנות, לבקש ולהתחיל את השיחה המחודשת עם ה'.

זהו מקור נוסף לייחוד הושע, אך אין בו בהכרח טענה כרונולוגית מוחלטת. המדרש עצמו מזכיר נביאים אחרים שקראו לתשובה. גם אין להפוך הוראת נוסח הפנייה להמצאת הווידוי בפעם הראשונה בהיסטוריה. אדם, קין, יהודה ודוד נידונים במקורות בהודאה ובדיבור עוד קודם לכן.

הפירוש משלים את יפה תואר, אך אינו זהה לו. יפה תואר מדגיש את גילוי מעלת התשובה; הפסיקתא מדגישה את כלי הפיוס והדיבור. יש מקום לשניהם בחוברת, עם ייחוס נפרד וגבול נפרד.

במאמר שבת שובה תש"ל, שיידון ב-V38 (עמ' 30), נמצאה גם בחב"ד הבחנה בין הדגשת הלב בפסוקי דברים להדגשת הווידוי בדברי הושע. זו הקבלה תוכנית מועילה, בלי ראייה לתלות בפסיקתא רבתי ובלי תואר בכורה חדש.⁴²

v30 תחילת נבואת הושע אינה תחילת כל הנבואה

פסחים פז ע"א מקשה על "תחלת דבר ה' בהושע": וכי לא היו נביאים ממש וועד הושע? התשובה מגבילה את הקדימות לארבעת נביאי אותו פרק.⁴³

⁴⁰. יומא פו ע"א-ע"ב (D37).

⁴¹. פסיקתא רבתי מד, א, ד"ה כל הנביאים קוראים (D38).

⁴². תורת מנחם נח, שובה ישראל, שבת שובה תש"ל, עמ' 56-59, 62-64 (A45).

⁴³. פסחים פז ע"א (D39).

הסוגיה מלמדת כיצד חז"ל עצמם מצמצמים קדימות הנראית מוחלטת. אבל אין היא מפרשת במפורש את "פותח בתשובה" שבבראשית רבה. אין להרכיב משני המקורות פירוש חדש ולכתוב שהגמרא אמרה שהושע ראשון בתשובה רק בין ארבעה נביאים. אפשר לומר שזו מסגרת השוואה חשובה ושכל תואר דורש את קבוצת הייחוס שלו; המענה הישיר למדרש נמצא במפרשיו.

בדומה לכך, נינוה היא מופת ציבורי לתיקון המעשים במשנה תענית ב, א, בלי שהיא מכונה שם הציבור הראשון ששב. ⁴⁴ המחקר צריך להבחין בין ראשון, מופת ומורה דרך, במקום להוסיף לרשימת הראשונים כל דמות המופיעה בדרשת תשובה.

חתם סופר, ויחי, מפרש את בכורת ראובן לתשובה באמצעות קדימות במעלה אף שבעל התשובה מאוחר בזמן מן הצדיק. זו הבחנה מפורשת בין זמן למעלה, בהקשר ההשוואה הזה; אין היא כשלעצמה תירוץ מפורש לכל סדר אדם-קין-ראובן. ⁴⁵

יש לקישור עוגן בתוך המדרש: בבראשית רבה פב, יא ראובן נקרא "בכור לתשובה", ור' עזריה מוסיף "אף בכור לנבואה" ומביא את "תחלת דבר ה' בהושע". מהרז"ו מקשר את בכורת התשובה לפד, יט, ואת תחילת נבואת הושע לקדימתו לארבעת הנביאים שבימיו, על פי בבא בתרא יד ע"ב. הסמיכות אינה מעשה העורך בלבד. עם זאת, המדרש אינו אומר שגם ראשונות ראובן בתשובה מוגבלת לאותה קבוצת ייחוס; צעד זה טעון פירוש נוסף. ⁴⁶

ו • מהי תשובה ומה אינו נובע ממעלתה

השאלה: מה בין תוקף התשובה לבין שלמותה, וידוי, כפרה והשבה?

V31 תשובה שאינה מעולה עדיין מועלת

הרמב"ם מבחין בין תשובה גמורה, כאשר האפשרות לחטוא חוזרת והאדם פורש מפני התשובה, לבין תשובה בזקנה כאשר כוחו כבר אינו עמו. על השנייה הוא אומר בפירוש: "אף על פי שאינה תשובה מעולה מועלת היא לו ובעל תשובה הוא". ⁴⁷

⁴⁴. משנה תענית ב, א (D40).

⁴⁵. חתם סופר על התורה, ויחי לה בחלוקת המאגר (A30).

⁴⁶. בראשית רבה פב, יא ומהרז"ו שם (A40).

⁴⁷. רמב"ם, הלכות תשובה ב, א-ג (D41).

המשפט הזה משיב להנחה שבשאלה: לא כל מדרגה חדשה שוללת את הקודמת. אפשר לומר שראובן חידש מעלה, או שדוד פתח דרך גבוהה יותר לפי פרשן מסוים, בלי לקבוע שהקודמים כלל לא שבו. הרמב"ם אינו מיישב כאן את מדרשי הראשונים; השימוש בדבריו הוא מבחן מושגי לטיב ההיסק שאנו עושים מהם.

גם הקלת עונש אינה המדד היחיד. לפעמים עיקר ההכרה הוא באפשרות לחזור אל ה'; לפעמים נדרשת השלמת כפרה או תיקון לנפגע. תואר מדרשי של קדימות אינו תעודת ביטול לכל תשובה שאינה נושאת אותו.

V32 וידוי כפרה ריצוי והשבת מעמד

בהלכות תשובה א-ב מוגדרים עזיבת החטא, חרטה, קבלה לעתיד והווידוי. (פנקס: D41) שם מובחנים גם חילוקי הכפרה: יש עבירה שתשובה מוחלת עליה מיד, ויש כפרה הנשלמת בצירוף יום הכיפורים, יסורים או מיתה.⁴⁸ אין להסיק מעונש שנותר שאין תשובה, כשם שאין להסיק ממילים של וידוי שהלב כבר עזב את החטא.

היחס לנפגע מוסיף גבול אחר: בעבירות שבין אדם לחברו נדרשים השבת מה שחייב לנפגע וריצויו. אין להפוך דיון על כוח התשובה להצהרה שהעבר אינו מחייב עוד כלפי מי שנפגע. גם קירובו של השב אל ה', המתואר בפרק ז, אינו מבטל מעצמו כל אחריות מעשית.⁴⁹

ספורנו לבראשית לה, כב-כג נותן דוגמה ישירה מן הדמות הנידונה: תשובת ראובן שומרת את בכורתו בדיני שמים, ובכל זאת נידונה בנפרד פעולת יעקב בדיני אדם ביחס לבכורה.⁵⁰ זהו מקור נגד הטענה שאבדן יתרון משפחתי או ציבורי מוכיח בהכרח כישלון תשובה.

V33 וידוי ופומביות אינם אותה הבחנה

שלוש שאלות עומדות כאן: מתי ראובן שב; מתי ביטא וידוי; ומתי הודה ברבים. תשובה עוסקת בשינוי ובהכרה בחטא, וידוי בביטוי בדיבור, ופומביות בשאלה מי שמע. תיאור של השלב הציבורי אינו לבדו תיאור של תחילת השיבה או של כל וידוי פרטי.

⁴⁸. רמב"ם, הלכות תשובה א, א-ד (D42).

⁴⁹. רמב"ם, הלכות תשובה ב, ט-יא; ז, ה-ז (D43).

⁵⁰. ספורנו לבראשית לה, כב-כג (D44).

התוספות מתארים תשובה קודמת של ראובן והודאה ברבים בעקבות יהודה, בלי משפט מפורש הקובע אם כבר התוודה בצנעה. יפה תואר לבמדבר רבה אומר "בצנעה עשה ראובן תשובה מקמי הכי": תשובה, ולא בהכרח אמירת וידוי. שני המקורות תומכים ברצף של תשובה מוקדמת והודאה ציבורית מאוחרת. (פנקס: D9, D16)

בחזקוני לדברים לג, ז, ד"ה וזאת ליהודה, הודאה מוקדמת בצנעה מפורשת. הדיבור נבדק גם בצילום. לקוטי שיחות טו, עמ' 445 הערה 55, מביאו ומפנה "ועד"ז לתוספות בבא קמא. הקריאה של התוספות בכיוון החזקוני מעוגנת בשיחה, אך אינה משפט מפורש בלשונם; אור החיים אינו נידון בהערה. תולדות תיקון המקום נשמרות ב-C8 (עמ' 50). ⁵¹ (פנקס: D33)

אור החיים מבחין בין תשובת ראובן המוקדמת לבין הווידוי שלא אמר עד יהודה, וקושר את גמר ההודאה להעברת המלכות. הקריאה השוללת כל וידוי קודם טבעית לניגוד הזה; צמצום לפומביות אינו כתוב בדבריו. דף על הדף, המביא את הדר יעקב ח"ב מט, קורא אותו כהעדר וידוי קודם ומקשה על כך. הדר יעקב עצמו לא נקרא כאן. מנגד, הסיפור בסוטה ורש"י נידון בהקשר של פרסום והסרת החשד מן האחים. צמצום לפומביות הוא אפוא הצעת יישוב אפשרית, שלא נמצא בבדיקה מקור המייחס אותה במפורש לאור החיים. המתח מול החזקוני נשאר, והתוספות לבדם אינם מכריעים אותו. ⁵² (פנקס: D17)

ליהודה יש תואר ראשוניות בוידוי אצל רבי צדוק (V23 עמ' 19); בלשונו אין תוספת "ברבים". נשמרים אפוא הן הרצף המפריד תשובה מוקדמת מהודאה ציבורית הן ההבדל האמיתי בין החזקוני לבין הקריאה הכוללת של אור החיים.

V34 משבר עשוי לעורר תשובה ואינו קובע לבדו את המניע הפנימי

ביומא פו ע"א קיימת הבחנה בין תשובה מאהבה או מיראה לבין תשובה על ידי יסורים; בעמוד הבא מובחנות תוצאות התשובה מאהבה ומיראה. אלה אינם שני ניסוחים זהים של אותה חלוקה. (פנקס: D37)

אפשר שמשבר עורר אדם לבדוק את חייו, ואחר כך הכרתו בחטא נעשתה שלו. לכן עצם העובדה שאירוע חיצוני קדם לתשובה אינה מספיקה לקבוע מהו המניע שלה בכל שלב. כאשר המפרשים משבחים את ראובן על כך שפתח

51. חזקוני, דברים לג, ז, וזאת ליהודה (A23).

52. אור החיים לבראשית מט, ד; שפתי חכמים לז, כט (D45); דף על הדף, בבא קמא צב ע"א, עמ' שנו — בשם הדר יעקב ח"ב מט (A47).

מעצמו, הם מציינים מעלה מסוימת ביוזמה; כשהרבי בוחן את תשובת האחים, השאלה היא גם איזו הכרה הם מאמצים על העבר.

המקרה של משבר מדגים את ארבע שאלות הקריאה שבפתח פרק ג: האירוע המעורר אינו קובע לבדו את המניע, את הפעולה או את התוצאה. מחבר עשוי לקשור בין הצירים, אך כל קשר נבחן בהקשרו. ב-N17 (עמ' 42) מוצגות זו מול זו ההגדרות השונות של ארץ חמדה, רבי צדוק ובעל בני יששכר.

גם כיוון היוזמה טעון קריאה בהקשר: "מעצמו" עשוי להיאמר על האדם, ועשוי להיאמר על פתיחה מלמעלה. יש לזהות את הנושא ואת הסיבה שהמחבר שולל. (V15 (עמ' 14); V23-V24 · עמ' 19-21; N17 (עמ' 42)).

v35 קודם מתן תורה ואחריו

דברי יואל, וישב מאמר מ, נקרא כעת בשלמותו בתעתיק. הוא מכיר בפירוש בקבלת תשובת אדם וקין, ומבחין בינה לבין הבטחה נצחית לקבלת התשובה לישראל מקבלי התורה. הקבלה הקדומה מתוארת לפי בחינת השעה ועת רצון; אין כאן טענה שלפני מתן תורה לא נעשתה תשובה.⁵³

במסגרת דרשתו, ראובן מבקש להעביר את יוסף ממשפט האחים לדין שמים, שבו יוכל להינצל בתשובה. כשהילד אינו בבור, ראובן חושש שתשובה קודם מתן תורה אינה מועילה, ומשליך מכך גם על מעשה בלהה. שכרו בהושע נקשר לפתיחת דרך להשיב את ישראל לאביהם שבשמים. זהו מהלך המחבר על הסיפור, ולא הכרעה שלנו שיוסף אכן היה חייב או שנדרש ממנו חטא מסוים להתוודות עליו.

התיקון מוסיף לא רק ציר של תקופות אלא גם זיקה לתשובת הזולת. אין להסיק שראובן היה הראשון שפעל בלי הבטחה, שכן גם הקבלה הקדומה נידונה קודם אותה הבטחה. רבי צדוק מזכיר אף הוא את ההבדל שלפני מתן תורה, אך במהלך על כוח התשובה ההופכת לזכויות. זו מקבילה רעיונית; דמיון אינו הוכחת תלות, וגם אינו הוכחה ששני המחברים מגדירים בדיוק אותו חידוש.

(פנקס: D29)

53. דברי יואל, וישב, מאמר מ, סעודת הודאה כ"א כסלו (D46).

V36 תשובה שקדמה לעולם ופתיחתה בתוך העולם

פסחים נד ע"א מונה תשובה בין הדברים שקדמו לבריאת העולם. ⁵⁴ הקדימות הזאת אינה תאריך בחיי קין או אדם. היא עוסקת במקומה של התשובה בסדר המציאות, בעוד שהסיפורים עוסקים במימוש ובהכרה של בני אדם.

מכאן מובן מדוע לא נכון לדבר על "המצאת אפשרות הסליחה" בידי דמות אנושית כאילו קודם לכן לא הייתה. המהר"ל מפתח את היחס בין אפשרות יסודית זו לבין הופעתה בפועל באמצעות דמויות מכוונות. אבל הברייתא לבדה אינה מפרשת את כל המנגנון; יש לייחס את הפיתוח אליו.

גם אין להפוך את הדרשה להיתר לחטא. משנת יומא מזהירה מן האומר אחטא ואשוב. ⁵⁵ תיאור תפקידו של מעשה דוד או חטא העגל בדיעבד אינו עצה לייצר חטא כדי להפיק ממנו מעלה. המהר"ל מציע שני מהלכים לשמירת האחריות. בראשון, הצדיקים היו ראויים לשמירה מיוחדת מן החטא, ושמירה זו לא ניתנה; אי-מניעת החטא אינה כפייה לחטא. בשני, הסדר הכללי מחייב שתימצא תשובה בעולם, אך אינו גוזר על אנשים מסוימים לחטא: אילו לא חטאו אלה, הייתה הדרך מתגלה באמצעות אחרים. האדם נשאר אחראי למעשהו. אלה ביאורים מפורשים שלו, ולא לשון הגמרא עצמה. גם כאן נשאר שאלה לעיון: כיצד השייכות המיוחדת של דוד וישראל לפתיחת הדרך מתיישבת עם האפשרות שתתגלה באמצעות אחרים? אין לפתור את המתח על ידי ביטול הבחירה או על ידי הפיכת החטא למצווה. (פנקס: D24)

V37 כפרה והשבת מדרגה: הגר"א, הלשם ופחד יצחק

מה הוחזר לשב: כפרת החטא, מדרגה שאבדה, או מלכות? שלושת המחברים בוחנים השבה מעבר לעצם קבלת התשובה, אך כל אחד מגדיר את ההשוואה בדרכו.

בביאור הגר"א לתיקוני הזוהר, תיקון נח, קו ע"ב, ייחוד דוד מופיע בתוך דיון בירידת מדרגות הנשמות ובהשבתן, לאחר אדם וישראל בעגל. הקטע נקרא בצילום מהדורת וילנא תרכ"ז, בצירוף השער וההמשך. אין בו זיהוי מפורש של ההשבה דווקא עם המלכות המדינית. ⁵⁶

⁵⁴. פסחים נד ע"א (D47).

⁵⁵. משנה יומא ח, ט; יומא פה ע"ב (D48).

⁵⁶. ביאור הגר"א לתיקוני הזוהר, וילנא תרכ"ז, תיקון נח, קו ע"ב (A46).

הלשם, ספר הדע"ה ח"ב, דרוש ד, ענף כד, סימן א, מפתח את ההבחנה בין כפרת החטא לבין השבת מדרגה שאבדה. בסוף הסימן הוא אומר שהחטא עצמו עשוי להתכפר בתשובה אף שהמדרגה אינה חוזרת עתה; הוא מוסיף שלא כל חטא ולא אצל כל אדם גורם ירידת מדרגה. לפיכך אין להסיק מהיעדר השבה שאין תשובה או כפרה. הדברים נאמרים במסגרת דיונו הקבלי בתיקון אדם והעולם, ואין להפכם לכלל אחיד על כל תוצאותיו של כל חטא או לביטול חילוקי הכפרה ההלכתיים. כל הסימן נקרא בצילום מהדורת פיעטרקוב תרע"ב. ⁵⁷

לפני דוד מזכיר הלשם גם את תיקון ער ואונן בפרץ וזרח, בלידה מחודשת מיהודה ובמהלך שנעשה מאת הקב"ה. אין זו עדות ששבו בחייהם, ואין לזהות את יהודה עצמו עם השב שמדרגתו הושבה כאן. בקטע הגר"א שנקרא נזכר ייחוד דוד בלי חריג זה. הבחנה בין השבה בחיי השב לבין תיקון בגלגול עשויה להסביר את הפער, אך אינה יישוב מפורש של שני המקורות. (פנקס: A33, A46)

בפחד יצחק, יום הכיפורים יא, ג לפי כותרת דף המקורות, ההשוואה ממוקדת: אדם לא חזר לגן עדן, ישראל לא קיבלו מחדש את הלוחות הראשונים ושאל לא שב למלכותו, ואילו מלכות דוד חזרה אליו. אין זו קביעה שכל תוצאות חטאו נמחקו. הקטע נקרא בצילום בתוך מאסף; השער ורצף המאמר במהדורה מזוהה טרם נבדקו. אין לזהות אוטומטית השבת מדרגה או מצב עם הפיכת זדונות לזכויות או עם תשובה עילאה. ⁵⁸

המעלה המאוחרת אינה מוכיחה שהתשובה הקדומה הייתה אפס. הלשם נותן לכך ניסוח חד במיוחד: החטא יכול להתכפר ובכל זאת מדרגה מסוימת אינה שבה כעת. לא כל הבדל הוא דרגה של הצלחה באותו סולם; לפעמים אלו שאלות שונות על אותו מעשה תשובה.

v38 מה נשמר ומה לא הפך לראיה

מה מוסיף פסוק הושע על פסוקי התורה, גם כשאין בו טענת קדימות בזמן? במאמר שבת שובה תש"ל, תורת מנחם נח, עמ' 56–59 ו-62–64, נשאל מדוע הושע מדגיש "קחו עמכם דברים", אף שעיקר התשובה בלב. הטעם בעמ' 63 הוא "לפי שהתהוות הגוף קודמת להנפש, והמעשה הוא העיקר". בהקשר זה הדיבור מתקן את גוף הפגם והחרטה את פנימיותו. הקדימה שבטעם היא קדימת הגוף לנפש, ולא קדימת הושע בזמן. זהו הסבר לתוכן ההדגשה, בהנחה בלתי

⁵⁷. לשם, ספר הדע"ה ח"ב, דרוש ד, ענף כד, סימן א (A33).

⁵⁸. פחד יצחק, יום הכיפורים יא, ג — צילום קטע (A34); מענה יחזקאל, אוסף גיליונות במדבר תשפ"ג, עמ' 45 (D49).

מוגהת שסיומה חסר (עמ' 64, הערה 455), ולא טענה שהושע הראשון להורות וידוי או פירוש לקשר ראובן-הושע. (פנקס: A45)

זיקת בני לאה לתשובה בלקוטי שיחות לה, וישלח ג, היא הקשר חשוב, אך אינה כשלעצמה פירוש מפורש על הושע. גם הצעת החיבור ראובן-דוד באחריך נרוצה היא הצעה של העורך, ולא דברי הרבי. עד סוף הבדיקות המדווחות לא נמצא יישוב חב"די ישיר לבכורת הושע; זו תוצאת חיפוש מוגבל, ולא טענת היעדר מכל הספרות. גשרים מפורשים מחוץ לחב"ד נידונים בבני יששכר, בבאר מים חיים ובמדבר שור (V15 (עמ' 14); V14 (עמ' 14); N14 (עמ' 40)).⁵⁹

הדיון נשען על יחידות מזוהות ולא על הכינוי הכללי "מפרשים". רוב הקריאות הקלאסיות הן תעתיקים, ולצדן צילומי קטעים ומהדורות במקומות המפורטים בפנקס. פרק שנקרא אינו ספר שלם שנקרא; אתרים הנושאים אותו נוסח אינם עדים עצמאיים. בינה לעתים ושפת אמת ליקוטים נשארים בכיוונים המוגבלים שבפנקס (N15 (עמ' 41)).

ז • המענה וגבולותיו

השאלה: מה התברר ומה עדיין אינו פתור?

V39 מפת פירושי המפרשים וגבולותיהם

מוקד	פירוש מזוהה	גבולו
קין	מהרז"ו: הראשון שממנו למדו, לפי דעת ר' חנין	המפרש עצמו מבחין בדעה שאין תשובה גמורה
ראובן מול אדם וקין	יפה תואר מציע יוזמת האדם; של"ה והרבי מפתחים את הכיוון, ובני יששכר מציע גם אותו	זהו יישוב על אדם וקין, לא סייג בלשון המדרש. ישמעאל שב קודם לראובן ומניעו לא פורש (N1 (עמ' 34)); ההכללה לכל הקודמים לא הוכחה
ראובן ויהודה	תשובה קודמת והודאה ציבורית מאוחרת בתוספות; וידוי מוקדם בצנעה בחזקוני	אור החיים טעון הבחנה; תואר רבי צדוק ליהודה אינו מוגבל בלשונו לפומביות

⁵⁹. לקוטי שיחות לה, וישלח ג, עמ' 152-154 (D51); אחריך נרוצה, שער ג, רפאל שוואב, תשע"ח (D50).

מוקד	פירוש מזוהה	גבולו
ביאורים נוספים בראובן	חיד"א ושל"ה: פגם שאינו חטא כפשוטו (V11 עמ' 12); באר מים חיים: הכנה למצווה (V14 עמ' 14); בית הלוי: מכשול עתידי (V13 עמ' 13); בני יששכר: עילאה (V15 עמ' 14); מנחת עני: ראייה ליחיד (N16 עמ' 41)	ההסברים שייכים למחברים שונים; אין למזגם לדרשה אחת

דוד וישראל	תקדימי יחיד וציבור בגמרא; פתיחה כללית בידי מי שהם עיקר בעולם במהר"ל	גם אדם וקין מלמדים דורות; פרסום לבדו אינו המענה
---------------	--	--

מדרגת דוד	כוח האהבה ברבי צדוק; דרך לעילאה בחב"ד; השבת מדרגה בגר"א ובלשם; מלכות בפחד יצחק	המקורות החב"דיים אינם משווים לראובן; בלשם כפרה בלי השבה, לא כל חטא מוריד מדרגה, וער ואונן הם תיקון בגלגול
-----------	---	--

הושע אחרי משה	יפה תואר: גילוי מעלות (V28 עמ' 23); פסיקתא רבתי: הוראת פיוס (V29 עמ' 24); באר מים חיים ומדבר שור: תיקון מוגדר (V14 עמ' 14); (N14 עמ' 40)	אין הוכחה שהוא הראשון שקרא בכלל לציבור לשוב
------------------	---	--

הטבלה היא סיכום של פירושי המפרשים וגבולותיהם. היא אינה חלוקת תחומים שהמדרש עצמו ניסח ואינה מבטלת את לשונו המוחלטת. במקום שנמצא יישוב מפורש אפשר להציגו; במקום שאין כזה, החפיפה או הקושי נשארים.

V40 התשובה החיובית לקורא

המענה המבוסס הוא שתואר ראשון אינו מחייב כשלעצמו שתשובת הקודמים בטלה. המהר"ל מכיר במפורש בקין ובראובן ששבו, ובכל זאת מייחד לישראל ולדוד פתיחה כללית. יפה תואר והשל"ה מציעים לייחד לראובן את היוזמה. רבי צדוק מפרש פתיחת כוח מסוים של אהבה, ובחסידות נידונות מדרגות נוספות. בפסיקתא תשובת קין אף משמשת תקדים לקבלת תשובת ישראל. אלו מקורות חיוביים להבחנות, לא רק מיון שהעורך המציא.

גם בלקוטי שיחות ל, עמ' 201 הערה 28, מוכרת בפירוש תשובת אדם וקין. אצל הלשם ההבחנה חדה במיוחד: החטא עשוי להתכפר אף שמדרגה שאבדה אינה שבה עתה, ואף אובדן כזה אינו חל בכל חטא ובכל אדם. לפיכך היעדר השבה

אינו ראייה לבטלות התשובה. גם הודאה ציבורית מאוחרת אינה מוכיחה לבדה שלא קדמה לה תשובה; בחזקוני אף הודאה מוקדמת בצנעה מפורשת, ואילו יחס הווידוי לפומביות באור החיים נשאר טעון בירור. (פנקס: D45, A23, A33, D11)

אבל אין מכאן פתרון יחיד לכל לשונות הקדימות. בראשית רבה ושכל טוב משמרים שלילה חריפה; תשובת אדם שהתקבלה בפרקי דרבי אליעזר אינה נעלמת. אם מצמצמים את השלילה לסוג מסוים של תשובה, יש לומר שזה פירוש. לפי מהרז"ו יש גם מחלוקת ממשית על שלמות תשובת קין, והשל"ה דוחה את תירוץ ראשית חכמה. אין להמיר מחלוקות כאלה בהרמוניה כללית.

גם היקף יישוב היוזמה עדיין מוגבל: ישמעאל שב לפני ראובן, והגמרא אינה מפרשת את מניע תשובתו. שתיקתה אינה מוכיחה עונש וגם אינה מוכיחה יוזמה מלאה. לפיכך לא הוכח שכל מי שקדם לראובן היה חסר את מעלת היוזמה.⁶⁰

התשובה הקודמת עשויה להתקבל בלי להשיג כל מעלה מאוחרת; לפעמים ההבדל הוא בין שיבה, וידוי, גילוי קבלה, גמר כפרה או השבת מצב. ולפעמים לפנינו מסורות שונות ביניהן מתח. החקירה אינה מסיימת בסיסמה "כל אחד ראשון בבחינה שלו", אלא מבררת מי פירש כך, באיזה מובן ועד היכן ראייתו מגיעה.

V41 מה נשאר פתוח לאחר הבירור

ארבעה מוקדים נשארים פתוחים לאחר הבירור. מניע תשובת ישמעאל אינו מפורש, ולכן ראשוניות ראובן ביוזמה מול כל הקודמים לא הוכחה (N1 (עמ' 34)). שאלת כל הווידוי לעומת פומביותו באור החיים עדיין טעונה הכרעה (V33 (עמ' 26)). רצף פחד יצחק במהדורה מזוהה והדר יעקב המקורי טרם נקראו במלוא ההקשר (V37 (עמ' 29); N15 (עמ' 41)). כמה ייחוסים עקיפים — שפת אמת ופשיסחא, מהללאל ותשובת הרשב"א — נשארים במעמדם המוגבל (N15–N16 · עמ' 41–41).

המקורות שנבדקו מספיקים להצגת המענה בגבולותיו. ההשלמות הממוקדות שב-M6 (עמ' 47) עשויות לדייקו, אבל אין צורך בחיפוש רחב נוסף כדי למסור את מה שכבר הוכח. חוברת הקורא תציג את אותו מהלך בלשון פשוטה; הפניות למחקר יאפשרו עיון בהבדלים ובתיעוד.

60. בבא בתרא טז ע"ב, תשובת ישמעאל (A1).

השאלה: אילו מקורות מרחיבים או מגבילים את המענה?

N1 ישמעאל ומבחן ההכללה על כל הקודמים

בבא בתרא טז ע"ב נאמר שישמעאל עשה תשובה בחיי אברהם. זו דוגמה קודמת לראובן, שיש להכניס למבחן כל פירוש הטוען לראשוניותו. הסוגיה אינה מפרטת שם מניע של עונש, אך שתיקתה אינה ראייה שישמעאל שב מתוך יוזמה עצמית מלאה. לפיכך אין להוסיף לטבלת המסקנות לא "כל הקודמים לראובן שבו מחמת עונש" ולא "ישמעאל כבר הוכיח אותו חידוש". (פנקס: A1)

היישוב על אדם וקין מסביר את ההשוואה המפורשת אצל מפרשים אלה. כדי להפכו למשפט מקיף על כל אדם לפני ראובן צריך בירור נוסף. אותה זהירות נדרשת ביחס לאברהם ולדמויות נוספות: לא כל יציאה מעבודה זרה מכונה במקור המסוים "תשובה תחילה". המבחן הוא לשון מקור והיקף טענתו, ולא רשימת מועמדים שהעורך המציא.

N2 מה אדם לא ידע, לפי פרי צדיק

פרי צדיק, וילך ושבתי תשובה יג, מציע שני ביאורים לכוח שנודע לאדם מקין. בראשון, אדם לא ידע שגם תשובה שהתעוררה מתוך ייסורים מתקבלת. בשני, סבר שאין בידו לקיים את העזיבה באותן נסיבות לאחר שגורש מגן עדן. גם קין אינו יכול לשוב אל אותה מציאות שלפני הרצח, ובכל זאת תשובתו התקבלה. זהו ביאור מפורש, ולא השלמת פסיכולוגיה של הדמויות על דעת העורך.⁶¹

הרעיון אינו מבטל את השיבה המעשית ואינו מצווה לשחזר חטא. הוא מסיר ייאוש: העדר אפשרות לחזור לאותו ניסיון אינו סוגר את התשובה. את ההבחנה ההלכתית בין תשובה גמורה לתשובה מועילה למדנו בנפרד ברמב"ם (פנקס: D41); אין לזהות ללא עיון את כל פרטי דרשת רבי צדוק עם הגדר ההלכתי. הקישור למשה מחדש המזמור הוא חלק ממהלכו של רבי צדוק.

N3 באר מים חיים: שני פירושים שונים של "תחילה"

הביאור שראובן הכין עצמו בתשובה למצוות ההצלה נמצא בבאר מים חיים לבראשית יב, א. במדבר ה, ז מופיע ביאור אחר: שיבה עד שורש החטאים, חטא אדם הראשון, בדרשה על הבור הראשון ועל תחילת החטא. יש כאן פירוש קבלי על עומק השיבה, ולא רק הקדמה בזמן למצווה. שני המקומות אומתו בתעתיק

61. פרי צדיק, וילך ושבתי תשובה יג, א-ב (A2).

הקטע לבראשית לז, כט מדגיש דווקא את מהירות חזרת ראובן לבור לאחר עיסוקו בתשובה, ואינו המקום העיקרי לביאור הראשונות כהכנה למצווה. על כן חשוב לתת מראה מקום לכל חידוש, גם כאשר שלושת הקטעים נמצאים באותו חיבור. אין למזג את שני פירושי באר מים חיים עם המכשול העתידי שבבית הלוי (פנקס: D18).

N4 ישמח משה: תשובה על מה שנדמה למצווה

ישמח משה, ויחי יח, אות ג, מפרש את חידוש ראובן בשיבה ממעשה שעושהו חשבו למצווה, ובהתעוררות מעצמו. הוא קושר לכך את הושע: הקריאה לתשובה חלה גם על מעשה שהאדם מציג כקרבה לה' ובאמת יש בו פגם. ⁶³ יש להבחין בין "תשובה על מצווה" כסיסמה לבין דברי המחבר. הכוונה אינה שעשיית הטוב נעשתה חטא מפני שאדם התחרט; האדם מתקן טעות בזיהוי המעשה ובשיקולו. הקרבה לשל"ה (פנקס: D13) חשובה, אך אין זו הוכחה שכל המחברים תלויים זה בזה או מציעים אותו הסבר בדיוק.

אהל יעקב, בדרוש על ראובן, מקשה הן מקדימות אדם והן מקדימות הנביאים להושע, ומפרש את "כי כשלת" כטעות בזיהוי העוון כמצווה. בליקוט אמת ואמונה, סימן ט, מובא בשם הרבי מקוצק יישוב קרוב על מעשה שנעשה לשם שמים, עם קישור מפורש להושע. אהל יעקב נקרא במקטע הדרוש; אמת ואמונה נקרא כתעתיק של ליקוט, ולא ככתב יד של הרבי מקוצק. דמיון הרעיונות אינו מאמת את מסורת פשיסחא או שפת אמת שטרם נקראה במקורה. ⁶⁴

N5 קין כמלמד וכמתקן, מעבר לדחיית העונש

תורת מנחם תשי"ד, ש"פ בראשית, מדגישה את השפעת קין, בעל התשובה, על אדם. זו הוראה על כוחו של מי ששב לקרב רחוקים. אין להוציא מן הלשון הדרשנית מסקנה גורפת שכל צדיק בכל מצב אינו יכול לעורר אדם לתשובה. בלקוטי שיחות לה, בראשית ב, נלמד ממעשי קין גם צד התיקון במעשה הפכי לחטא. ⁶⁵

⁶². באר מים חיים, במדבר ה, ז; והשוו בראשית לז, כט (A3).

⁶³. ישמח משה, ויחי יח, אות ג (A4).

⁶⁴. אהל יעקב על התורה, בראשית, דרוש 29 בחלוקת המאגר (A29); אמת ואמונה, סימן ט, ליקוט מאמרי קוצק (A35).

⁶⁵. תורת מנחם תשי"ד ח"א, ש"פ בראשית, עמ' 121–123 (A5); לקוטי שיחות לה, בראשית ב, עמ' 7–13 (A6).

מקורות אלה מרחיבים את דמות קין: אין הוא רק דוגמה לפשרה בענישה. עם זאת, אין בהם סיבה להשכיח את הדרשות המערערות על כנותו, או לקרוא לכל תורת קין סיפור אחד אחיד. השיחה היא ביאור במסגרת מסוימת, והבדלי מדרשי היסוד נשארים במקומם.

N6 בני לאה, פרץ ומשיח: קו משפחתי, לא כל הראשונים

בלקוטי שיחות לה, וישלח ג, נידון היחס בין עבודת בני לאה, המזוהה שם עם תשובה, לעבודת בני רחל. ראובן מופיע בהערה 37 כפותח בתשובה. בלקוטי שיחות ל, וישב ב, פרץ, מלכות דוד והמשיח נקשרים לעבודת התשובה ולפריצת ההגבלה.⁶⁶ (פנקס: D51)

אפשר לסדר מכאן קו ראובן-יהודה-דוד, ולהוסיף את הושע דרך ייחוסו לראובן. זהו סידור של העורך על יסוד המקורות; אין לכתוב שכל ראשוני התשובה הם בני לאה, שהרי אדם וקין אינם בכלל זה. גם האמירה על תשובת הצדיקים לעתיד אינה הופכת אותם לבעלי עבירה: ההקשר החסידי עוסק במעלת השיבה והקרבה מעבר להגדרת תיקון חטא בלבד.

בלקוטי שיחות ל, עמ' 188–189, נאמר במפורש "משיח אתא לאתבא צדיקיא בתיובתא", במסגרת פרץ וזרח, מלכות דוד ופריצת ההגבלה. העמודים נקראו כעת בתעתיק הרשמי. כאן המקור הישיר שנבדק הוא השיחה והפניותיה; אין זו טענה שהציטוט הושווה מחדש לגוף הזוהר. (פנקס: A7)

N7 משה: קדמות ההוראה והשלמת הסיפור

התורה בדברים ד ול ושמואל לפני הושע כבר קוראים לשיבה. יפה תואר, בית הלוי ומדבר שור שואלים על קדימות זו במפורש; אהל יעקב שואל על הנביאים שקדמו. אין צורך לבסס את נוכחות משה בחקירה על השערת תמלול בלבד.⁶⁷ (פנקס: A29, D18, D36)

בספרי דברים לא, על שמע ישראל, כבר יעקב מתבשר מפי ה' שראובן שב. עוד נאמר שהתענה כל ימיו ושמשה קיבלו. אין הכוונה שראובן חי והתענה עד ימי משה. החיד"א, בשם שמע שלמה, מבחין בין תשובתו בחייו לבין השלמת כפרת חילול השם במיתה וברכת משה לאחר מותו. שמע שלמה עצמו עדיין לא נקרא

⁶⁶. לקוטי שיחות ל, וישב ב, עמ' 184–189 (A7).

⁶⁷. דברים ד, כט-לא; ל, א-י; שמואל א ז, ג-ו (A8); הרב קוק, מדבר שור, דרוש כ (A18).

בנפרד; זהו פירוש מזוהה המובא בחיד"א, ולא בהכרח המובן היחיד של הספרי.⁶⁸ (פנקס: D15)

ביומא פו ע"ב משה מבקש שייכתב סרחונו ודוד מבקש כיסוי. הדיון נוגע לפירוט החטא ולמשמעות העונש בעיני אחרים, ואינו אומר שדוד אינו מתוודה בפני ה' או שמשה ראשון בתשובה. בראשית רבה מייחס למשה גם חידוש של מזמור אדם. הצמח צדק ביהל אור, מילואים לתהלים צב, עמ' תרכט, קושר תשובה ושבבת ברמז "שבת אותיות תשב". זו זיקה רעיונית, ולא תואר ראשוניות חדש למשה.⁶⁹ (פנקס: D1, D37)

בפסיקתא סמוך לייחוס הושע לראובן נידון גם מות משה במדבר לטובת דורו. תפקיד מנהיג בהשבת בני דורו אינו זהה לשאלת מי שב ראשון. מספור פסקת שובה הוא כד במהדורת מנדלבוים וכה באתר ויקיטקסט; יש לציין גם את שם הפסקה והסימן. (פנקס: D34)

N8 הושע חוזר מן הקטרוג לבקשת רחמים

בפסחים פז מתואר הושע כמי שנדרש לבקש רחמים על ישראל, אחרי שביקש על עצמו והכיר בחטאו. הסיפור עשוי להעמיק את הקריאה של נביא התשובה: הוא לומד לשאת את אחריותו לעם. אולם הגמרא אינה קושרת במפורש את המעשה למדרש שכר ראובן. החיבור ביניהם הוא הצעת עיון, לא פירוש שהוכח למילים "פותח בתשובה תחילה".⁷⁰

ההבחנה שומרת על שני הדברים: אין לצמצם את הושע רק למורה נוסח חיצוני, ואין להכריז שקדימותו נובעת מכך שהיה הראשון מבין הנביאים שחטא ושב. טענה כזו לא נמצאה במקורות שנקראו.

N9 מנשה והדלת שאין לנעול

בפסיקתא דרב כהנא, פסקת שובה, מתואר מנשה הפונה מתוך צרה. מלאכי השרת מעכבים את תפילתו, והקב"ה מקבלו כדי שלא לנעול את הדלת בפני בעלי תשובה. הלשון מאמתת את זיכרון "הדלת" בהקשר קרוב לנושא, אך הדמות כאן היא מנשה. בבבלי סנהדרין קג מופיעה תמונת המחתרת לקבלת תשובתו.⁷¹ (פנקס: A11)

68. ספרי דברים, ואתחנן, על דברים ו, ד (A9).

69. צמח צדק, יהל אור, מילואים לתהלים צב, עמ' תרכט, סעיף ט (A37).

70. פסחים פז ע"א-ע"ב, הושע ובקשת הרחמים (A10).

71. סנהדרין קג ע"א, מנשה (A12).

זהו מבחן נגד למסקנה שתגובה לצרה איננה תשובה כלל. ראובן עשוי לחדש את מעלת היוזמה, ואילו מנשה מדגים שגם תשובה המתחילה במשבר אינה נדחית משום כך. אין מדובר בהשוואת דרגתם, ואין עצם קבלת מנשה מוחקת מאליה את כל הדיונים על חלקו לעולם הבא ועל חומרת מעשיו.

מנשה בפסיקתא נשען על פסוקו של משה "בצר לך... ושבת עד ה' אלהיך". עצם התורה מציגה כאן שיבה בעקבות צרה. גם פרקי דרבי אליעזר מג מתאר שיבת ישראל מתוך צער. מקורות אלה מונעים שלילת כל תשובה מתוך משבר, ואינם מבטלים את מעלת ההתעוררות מאליו לפי המפרשים.⁷² (פנקס: A11)

N10 מעכבי תשובה ומניעת תשובה אינם אותו דבר

הרמב"ם, בסיום פרק ד מהלכות תשובה, קובע שמעכבי התשובה אינם מונעים את קבלתה אם נעשתה. לעומת זאת, בפרק ו, הלכה ג, הוא מתאר אפשרות שמניעת התשובה עצמה תהיה עונש, ובכלל זה פרעה. אין לרכך את הפרק השני ולהציגו רק כאינוחות או כקושי רגיל.⁷³

ההבחנה המועילה למחקר היא בין קבלת תשובה כאשר האדם שב לבין האפשרות להגיע למעשה התשובה. היא שומרת את מתח המקורות, ואינה נותנת בידינו סמכות לקבוע שאדם מסוים בן זמננו נידון למניעה זו. מטרת פרק ו היא גם לשמור אחריות: ראשית החטא נעשתה מבחירת האדם.

פרקי דרבי אליעזר מג מתאר את פרעה השב בים, ואחר כך מזהה אותו עם מלך נינוה. ברמב"ם הדיון בהכבדת הלב הוא במכות; בפרקי דרבי אליעזר מדובר בים. יש מתח שראוי לציין, אבל השלבים שונים, ולכן לא הוכחה מכאן סתירה באותו רגע. גם לא הוכח שהרמב"ם מאמץ את הסיפור המאוחר או שהבדל השלבים הוא יישוב שהוא עצמו נתן. (פנקס: A31)

N11 "חויץ מאחר" ו"רביעית אין מוחליין"

על אחר נאמרה בחגיגה טו בת קול המחריגה אותו מן הקריאה לשוב; רבי מאיר ממשיך להזמין. אין להסתפק בסיסמה המבטלת את הקושי. רבנו חננאל מציע פירוש שלפיו גלוי שאין אחר חוזר תשובה שלמה, והפתח אינו ננעל בפני מי ששב באמת. זהו פירוש מסוים, ולא לשון מפורשת של הגמרא המכריעה את כל האפשרויות.⁷⁴

⁷². פרקי דרבי אליעזר מג (A31).

⁷³. רמב"ם, הלכות תשובה ד, ובייחוד ו (A13); רמב"ם, הלכות תשובה ו, ב-ד (A14).

⁷⁴. חגיגה טו ע"א, ורבנו חננאל (A15).

המאמר ביומא פו ע"ב על רביעית שאין מוחלין אינו הסוג הרביעי בחילוקי הכפרה. הראב"ד בהשגתו להלכות תשובה ג, ה מפרש את שלוש העבירות הראשונות מתחילת ימי עונשו של האדם: אם שב מהן, נמחלו לגמרי גם בלי ההשלמות שבדרך כלל נצרכות בחטאים חמורים. ברביעית אין אותה הקלה מיוחדת; אין זו קביעה שכל תשובה עתידית נדחית. ההשגה נקראה גם בצילום. היא חולקת במפורש על פירוש הרמב"ם בסוגיות, ואין להציגה כזהה לחשבון העוונות שלו. ⁷⁵ (פנקס: D37)

N12 סיגופים, זיכרון העבר וכבוד בעל התשובה

אגרת התשובה בתניא פותחת בהבחנה בין עזיבת החטא, שהיא יסוד התשובה, לבין תעניות ותיקונים. לכן שק ותענית בסיפור ראובן או ק"ל שנות תענית אצל אדם אינם הגדרה בלעדית של תשובה ואינם הוראה לחקות את הסיגוף. נושא תשובה תתאה ועילאה נלמד במסגרת שיטתו, בלי להפוך כל תירוץ מדרשי למונח קבלי. ⁷⁶

התשובה אינה מוחקת חובות כלפי נפגעים, אך גם אינה מתירה להשפיל את השב. הרמב"ם, הלכות תשובה ז, ח, אוסר להזכיר לבעל תשובה את מעשיו הראשונים כדי לביישו. על כן ההכרה בעבר לצורכי אחריות אינה זהה לתווית נצחית של אדם פסול. ⁷⁷

אגרת התשובה ד מביאה בשם ראשית חכמה ביאור ללשון אי־תועלת של תשובה בחטא הנידון שם: ההגבלה היא בתשובה תתאה, ומועילה עילאה. פרק ח מתאר את התקדמות התתאה לעילאה; פרק יא מדגיש מחילה חוזרת לשב באמת ומבחין בינה לבין הסתמכות מתוכננת של "אחטא ואשוב". אין כאן מכסה מספרית של תשובות. הדברים נקראו בפרקים עצמם; ראשית חכמה שבמובאה אינו נעשה בכך מקור שנבדק כאן ישירות באותו מקום. (פנקס: A16)

בפרקי דרבי אליעזר מג מופיע גם גבול יום המיתה, בתוך סיפור ריש לקיש וחבריו. אין ללמוד מכך שאין ערך לתשובה בסוף החיים; הגבול שבסיפור הוא המעבר לאחר המיתה. החוברת מציגה את המקורות והבחנותיהם, ואינה מחליפה אותם בהוראות סיגוף מעשיות. (פנקס: A31)

⁷⁵. ראב"ד, הלכות תשובה ג, ה (A24).

⁷⁶. תניא, אגרת התשובה א, ד, ח-ט (A16).

⁷⁷. רמב"ם, הלכות תשובה ז, ח (A17).

ראשוניות מאוחרת אינה כשלעצמה ביטול תשובה קודמת. הגבלת "ראשון" לממד מסוים טעונה מקור או סימון מפורש כהצעת העורך. יוזמה, אהבה, עילאה, וידוי, פומביות וגמר כפרה אינם מילון אחיד: מחבר מסוים עשוי לקשור ביניהם, ויש להביא את קישורו והגדרתו. אי־אימות אינו מחלוקת, והבדל לשון אינו לבדו הוכחה למחלוקת או להסכמה.

השל"ה דוחה את תירוץ ראשית חכמה; מהרז"ו מפרש מחלוקת על שלמות תשובת קין; הראב"ד חולק בפירוש הסוגיות על הרמב"ם. לעומת זאת, תוספות ואור החיים לבדם אינם מוכיחים סתירה בוידוי מוקדם, וההשוואה לחזקוני מעלה מתח ממש; לקריאה הכוללת של אור החיים גם תמיכה פרשנית מתועדת. שכל טוב מול פרקי דרבי אליעזר מחייב יותר מסדר של סירוב ואחריו שיבה: לשונו מגיעה עד ימי ראובן.

יש לשמור גם חפיפות אמיתיות: בית הלוי משתתף בציר המניע ומוסיף מכשול עתידי; בארץ חמדה נקשרות יוזמה ואהבה, ובעל בני יששכר מזהה עילאה ואהבה; רבי צדוק נותן תפקידים נבדלים לוידוי יהודה ולכוח תשובת דוד. אין צורך לבחור בין כל־המקורות־מסכימים לבין רשימה מנופחת של מחלוקות.

N14 מדבר שור: תיקון הנפש ותיקון הנוגע לרבים

במדבר שור, דרוש כ, הרב קוק מקשה גם על ראובן אחרי אדם וקין וגם על הושע אחרי התורה ושמואל. הוא מבחין בין תיקון נפש האדם לבין תיקון הפגם שמחוץ לנפשו. תשובת היחיד עשויה להזדקק להשלמה בחסד ה'; תשובת ציבור, המקיפה את הכלל, עשויה לתקן גם את הפגם החיצוני. יחיד שכל מגמתו לטובת הרבים נידון במהלך זה כבעל ממד ציבורי. (פנקס: A18)

את חזרת ראובן אל הבור הוא דורש גם כעיון במכשול שמחוץ לנפשו, כדי שלא תצא תקלה לאחרים. את קדימת משה הוא מיישב מתוך הפסוקים: בתורה "ושבת" נמשך ב"ושב ה'", ואילו בהושע הוא דורש שיבה "עד ה'" שבה תיקון הציבור נעשה מכוח תשובתו. כך מגמת ראובן ושכרו בהושע קשורים לאותו אופן תיקון.

זהו דרוש מזוהה, לא הכרח בפשט הפסוקים. אין הוא אומר שמשה לא לימד תשובה, שאין צורך בחסד ה', או שראובן השלים בפועל את הצלת יוסף. הדרוש נקרא בשלמותו בתעתיק, והוא עוסק גם בפתרון להושע.

N15 חידושים שנשמרו בתיק המחקר ולא הוכרעו

כמה כיוונים עברו מן ההמתנה לבירור: מנחת עני, אגרא דכלה, המלבי"ם, הגיונות אל עמי, אהל יעקב ומסורת קוצק נקראו בקטעים המצוינים בפנקס. יאשיהו נבדק ואין לו תואר ראשון; הדיון בו מובא ב-N18 (עמ' 43). אין להשאירם ברשימת מקורות שלא נקראו, אך גם אין להעניק מכוחם אישור לכל מקורות המחקר הקודם.⁷⁸

נותרו לאימות ממוקד: יפה תואר השלם והגהות הרש"ש; רצף המאמר במהדורה מזוהה של פחד יצחק; לעומת זאת, המקום בגר"א וכל הסימן בלשם כבר אומתו בצילומי מהדורות בבדיקה המתועדת; שפת אמת ליקוטים והייחוס לפשיסחא; בינה לעתים ומספר הדרוש; והמקור הקדום למהללאל. לגבי האחרון, ההפניה המובאת בשם הרבי היא למבוא בובר לאגדת בראשית, פרק יא, ולא לגוף המדרש. המבוא לא נקרא, ולכן אין לקבוע תואר או פיסוק על סמך ההבאה לבדה; אגרת הרבי נקראה בתעתיק בבדיקה המתועדת, אך מבוא בובר עצמו עדיין לא נקרא. (פנקס: D49, D50, A20)

גם מניע תשובת ישמעאל והוראת הווידוי באור החיים נשארים שאלות תוכן, ולא רק משימות איתור. פרסום גרסה חדשה אינו מחייב להציג את כולן כפתורות. בירור נוסף ראוי שיצמצם אי־ודאות מסוימת או ישנה טענה מזוהה.

N16 מנחת עני: סדר הראיות אינו סדר הזמנים

מנחת עני, וילך יג, מסדר את הראיות לפי היקף השב. אדם וקין מתוארים כ"כל העולם"; ישראל בחטא העגל הם רבים; דוד, בהנחת דרושו, הוא מלך השקול כרבים. משום כך אין מהם לבדם ראיה מספקת לתשובת יחיד פשוט. בשורת הקב"ה לראובן, שצאצאו הושע יבשר "שובה ישראל" גם ליחיד, מאשרת לפי דרושו שקבלת תשובה חלה אף עליו.⁷⁹

זהו סדר של ראיות, לא טענה שדוד חי לפני ראובן או שקבלת תשובת ראובן התרחשה רק בימי הושע. הדרוש מסדר ראיות, ולא סדר זמנים; תולדות תיקון הקריאה נשמרות ב-C17 (עמ' 53). הדרוש מציע הבחנה מפורשת בהיקף התקדים, אבל היא אינה זהה להגדרת "עיקר בעולם" במהר"ל.

⁷⁸. מנחת עני, וילך; אגרא דכלה; הגיונות אל עמי ח"א, שבת שובה כא (A19); אגדת בראשית על מהללאל; יאשיהו בשבת נו ע"ב; יהל אור למזמור צב (A20).

⁷⁹. מנחת עני על התורה, וילך יג (A25).

המחבר מייחס לרשב"א את דין המלך כציבור, ומפנה בעצמו לחידושו לייבמות שבהם הקשה עליו. בערוך לנר לייבמות נ"ע"א אכן נקראה הקושיה על ההשוואה הזאת. לכן אין להציג את הנחת הדרוש כדין שהמחבר מקבל בלי סייג בכל חיבוריו. תשובת הרשב"א עצמה לא נקראה כאן ישירות.⁸⁰

N17 כשהמחברים עצמם מגדירים את המונחים אחרת

הטבלה מציבה הגדרות מקומיות זו מול זו, ולא מילון משותף. כל שורה תקפה בהקשרה; ההשוואה המלאה נמצאת ביחידה המצוינת. ספר נחלת בנימין עצמו לא זוהה ולא נקרא. (פנקס: A27, D29)

מחבר ומקום	הגדרה מקומית ומשמעותה	גבול ודיון
ארץ חמדה, ניצבים כא, בשם נחלת בנימין או בהמשך לו	הקדמת שיבת האדם לפתיחה מלמעלה נקשרת למאהבה ולזדונות הנעשים זכויות	סוף המובאה אינו מסומן; הקשר תקף בשיטה זו · V34 (עמ' 27)
רבי צדוק, תקנת השבין יא, ב וזיב	ראשית מצד האדם היא יראה, גם יראת הרוממות, ותתאה שבהשתדלותו; אהבה ועילאה בסיוע מלמעלה; דוד מעורר את כוח האהבה המהפך לזכויות	"מעורר כוח" אינו זהה לכל שיבה קודמת מאהבה · V23 (עמ' 19)
בעל בני יששכר, תשרי ד, ט ויח ולט; כסלו-טבת יד, ג	תחילה היא גם ראש סדר המדרגות: עילאה, המזוהה במפורש עם אהבה; פירוש נוסף מייחד את יוזמת ראובן	שני פירושים של אותו מחבר, בלי מיזוג אוטומטי · V15 (עמ' 14)
תניא, אגרת התשובה ד וח-ט	שתי אותיות ה"א: תתאה ועילאה; העילאה מתוארת גם לאחר התתאה, בדבקות דרך תורה, יראה ואהבה ובינה	הפרקים האלה אינם משווים ראובן ודוד; קריאת ד וח-ט בתעתיק נוסח קה"ת דווחה ב־Claude S1 · N12 (עמ' 39)
מאמרי תשי"ט, תורת מנחם כד, עמ' 8 ו-17	תתאה בכוחות פנימיים, עילאה בכוחות מקיפים; אפשר גם להתחיל בעילאה, ודוד נותן דרך לכל ישראל	הנחות בלתי מוגהות; אין השוואה מפורשת לראובן · V24 (עמ' 21)
לקוטי שיחות ל, עמ' 200-202	מצד האדם, בלי גורם חיצוני שכפה או גרם; לתשובה מבחירה מיוחסת עקירת העוון מתחילתו	זיקה לתוצאת האהבה, בלי תווית מפורשת "מאהבה" לתשובת ראובן · V9 (עמ' 11)

גם כוח, גילוי ויראה דורשים זיהוי מקומי. כוח התשובה במדרש הוא יכולתה לפעול (V2) (עמ' 7); כוח האהבה ברבי צדוק הוא הכוח המהפך לזכויות (V23) (עמ' 19); "בכח" בשיחת תשכ"ד הוא האפשרות שטרם התגלתה בפועל (V25) (עמ' 22). גילוי יכול להיות חשיפת מעלת התשובה אצל הושע

⁸⁰ ערוך לנר, יבמות נ"ע"א, סוגיית משלו הוסיפו לו; הרשב"א בתיווך (A39).

(V28 עמ' 23), פרסום מחילת דוד (V23 עמ' 19), או מימוש הדרך אצל שבי בבל (V25 עמ' 22). יראה עשויה להיות גורם חיצוני או יראת הרוממות — לפי המחבר. כך ניתן להשוות בלי להמציא זהות או מחלוקת מן המילה לבדה.

הגיונות אל עמ', שבת שובה כא, מדגיש בדיקה מתמדת של קיום המצוות גם אצל מי שנחשב צדיק. ראובן נדרש כפותח בבחינה כזאת, והושע כקורא דווקא ל"ישראל" לבדוק את עבודתו. אין זו אותה טענה שמעשה פסול נראה בטעות כמצווה: כאן הבדיקה חלה גם על שלמות עשיית הטוב. ההבחנה מרחיבה את מושג התשובה בלי להעניק לכל צדיק תואר היסטורי חדש.⁸¹

מכאן ההוראה למחקר: תחילה לפרש את ההשוואה המקומית של המחבר, ורק אחר כך לשאול אם היא חופפת לשיטה אחרת. הבדל בשם המדרגה אינו מוכיח סתירה, ודמיון בשם אינו מוכיח זהות.

N18 יאשיהו ומסורת "לא חטא"

בשבת נו ע"ב נאמר בשם ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן שהאומר יאשיהו חטא טועה; שיבתו נדרשת כהחזרת ממון מדינים שדן בצעירותו. הגמרא מציינת "ופליגא דרב", הרואה בו את גדול בעלי התשובה בדורו. זו מחלוקת מפורשת. "לא היה לפניו מלך" ו"בדורו" הם ביטויי השוואה יחסיים, ולא התואר הראשון שעשה תשובה.⁸²

אותה מסורת בשם ר' יונתן מופיעה גם בשלילת חטא ראובן ודוד כפשוטו, וגם בדרשת דוד שהקים עולה של תשובה. זהו קשר טקסטואלי הראוי לציון, אבל אין די בו להוכיח תיאוריה שלפיה כל פותחי התשובה דווקא לא חטאו בשום מובן. ההקשר בכל סוגיה מפרט מה נשלל ומה עדיין טעון תיקון. (פנקס: D14, D22,

(A32, D23)

מפת ההכרעה: ראייה, פירוש ומה שנותר פתוח

מעמד	מה התברר	מקום
לשון מפורשת	קין מתאר תשובה; המהר"ל מכיר בקודמים; בפסיקתא	V2 (עמ' 7);
	קין תקדים לישראל; לקוטי שיחות מכיר באדם וקין	V19 (עמ' 17);
		V27 (עמ' 23);
		V9 (עמ' 11)

81. הגיונות אל עמ', חלק א, שבת שובה כא (A28).

82. שבת נו ע"ב, יאשיהו; נה ע"ב-נו ע"א, ראובן ודוד (A32).

מעמד	מה התברר	מקום
ישובים של מחברים	יוזמה אצל יפה תואר ושל"ה; עשה מול לא תעשה בראשית חכמה; כוח אהבה ברבי צדוק; פירושי מדרגה ויוזמה בבני יששכר	V8 (עמ' 10); V10 (עמ' 11); V15 (עמ' 14); V23 (עמ' 19)
מסקנת המחקר	תואר קדימות מאוחר אינו לבדו ביטול תשובה קודמת; אין יישוב אחד לכל המדרשים	V39-V40 · עמ' 31-32
מחלוקת נשמרת	השל"ה דוחה את חילוק ראשית חכמה; מהרז"ו מפרש מחלוקת בשלמות תשובת קין; קריאת פתיחת הושע שונה בארץ חמדה וברבי צדוק	V10 (עמ' 11); V21 (עמ' 18); N17 (עמ' 42)
פתוח בתוכן	מניע ישמעאל; וידוי מול פומביות באור החיים; היקף חלק מההשוואות	N1 (עמ' 34); V33 (עמ' 26); V41 (עמ' 33)
לא נמצא או לא נקרא בבדיקה	גשר חב"די ישיר לבכורת הושע; רצף פחד יצחק והדר יעקב; הרשב"א ומהללאל במקורם	V38 (עמ' 30); V37 (עמ' 29); N15-N16 · עמ' 41-41

ט · מן התשובה אל דרך המחקר

M1 מה נחשב ראייה בעבודה הזאת

הדבר הראשון שנדרש מן המחקר היה להפריד ארבעה סוגי משפטים. "כך כתוב" דורש לשון והקשר. "כך מפרש פלוני" דורש את טיעונו של המחבר. "אפשר להחיל זאת גם כאן" הוא היסק שלנו, אפילו כשהוא מסתבר. "הדברים אינם יכולים לדור יחד" דורש שתי טענות באותו מובן ובאותו תחום. ללא ההפרדות האלה אפשר לייצר הן הסכמה רחבה מדי הן מחלוקת רחבה מדי. גם מצב המקור איננו בינארי. צילום דפוס מאפשר לראות את הטקסט והעמוד; אינו מאמת את כל מהדורות הספר. תעתיק יכול לאפשר קריאה מלאה של יחידה, אך אינו צילום ולא עד בלתי תלוי בכל אתר שמציגו. ציטוט בתוך מחבר אחר מוכיח מה אותו מחבר מביא; הוא אינו קריאה בחיבור המובא. תוצאת חיפוש והפניה בלבד פותחות כיוון, ואינן בסיס להכרעה שהקטע קיים בדיוק באותו נוסח.

מקרה בראשית רבה ממחיש הבחנה נוספת: מנגנון של מהדורה מדעית הוא עדות מזוהה על חילופי כתבי יד, אך אין לכתוב שנקראו כתבי היד עצמם. ב-R2 נצפו עמ' 1023 ולוח הסימנים של תיאודור-אלבק. כך הוכח שהמהדיר מדווח

על חסרון הרישא בפריז 149 ובמינכן 97. לא נערכה כאן קולציה עצמאית, ולא הוכרע כיוון ההתפתחות של הנוסח. (פנקס: D8)

מקרה הגר"א ממחיש התקדמות ממשית: קטע קטן במאסף הפך לקריאה ממוקדת במהדורה מזוהה, עם שער והקשר. מקרה פחד יצחק ממחיש את הגבול: שדרוג שכנו אינו משדרג אותו. כל רשומה נושאת את הראיה שלה. (פנקס: A34, A46)

M2 תעתיק, צילום ועצמאות המקורות

תעתיק ספריא, ככל תעתיק אחר, נבחן לפי המהדורה שעליה הוא נשען, שלמות הקטע והקשרו. ערכו אינו נקבע בשם המאגר. לעיתים התעתיק מאפשר לקרוא יחידה שלמה ולבחון את הטיעון, ולעיתים נחוץ צילום כדי להכריע בכתיב, בסוגריים, במנגנון חילופים או ביחס שבין גוף הטקסט להערות.

קריאה חוזרת באותו נוסח באתר אחר יכולה לגלות טעות בהבנה, אבל אינה עד נוסח עצמאי. תוספת מבקר מועילה אם הוא מצא קטע שהוחמץ או בדק היסק; אין צורך לכנות את תרומתו אימות של מהדורה אחרת. גם צילום מחייב הבחנה בין קריאת קטע לקריאת הספר כולו.

פנקס המקורות שומר את שמות המאגרים ואת היקף הבדיקה בפועל. ההערכה של כל מבקר ושל העורך נוגעת לאיכות הקריאה, לדיוק הייחוס ולגבולות ההיסק. אין חסרון בעצם השימוש במאגר דיגיטלי; החסרון נוצר כשמייחסים לקריאה יותר מכפי שנעשתה.

M3 כיצד נבנתה הגרסה הנוכחית

הבסיס היה שלושה מסלולים מתועדים: מחקר Dot, מיזוג Grok Bot ושני חלקי מחקר Claude. העורך בחר בפרוזה של Dot כבסיס עבודה, הוסיף יחידות מן המסלולים האחרים ובנה V2. עובדה זו חשובה להשוואה: קרבה בין נוסח העורך ל-Dot אינה אימות עצמאי, וגם הצלחה של V2 אינה כולה חיבור חדש של העורך.

V2 נשא 41 יחידות V ו-15 הרחבות N. ארבע ביקורות R1 הביאו ל-V3: 59 יחידות גוף, עם N16-N18 · עמ' 41-43, ו-91 רשומות מקורות. יומן V3 איגד 36 הכרעות. אין זה מניין של 36 טעויות: חלקן הוספות, חלקן שדרוג ראיה וחלקן אישור של הבחנה שכבר הייתה נכונה.

בסבב R2 נותר V3 בסיס קבוע. Grok Heavy בחן את חריפות המסקנה ואת ישמעאל; Grok Bot בחן נוסח וכיסוי; Claude בחן חסידות ומונחים; Dot בחן השבת מדרגה והודאה. לכל דוח נכתב מסמך קליטה נפרד. V4 שילבה את ההכרעות האלה בפועל, ולא רק צירפה רשימת תיקונים ל-V3. ארבע ביקורות S1 בחנו אחר כך את החוברת; V5 שילבה את ההכרעות בהסברה, ניווט, הוגנות ועימוד. אין בכך סבב מקורות רחב חדש.

נשמרו 59 מזהי הגוף לשם עקיבות, ונוספו שמונה רשומות מקור, A40-A47. 99 הרשומות הן יחידות תיעוד: הן כוללות חיבורים חופפים, ציטוטים, פרקים והפניות פתוחות. אין כאן טענה ל-99 עדים עצמאיים או ל-99 ספרים שנקראו בשלמותם. פרקי המחקר וההשוואה החדשים מסומנים M ו-C; הם עיבוד עריכתי של העבודה המתועדת.

M4 מה נשמר בארכיון ומה אין בידינו

הארכיון כולל את השאלה; מחקרי Dot, המיזוג ושני חלקי V2-V4; Claude; ויומניהם; דוחות R1 הזמינים, ארבע קליטות R2 ודוחותיהן וארבע ביקורות S1; פנקס V5, מפות וקובצי העריכה; קטעי צילום וכללי V5.5. מפתח החבילה מפרט מה נכלל בפועל.

אין כאן ייצוא מלא של השיחות. R1 של Grok Bot ושל Grok Heavy נמסרו בשיחת המשתמש; בהיעדר קובץ מקורי נפרד, תיאורם נשען על ההודעה והיומן. קובצי V2 הנושאים שמות מודלים עשויים להיות תדריכים, לא דוחות שבוצעו. בדיקות פנימיות מתועדות ביומן, בלי תמליל נפרד של כל פעולה.

קישורי מקורות עשויים להשתנות, וחסם גישה אינו הפרכה. כרכים גדולים מיוצגים בהפניות ובקטעים נחוצים; אין טענה שהספרים בשלמותם הועתקו לארכיון.

M5 מבחני הנגד ששינו את המענה

ניסוח מפתה	מבחן הנגד	מה נשאר לאחר הבדיקה
כל אחד ראשון בתחום אחר ולכן אין סתירה	לשון "מעולם"; שכל טוב; דחיית השל"ה; ישמעאל	הבחנות מזוהות אצל מפרשים, בלי פתרון כולל לכל לשון
אדם וקין לא שבו באמת	המסורות החיוביות; מדרש תהלים; דברי יואל והמהר"ל	יש דעות מערערות ויש קבלה מפורשת; אין שלילה גורפת
דוד ראשון שהשפיע על אחרים	אדם מלמד דורות; קין אות ומורה לאדם	לפי המהר"ל נדרש מעמד מכונן, לא עצם ההשפעה

ניסוח מפתה	מבחן הנגד	מה נשאר לאחר הבדיקה
ראובן ראשון ביוזמה מבין כל הקודמים	ישמעאל; סדר עונש לפני תשובה אינו מניע מוכח	היישוב נאמר על אדם וקין; ההכללה עדיין לא הוכחה
הושע ראשון שקרא לציבור	משה ושמואל; קושיית המפרשים עצמם	חידוש בתוכן ההוראה או במעלתה, לפי השיטה
כל "לא חטא" פירושו שאין שום פגם	המשך סוגיות ראובן ודוד; החיד"א ויאשיהו	נשללת קריאה מסוימת; השאר טעון עיון מקומי
אי־חזרת מעמד מוכיחה שלא נתקבלה תשובה	ספורנו; לשם; מחילת דוד לפני פרסומה	קבלה, כפרה, גילוי והשבה אינן בהכרח אותה תחנה
אותו מונח מוכיח אותה שיטה	עילאה ואהבה בבני יששכר; יראה ואהבה ברבי צדוק	יש חפיפות מפורשות וגם הגדרות שונות

M6 מדוע אין צורך בסבב מקורות רחב נוסף כעת

הסבבים לא הסתיימו מפני שכל שאלה נפתרה. הם הגיעו למצב שבו אפשר להציג מענה אחראי: יש מקורות חיוביים המכיירים בתשובת הקודמים, פירושים מפורשים המגבילים את הקדימות, מחלוקות מזוהות וגבולות שנוותרו. המשך גורף היה עלול להוסיף כותרות בלי לשנות את המענה.

השלמות ממוקדות עדיין יכולות להועיל: מקור על מניע ישמעאל; פירוש מפורש לאור החיים; בדיקת הדר יעקב ופחד יצחק במלוא ההקשר; השוואת תעתיקים לצילומים במקומות שבהם יש ספק נוסחי ממש. אין לטעון שהן הושלמו. בשלב הנוכחי יעיל יותר לבדוק אם החוברת מסבירה היטב את מה שכבר ידוע, אם נשמרו כל ההסתייגויות ואם העימוד מאפשר לימוד רצוף.

י . תיקי המחלוקת והתיקון

זהו יומן התיקון: מה נטען, מי בדק, מה הוכרע ומדוע. ההסברים המלאים נשמרים ביחידות V/N; התיקים מאפשרים לעקוב אחר השינוי ולבחון את הערכת המודלים. החזרות המקומיות שנשארו נועדו להבהיר הכרעה, ולא ליצור גוף מחקר שני.

C1 מן הסולם הפשוט למפת פירושים מזוהים

הצעת הפתיחה בכמה ממחקרי הבסיס הייתה מפתה: כל דמות פותחת מדרגה חדשה, ולכן אין סתירה. כוחה היה בהפיכת רשימה מבלבלת למבנה שניתן ללמד. חולשתה הייתה שהמבנה הוצג לעיתים כמסקנת כל המדרשים, לפני

שנבדקו השלילה המוחלטת והבדלי השיטות. ב־Claude V1 נאמר שאין סתירה אלא סולם; במיזוג נוסחה תזה דומה, לצד מחלוקות מסוימות.

V2 כבר צמצם את ההכרזה, ו־R1 חידד את ההבחנה. Grok Heavy הדגיש שהצמצום שייך למפרשים. Dot העמיד את ישמעאל כמבחן נגד להכללה. Grok Bot ו־Claude הוסיפו לשונות המחייבות דיוק. V3 שינה את כותרת V39 (עמ' 31) למפת פירושי המפרשים; R2 אישר את הכיוון אך העיר שמפת הפתח עדיין נשמעת כסולם פתור.

ההכרעה נשענת על טענות ולא על הצבעה: המהר"ל אומר בפירוש שהקודמים שבו ובכל זאת לא פתחו את הפתח הכללי. לכן עצם ההבחנה איננה המצאת העורך. אבל אין להעביר את כל הגדרתו ליפה תואר, לרבי צדוק או למדרש עצמו. V4 שומרת מפת שיטות, מציגה את הקושי תחילה ומשאירה את ההכללה על כל הקודמים פתוחה. (פנקס: D24)

c2 האם הרישא מיוחדת לבראשית רבה

ב־R1 טען Grok Bot שהלשון המוחלטת היא נוסח בראשית רבה בלבד. ההבחנה מול הפסיקתא הייתה מועילה, אך מילת הבלעדיות הייתה רחבה מדי: שכל טוב וציטוטי המהר"ל וראשית חכמה כוללים אותה. יומן R3-1 סייג זאת. ב־R2 המבקר חזר במפורש מטענתו, והביא ראיה חשובה יותר: חילוף בתוך מסורת בראשית רבה עצמה.

קריאת עמ' 1023 ולוח הסימנים בתיאודור–אלבק אישרה חסרון בפריז 149 ובמינכן 97. הבדיקה גם תיקנה את V3, שהתמקד רק בהשוואת חיבורים. לא אומצה קביעת "רוב העדים" כמסקנת העורך, מפני שלא נערכה ספירה שיטתית של מכלול העדים ותלותם. גם לא הוסק שהרישא תוספת מאוחרת או שהושמטה לשם פתרון קושיה.

זהו תיקון לשני הכיוונים: אסור להכריז "רק בראשית רבה", ואסור לדבר על נוסח אחיד בכל עדיו. הנוסח הארוך עדיין דורש פירוש. ממצא טקסטואלי מצמצם הכללה, אך אינו מספק לבדו פתרון רעיוני. (פנקס: A22, D8)

c3 שק ותענית או טרחת הבית

במיזוג הוצמד ביאור השק והתענית לדעת ר' אליעזר; V3 דיבר בעיקר על שינוי בין מקבילות. בצילום תיאודור–אלבק נמצאו שתי הדעות בתוך בראשית רבה,

ודברי הקב"ה אחר שתיהן. מהרז"ו ומתנות כהונה כבר מעירים על חסרון הדעה השנייה בנוסח הדפוס.

העורך קיבל את תיקון המבנה אך לא הפך אותו להכרעה שכל דברי הקב"ה נאמרו על שתי הדעות באופן שווה. מיקום פסקה והתאמת תוכן הם סוגי ראייה שונים. אפשר לומר שההסבר על שק ותענית מתאים לר' אליעזר; אי אפשר לקרוא לזה שיוך מפורש בכל נוסח. התיקון משמר את יישוב היוזמה בלי לייחס למבנה המדרש יותר ממה שהוא נותן. (פנקס: D8, D10)

C4 סירוב אדם, לימוד מקין ושיבה מאוחרת

הצעת סדר זמנים ביקשה לאחד סירוב, מפגש עם קין ותשובה. יש לה בסיס מקומי: מדרש תהלים מצרף סירוב ולימוד; עץ יוסף בשם יפה תואר מיישב את תענית אדם עם הלימוד מקין; מהר"ש תרל"ג מצרף סירוב ומזמור לאחר תשובת קין. אבל אין בכל אחד מהם משפט מפורש שאדם שב בעקבות אמירת המזמור, ואין הם מאחדים את כל סיפורי אדם.

שכל טוב שולל תשובה "מאדם הראשון עד כאן" בימי ראובן. לכן "הוא סירב ואז שב" אינו לבדו פתרון לשלילה הזאת. Grok Bot R2 הציע להחיל על פרקי דרבי אליעזר את ההבחנה של תשובה לאחר עונש. ההחלה אפשרית כפירוש, אך קריאת העורך מצאה שהפחד מן הנחש אינו מניע מפורש לתשובה: יש ביניהם גם הבדלה ותחושת ביטחון.

V4 שומרת את כל המקורות ואת הצעת ההחלה, ומוותרת על שני קיצורי דרך: כרונולוגיה אחידה שלא הוכחה, והפיכת סדר אירועים להוכחה פסיכולוגית על מניע. (פנקס: D5, D7, D27, A22, A42)

C5 קין: תואר ראשון ומחלוקת על שלמות התשובה

העורך ביקש לתקן הענקת תואר למדרש שאינו כתוב בו, אך הגיע לניסוח רחב מדי שלפיו לקין אין תואר ראשון מפורש. Claude R1 הפנה למהרז"ו כב, יב: "הראשון שממנו למדו", בדעה החיובית. אותה קריאה מפרשת את חילוקי האמוראים גם ביחס לשלמות תשובת קין.

ההכרעה כפולה: התואר קיים אצל המפרש ויש להכניסו; אין להעבירו ללשון המדרש או לכל חז"ל. יתרה מזו, קין כתקדים אינו נעלם כאשר מגיע דוד. גם הפסיקתא לומדת ממנו קבלת ישראל. בכך נשללת החלוקה הגורפת "הקדמונים

רק לעצמם; דוד ראשון לאחרים", אך נשאר מקום להגדרה המדויקת של המהר"ל. (פנקס: A21, D26, A11, D24)

c6 בית הלוי: שתי קריאות של מהלך אחד

המחקר הראשון של Claude הדגיש את הפחו, ושל Dot את המכשול העתידי. העורך קרא את המהלך כרצף אחד, ו־Claude חזר בו ב־R1 מן הפיצול לשני תירוצים. V13 (עמ' 13) שומרת את שני השלבים; אין לייחס את תחילת הדרוש למחבר אחד ואת המשכו למחבר אחר. (פנקס: D18)

c7 שלי"ה, ראשית חכמה והחיד"א: מחלוקת שאינה מתבטלת

ראשית חכמה מבחין בין לא־תעשה לעשה; השלי"ה אומר שהחילוק דחוק ומעדיף כיוונים אחרים. מיזוג נוח ל"ראשון מעצמו על עשה" היה שומר מילים משניהם, אך מעלים את דחייתו של השלי"ה. Grok Heavy ו־Grok Bot דרשו לשמר את המחלוקת; V3 עשה זאת.

Dot הוסיף את קריאת החיד"א בשלמותה: הוא מביא דרשת אדם שלא חטא, בוחן את התאמתה, משתמש גם בחילוק ראשית חכמה ומסייג מן המקורות המייחסים חטא. אין להפוך הצעת "אי נמי" להכרעה יחידה, ואין להוכיח פולמוס ישיר עם השלי"ה מעצם השימוש בחילוק שדחה. מה שנשאר הוא תמונה עשירה יותר של דרכים מתחרות ושל מחבר הבוחן כמה מהן. (פנקס: D12, D13, D15)

c8 יהודה וראובן: שלוש שאלות שנראו כאחת

שאלת הזמן הייתה אם תשובת ראובן החלה לפני יהודה; שאלת הפעולה הייתה אם כבר נאמר וידוי; שאלת הפרסום הייתה אם ההודאה נאמרה ברבים. תוספות מיישבים תשובה קודמת והודאה ציבורית מאוחרת. יפה תואר אומר תשובה בצנעה. חזקוני אומר בפירוש הודאה בצנעה. החלפת שלושת המשפטים במשפט אחד יצרה פעם מחלוקת חזקה מדי ופעם הסכמה חזקה מדי.

Dot R1 אימת את החזקוני בצילום ותיקן לג, ו ללג, ו Grok Bot הוסיף את יפה תואר, אך אין לכנותו המקור המוקדם ביותר: החזקוני קודם לו, וגם דבריו שונים. הערה 55 בלקוטי שיחות נותנת בסיס לקריאת התוספות בכיוון החזקוני, בלי להפוך את פירושה ללשון התוספות עצמם.

Dot R2 הוסיף את דף על הדף בשם הדר יעקב, המפרש את אור החיים כהעדר וידוי קודם ומקשה. זה מחזק את הקריאה הכוללת של לשונו, אך אינו קריאה

בהדר יעקב המקורי. ההקשר הציבורי בסוטה מאפשר הצעת יישוב, לא הכרעה. V4 משאירה מתח ממשי מול החזקוני, בלי להכריז על מחלוקת מוכחת מן התוספות לבדם. (פנקס: D16, D9, A23, D33, D45, A47)

c9 עולה, עול ומחשבה

במחקר Claude הראשון ניתנה עדיפות בלעדית לפירוש עולה כעול, עם הפניה שאינה מוכיחה זאת. קריאת מהרש"א הראתה פירוש באמצעות קרבן עולה ומחשבה. Claude חזר בו; העורך שמר את הפירוש ואת ההבדל בין המאמר על המחשבה לבין קביעה היסטורית של ראשוניות.

אין בקטע שנבדק הכרזה שדוד ראשון בעולם לתשובה על מחשבה. לכן תיקון "עול" ל"עולה" אינו מעניק רשות להוסיף שורה "דוד ראשון במחשבה". גם אם הפירוש מסביר את הביטוי, הוא אינו פותר לבדו את לשון רש"י "שב תחילה".

(פנקס: D28, D22)

c10 בני יששכר ורבי צדוק: חפיפות שאינן מילון אחיד

במחקר ובביקורות נבחן אם יוזמה, אהבה ועילאה הם אותו מושג. Claude R2 הביא את בני יששכר ד, יח ואת אגרא דכלה קמז; הקליטה שמרה חפיפות מפורשות בשיטת אותו מחבר. עם זאת, זיהוי קין בתצה נובע מהקשר הדיבור ומהמקבילה, ולא מהזכרת שמו בתוך הסוגריים. רבי צדוק משתמש גם בעילאה שמצד ה', ולא רק בתתאה. כל ההגדרות המקומיות ב-V15, V23 · עמ' 14-19

ובטבלת N17 (עמ' 42). (פנקס: A43, A44, D29)

c11 מי מדבר בארץ חמדה

Claude R2 ביקש לדייק את ייחוס הקשר בין יוזמה לאהבה בארץ חמדה. הקריאה הראתה שהקטע מובא בשם נחלת בנימין וסופו אינו מסומן; לכן הייחוס הוא "בשם נחלת בנימין או בהמשך לו". הספר המובא עצמו לא נקרא. הניגוד לקריאת רבי צדוק באותם פסוקים נשמר ב-N17 (עמ' 42); הגיונות אל עמי מוצג בנפרד, ולא כמקור לאותו זיהוי. (פנקס: A27, A28, D29)

c12 מהר"ש ותשי"ט: המשכיות אינה ייחוס מפורש

Claude R2 הציע המשכיות בין מהר"ש לתשי"ט, אך תיאר כתר ועתיק כחידוש של תשי"ט והנגיד תיקון פגם אצל בני יששכר לשיבת הרוח בחב"ד. בקליטת העורך נבדק המשך מהר"ש: כתר ועתיק כבר מופיעים בו, וגם בחב"ד נידון תיקון פגמים. אלו תיקוני העורך להצעת R2, ולא חזרות שעליהן הכריז המבקר

אז. V24 (עמ' 21) שומרת את ההמשכיות בתוכן, את גבולה ואת מעמד ההנחות; הגשר לראובן הוא הצעת השוואה של המחקר. (פנקס: A36, D30, D31)

C13 הושע אחרי משה: שאלה שאינה טעות תמלול

המחקר הראשוני שקל אם "משה" בשאלת השואל הוא טעות תמלול. יפה תואר, בית הלוי ומדבר שור מציבים קושי ממשי על קדימת הושע, ולכן השערת התמלול בוטלה; הנוסח המילולי נשמר במסגרת שאלת השואל. בראשית רבה פב, יא כבר הובא ב־Claude S14; Grok Bot R2 איתר את השמטתו מ־V3 והחזיר את העוגן למהלך. העורך שילבו ופירט את גבול ההיסק. הדיון המלא ב־V27-V30 · עמ' 23-24, N7 (עמ' 36) ו־N14 (עמ' 40). מאמר תש"ל, שהביא Claude R2, מסביר הדגשת וידוי ולא בכורת הושע (V38 (עמ' 30)). (פנקס: D36, D37, A40, A45)

C14 קודם מתן תורה: קבלה אינה הבטחה

דברי יואל היה מקור מותנה ב־Grok Bot V2. ו־Dot R1 דיווחו על קריאתו, והעורך קרא את מאמר מ בשלמותו בתעתיק. נמצאה הכרה מפורשת בקבלת אדם וקין, לצד הבחנה בין עת רצון להבטחה נצחית. זה מפריך הצגה גורפת של העבר כתקופה בלי תשובה.

לא אומצה תוספת "ראובן הראשון שפעל בלי הבטחה": גם הקודמים פעלו באותה תקופה. גם לא התקבלה הצעת החלפת דברי יואל ברבי צדוק. הם חולקים נקודת השוואה תקופתית, אך דברי יואל קושר הצלת יוסף והושע, ורבי צדוק דן בכוח המהפך לזכויות. דמיון אינו זהות ואינו הוכחת עצמאות היסטורית או תלות. (פנקס: D29, D46)

C15 השבת מדרגה: שדרוג ראייה שמצמצם הכללה

המסלול התחיל בציטוט במאסף. Dot R1 הביא צילומי קטעים, ובהם חריג ער ואונן. V3 שדרג את הראייה במידה הנכונה והשאיר את הגר"א חלקי. Dot R2 הגיע למהדורות המקור של הגר"א והלשם; העורך בדק בצילום את המקומות והשערים הרלוונטיים. סוף הסימן בלשם הוסיף את ההבחנה בין כפרה להשבה ואת הסייג שלא כל חטא וכל אדם גורמים ירידה.

זהו מקרה שבו אימות אינו רק מחזק משפט קיים; הוא גם מצמצם אותו. אי אפשר לכתוב שכל התשובות הקדומות היו חסרות עד דוד, או שכל תוצאות חטאו נמחקו. חריג ער ואונן הוא תיקון בגלגול שנעשה מאת ה', לא תשובה

בחייהם. הגר"א והלשם אינם ציטוט משותף; הפרדתם מחייבת להשאיר את הגשר האפשרי מסומן כהצעת עורך.

פחד יצחק נשאר במעמד אחר: צילום אות ג במאסף, עם דוגמת המלכות, בלי רצף מהדורה שלמה שנבדק. אין להדביק לו את חותמת האימות של שני שכניו. (פנקס: A46, A34, A33, D49)

C16 גבולות התשובה: שלוש אינה מכסה, ומעכב אינו מונע

שני קיצורי דרך נדחו. הראשון הפך את "רביעית אין מוחלין" לשלוש הזדמנויות לשוב. Dot הביא את השגת הראב"ד, שנקראה גם בצילום: ההבדל הוא בהקלה מיוחדת בהשלמת הכפרה, לא בסגירת כל תשובה עתידית. אגרת התשובה יא מחזקת מחילה חוזרת בתשובה אמתית ומבחינה מתכנון "אחטא ואשוב".

השני ריכך את הרמב"ם כאילו כל חסם הוא קושי בלבד. פרק ד עוסק במעכבים שאינם שוללים קבלה כשנעשתה תשובה; פרק ו מתאר מניעת עצם התשובה כעונש. נשמרת גם דרשת פרעה בים בפרקי דרבי אליעזר, בלי להפוך שלבים שונים לסתירה מוכחת. זהו בירור מושגי במקורות, לא קביעה על גורלו של אדם מסוים בימינו. (פנקס: A31, A14, A13, A16, A24)

C17 מנחת עני: סדר ראיות מול סדר דורות

Claude דחה בתחילה את הדרוש על סמך סדר הזמנים, כאילו הובא דוד לפני ראובן. קריאה חוזרת הראתה שהדרוש מסדר תקדימים לפי היקף: עולם, רבים, מלך ויחיד. בשורת הושע משמשת אישור ליחיד, לא דחיית קבלת ראובן לימי הושע. המבקר חזר בו במפורש.

מנגד אין להפוך את דרושו לדין מוסכם שמלך כציבור. המחבר עצמו מקשה בערוך לנר על ההנחה המיוחסת לרשב"א. Grok Heavy R2 אישר את הקושיה בתעתיק, אך לא איתר את תשובת הרשב"א עצמה. סימן קמח בחיבור אחר אינו המקור המבוקש. הקריאה מועילה לדרוש וגבולה נשאר במקומו. (פנקס: A39, A25)

C18 אבדן במיזוג ויכולת להשיב מקור

Grok Bot R1 הצביע על כיסוי חסר של קוצק, יומא וצמח צדק, מהר"ש, מדרש אגדה ותניא. V3 השיב כמה מהם, כל אחד בתפקידו: קוצק על מעשה לשם שמים; יומא על פירוט וכיסוי; יהל אור על תשובה ושבת; תרכ"ז על עילאה;

תניא על מדרגות ומחילה חוזרת. אין למנות זאת כמקורות ראשוניות חדשים בכל המקרים.

R2 מצא שמפת T039 הפנתה ל-V27 (עמ' 23) בלי אזכור שם; V4 הוסיפה את המשפט ולא הסתפקה בתיקון טכני. תרל"ג תקעא הושב לאחר קריאה של העמוד והגדרת מעמדו כהנחה. לעומת זאת, הכלל "בכל המסורות תשובת אדם אחרי העונש" לא הושב כמות שהוא: היקפו והמניע המשתמע ממנו לא הוכחו. נאמנות למיזוג פירושה טיפול בכל יחידה, ולא העתקה מחודשת של כל משפט. (פנקס: A42, A16, A38, A36, A37, A35)

C19 יאשיהו, מהללאל ופשיסחא: כיוונים שנשמרו בלי תואר מומצא
יאשיהו נבדק: יש בו מחלוקת מפורשת ויחסיות של "בדורו" ושל "לא היה לפניו מלך", לא ראשון בתשובה. הקשר לר' יונתן האומר גם שראובן ודוד לא חטאו ראוי לציון, אך אינו מוכיח שכל פותחי התשובה חפים מכל פגם.

מהללאל מפנה למבוא בובר לאגדת בראשית, ולא לגוף המדרש. אגרת הרבי נקראה בתעתיק; המבוא לא נקרא, ופיסוק "תחלה להלל" נשאר פתוח. אין מכאן ראשוניות נוספת מוכחת. גם ייחוס לפשיסחא או לשפת אמת שנמצא רק אצל מחבר מאוחר אינו נעשה מאומת משום שנמצא ביאור קרוב בקוצק או בשל"ה.

הכיוונים האלה נשמרים מפני שהם היו חלק מן החקירה, עם הסיבה שלא שינו את המסקנה. שמירתם אינה הזמנה להוסיף לכל אחד שורה חדשה ברשימת "הראשונים". (פנקס: A35, D50, A20, A32)

יא • השוואת המודלים: תרומה, כשל ותיקון

M7 מה משווים ומה אי אפשר למדוד

ארבעה מבקרים חיצוניים השתתפו בסבבים שנמסרו: ChatGPT Dot, Grok Heavy Bot, ו-Claude. לצדם נבחנת עבודת ChatGPT העורך. אלו תפקידי עבודה בתיק הזה; אין להסיק שמות גרסאות מנוע שלא נמסרו, ואין לראות בדוחות מאותה משפחת מודלים ניסויים בלתי תלויים.

תנאי העבודה אינם שווים. Claude Dot עסקו גם במחקרי בסיס; Grok Bot ביצע מיזוג וביקורת כיסוי; Heavy התמקד בכוח המסקנה ובניסיון הפרכה. R2 חילק מוקדים בכוונה. השוואת מספר המקורות או מספר העמודים לבדם הייתה

נותנת ציון לתפקיד, לא לאיכות. גם מקור שנמצא קודם בידי עמית ונקרא שוב אינו "גילוי ראשון" אוטומטי.

נבחנים כאן שני זמנים: מסלול העבודה המתועד כולו, ואיכות הדוח האחרון בתוך המוקד שהוגדר לו. הציונים הם שיפוט עריכתי בסולם 1–10, לא מדידה ניסויית. 5 פירושו בעיות מהותיות, 7 עבודה שימושית עם חולשות ניכרות, 9 עבודה חזקה עם מעט תיקונים מהותיים. ציון חסר אינו אפס. מהירות, עלות, תרגום ועיצוב השוואתי אינם מדורגים: אין נתונים אחדים מספיקים.

להערכת העורך יש הטיה מבנית אפשרית: הוא בוחר ומשלב את ההכרעות וגם מעריך את עבודתו. הערכתו מסומנת כהערכה עצמית, והמבקרים בסבב השיפור מתבקשים לבדוק אותה במיוחד. גם ציוני המבקרים פתוחים לתיקון על פי ראייה ממוקמת, לא על פי העדפה לשם מסוים. Dot והעורך מאותה משפחת מודלים, ובחירת הפרוזה של Dot כבסיס יוצרת הטיה אפשרית נוספת. ארבע ביקורות S1 בדקו את שיטת ההשוואה; לא נמצא בהן פריט מנופח מזוהה של Dot, אך נשמרת החובה לנמק את ציוניו בלי זכות אוטומטית לבסיס שנבחר.

M8 Dot: שלד ברור והתקדמות אל המהדורות

יתרונו העיקרי של Dot היה בסיס פרוזה שמבחין כבר בתחילתו בין פירוש, טענת נגד וגבול. חלק גדול מגוף V2 נשען עליו. בסבבים הבאים תרם קריאה רחבה בחיד"א, תיקון החזקוני, ביאור הראב"ד ומבחן ישמעאל; ב-R2 הגיע לצילומי מהדורות הגר"א והלשם ולדיון המזוהה על אור החיים. כך עבר מסיכום טיעונים לשיפור ממשי של תשתית הראיה.

בתיקי הבדיקה לא נמצאה טעות מהותית מזוהה בדוח Dot R2; המגבלות הן היקף הקריאה והיישובים שלא הוכרעו. המגבלות אינן נעלמות: V2 עדיין ירש חוסרים והפניות מותנות; פנקסי היסוד לא הבטיחו שכל מה שנסקר אומת מחדש. פחד יצחק והדר יעקב נשארו חלקיים; מקור מצולם במאסף איננו תמיד מהדורת ספר שנבדקה. אין להציג את בחירת בסיס Dot כהוכחה שהוא מצא כל שיטה או שכל טענתו הועדפה.

התרומה המכרעת בתיק זה היא צמצום מדויק של ההיסק: כפרה אינה מותנית בהשבה; הודאה פומבית אינה כל וידוי; אידיעת מניע ישמעאל אינה רשות להשלים אותו. המקרים C7 (עמ' 50), C8 (עמ' 50), C15 (עמ' 52) ו-C16 (עמ' 53) הם הבסיס להערכתו.

יתרוננו של Grok Bot הוא רוחב המפה והקפדה לשאול מה אבד בין גרסאות. מיזוג 51 היחידות הקל לעקוב אחר קוצק, יומא וצמח צדק, מהר"ש ותניא. ב-R1 הוסיף לשונות מדויקות ביפה תואר, רבי צדוק ומדרש תהלים; ב-R2 מצא את חילופי הנוסח בתיאודור-אלבק ואת השמטת בכורת ראובן בבראשית רבה פב מן V3. מקור זה כבר הובא במחקר Claude הראשון, S14; תרומת Grok Bot הייתה השבתו ויחידוד משמעותו, לא הבאתו הראשונה לתיק.

הכשל הבולט הוא הרחבת תיאור מקומי לכלל גורף: "הרישא רק בבראשית רבה" הייתה שגויה, והמבקר חזר בו. גם "רוב העדים" דרש ספירה שלא בוצעה, ו"מתוך פחד הנחש" הרחיב סדר סיפורי למניע. הצעת "ראשון שפעל בלי הבטחה" לא הוכחה, שהרי גם הקודמים פעלו קודם ההבטחה. הרחבת כיסוי אינה פוטרת מבדיקת כל מילת בלעדיות.

החזרה המפורשת מטענה, והבאת צילום שמתקן הן את המבקר הן את העורך, הן מעלות ממשיות. הציון אינו מבטל את השגיאה ואינו מעניש על עצם ההודאה בה. C2-C4 · עמ' 48-49 ו-C18 (עמ' 53) מראים גם את כוחו וגם את הסיכון החוזר.

Claude M10: עומק בהשוואת שיטות, וסיכון במיזוג יתר

Claude הרחיב את ספריית הבירור ואת החסידות: מנחת עני, אגרא דכלה, ארץ חמדה, הגיונות אל עמי, מקורות הרבי ודרך הצבת השאלות. ב-R2 מצא את בני יששכר ד, יח, את הזיהוי עילאה-אהבה בקמז ובלט, ואת מאמר תש"ל על לב ודיבור. התרומה הייתה לעיתים שינוי במפת השיטות, ולא עוד מופע של אותה מילה.

במחקר הראשון נמצאו טעויות מהותיות: פיצול בית הלוי; עולה כעול בלעדי; דחיית מנחת עני מסיבה כרונולוגית; מיזוג שני ביאורי פרי צדיק; ייחוס כל מעלות יומא להושע; ספירת 75 תזות במקום 53 יחידות עצמאיות. ב-R1 חזר מהן במפורש. R2 הראה שגם ביקורת מתוקנת יכולה לחדד מדי: כתר ועתיק קיימים כבר אצל מהר"ש, ועילאה בחב"ד אינה מוגבלת לשיבה בלי תיקון פגם.

ההתקדמות ניכרת ביכולת להציג מקור נגדי לקריאתו ולהחליש את טענתו הקודמת. מנגד, טבלת מונחים מסודרת עלולה להיראות מדויקת יותר מן

המקורות אם חסר בה המשך פסקה. C6 (עמ' 50), C9-C13 · עמ' 51-52 ו- C17 (עמ' 53) הם מקרי ההערכה המרכזיים.

M11 Grok Heavy: מבחן ההפרכה וגבול הכיסוי

Heavy שמר את השאלה הקשה גם כשכבר הייתה טבלה מסודרת: האם הבחנות המפורשים באמת מפורשות, והאם הן פותרות את המדרש או מציעות קריאה בו? הוא אישר את המהר"ל מתוך לשונו, שמר את שני מהלכי האחריות ואת המתח ביניהם, והזהיר מהכרזת הסכמה ומהכנסת ייחוסים לא מאומתים.

דוח R2 משויך כאן למסלול Heavy על פי התאמת המוקד לתדריך ולרישום הקליטה; ההודעה שהועברה אינה נושאת חתימת מחבר מפורשת. ההערכה נוגעת לדוח המסוים, ואין בכך אימות של גרסת מנוע. הדוח היה ממוקד ובעל גבולות מפורשים. גוף N13 (עמ' 40) ו-N16 (עמ' 41) לא הגיע בטווח הקריאה; תיאורם נשען על היומן. שכל טוב ומנחת עני לא נפתחו; אין להציג את הדוח כאישור שלהם. תשובת הרשב"א לא אותרה, והוא נמנע מאימוץ סימן קמח שאינו עוסק במלך. זהירות זו היא מעלה, אך גם מגבילה את משקל האישור.

תרומתו בתיק זה היא בעיקר ביקורת מסגרת ולוגיקה, פחות הרחבת ארכיון המקורות. אין להענישו כאילו הוטלה עליו קולציה מלאה, ואין לתת לו זכות של אימות שלא ביצע. המשפט מן R1 שהמהר"ל הוא היחיד שנפתח אצלו ומכיר בקודמים נשמר כהיקף בדיקתו, לא כמסקנה על כל הסבב. C1 (עמ' 47) ו-C17 (עמ' 53) ממחישים זאת.

M12 העורך: איחוד, עקיבות ואחריות לטעויות

העורך שמר מזהים קבועים, הפריד גוף מהרחבות, בדק מקורות מכריעים והחזיר הצעות חלופיות למקומן. V2 תיקן את הכרונולוגיה במנחת עני ואת פיצול בית הלוי; V3 שילב חידושים וסייגים; קליטות R2 בדקו את טענות המבקרים והוסיפו סייגים לתיאור פחד הנחש, מדרגות מהר"ש והיקף עילאה. זו תרומה של עריכה מחקרית, ולא רק איסוף.

עם זאת, העורך עצמו החמיץ מקורות והכליל: הכחשת תואר ראשון לקין הייתה רחבה מדי; חלק ממפת המיזוג אבד או לא קיבל נימוק; ההפניה לחזקוני הייתה שגויה; מצב הנוסח בבראשית רבה היה חסר; טבלת הפתח יכלה להיראות כסולם פתור; מפת T039 הפנתה ליחידה שטרם הזכירה את המקור.

ההערכה העצמית נשענת על התיקונים הגלויים, ולא על טענה שהגרסה המאוחרת הייתה ידועה מלכתחילה. ההישג הוא יכולת לשמר את העבודה ואת טעויותיה ולהפוך אותן לנוסח מדויק יותר. ביקורות S1 מצאו חזרות וליקויי ניווט ועימוד ב-V5. V4 מתקנת אותם; ציוני המסלול והדוח האחרון נשארים הערכה של חומרי R1-R2 והקליטה המקורית, ולא ציון חדש שניתן למבקר בזכות תיקון מאוחר של העורך. העורך אחראי גם להשמטת פב, יא שכבר הובא ב-Claude S14.

M13 מה הייתה התועלת בריבוי מבקרים

שלושה סוגי חידוד חזרו שוב ושוב. מבקר אחד מצא מקור, אחר הבחין שהמקור כבר היה בפנקס אך לא נוצל, והעורך בדק מה הוא באמת מוכיח. במקרים אחרים כמה מבקרים הציעו אותו תיקון, אך משקל הראיה לא גדל במספר הדוחות. בשדרוג הגר"א והלשם נוספה ראיה חדשה; בחזרה על תעתיק מאותו מאגר נוספה קריאה וביקורת, לא עד נוסח חדש.

לכן תרומת העבודה המשותפת אינה מתוארת כ"ארבעה אישרו". היא מתוארת כסדרה של מבחנים ששינו ניסוח: מבלעדיות לזיהוי מקומי, מסדר זמנים לסדר ראיות, מסולם אחד למערכות של מחברים, ומחסרון מדרגה לבירור נפרד של כפרה. זהו הערך שאפשר להראות מן התיעוד.

יא . גבולות המהדורה לאחר השיפור

M14 מה אין להסיק מן המוצר הערוך

עימוד נאה אינו אימות מקור. טקסט עברי הניתן לחיפוש אינו צילום דפוס. חתימת SHA מזהה קובץ, לא אמת של טענה. מספר רשומות אינו מספר עדי נוסח. דוח ביקורת שנקרא אינו ספר מקורי שנפתח. ומסירת חוברת מפורטת אינה הכרזה שכל קושי נפתר.

ב-V4 נעשתה עריכה בפועל של הכרעות R2, וב-V5 שולבו ארבע ביקורות שיפור S1. נשמרו יחידות הגוף, ונוספו מהלך המחקר, תיקי התיקון, הערכת המודלים, מפת כיסוי ויומני החלטה. מאגר המקורות המלא מצורף כקובץ נפרד ובחבילת העריכה, בהתאם לכללי הסדרה. רשימת העיון שלהלן נועדה ללימוד במקורות המרכזיים, ואינה רשימת אישורי בדיקה.

לארבעת המבקרים נמסרו משימות שיפור משלימות. דוחותיהם נשמרו בשלמותם, עם היקף הקריאה והצפייה שכל אחד דיווח. ההכרעה לא נעשתה בהצבעה: כל הצעה נבחנה מול הנוסח, ההיסטוריה וכללי הסדרה. כל מקור ומזהה נשמרו גם כאשר כמה הפניות אוחדו להערה אחת.

לאחר קליטת הדוחות ותיקון המחקר תיכתב חוברת הקורא. מטרתה תהיה להעמיד את הקורא בתוך המהלך: להבין את הקושי, את כוח כל יישוב ואת גבולו — בלשון פשוטה, בלי להפוך את העומק לרשימת סיסמאות ובלי להעמיס את כל תיעוד הסבבים. הפניות מדויקות למחקר יאפשרו להעמיק במקום הרצוי. התרגום יבוא אחרי שתי המהדורות בעברית.

יא . קליטת ארבע ביקורות השיפור S1

דוחות Claude ו־Dot, Grok Heavy, Grok Bot נשמרו בשלמותם. הטבלה מציגה את ההכרעות המשותפות; המסמך המצורף מפרט כל הצעה שהתקבלה, סויגה או נדחתה ואת הנימוק. אין זו טענה שכל המבקרים קראו אותו היקף חומר או שציוניהם אושרו בהצבעה.

מוקד S1	מה הוכרע	היכן יושם
שאלת המקור ומונחים	הנחות השואל נשמרות כהשערות; ארבע שאלות לפני הפירושים	שאלת השואל; פרק ג; N17 (עמ' 42)
המענה ודיוק חסידי	ראיות R2 לפני הסיום; עונש ונויפה; כוח והעלם; טעם קדימת הגוף	V5 (עמ' 8); V25 (עמ' 22); V38 (עמ' 30); V40 (עמ' 32)
ייחוס התרומות	Claude הביא פב, יא; Bot איתר השמטה; תיקון עורך מובחן מחזרת מבקר	C13 (עמ' 52); M9 (עמ' 56); M12 (עמ' 57)
כפילויות	תוכן בגוף, היסטוריה ב־C/M; סייגים מקומיים נשמרים	V13 (עמ' 13); V24 (עמ' 21); V33 (עמ' 26); V41 (עמ' 33); C6 (עמ' 50); C10–C13 · עמ' 51–52
ציונים	עיגול מוצהר; Heavy אימות 8; ראיות 6 בנימוק תרומה, לא תפקיד; משפחה משותפת מסומנת	M7 (עמ' 54); ציונים
ניווט ועימוד	מפות עם מזהים ועמודים; הערות מקובצות; מדידת הרווח בפועל	מפות; בדיקת המסירה
הצעות שלא אומצו	N18 (עמ' 43) אינו חסר ב־TXT; אין עמודת אמצע שלישית בכיסוי; אין מחיקת סייגים אוטומטית	מסמך ההכרעות המלא

יב . ציונים מנומקים: מסלול העבודה והדוח האחרון

הציונים מעריכים את העבודה המתועדת במשקלי הסדרה, לא מנועים בכללותם. מסלול Heavy הוא R1-R2 הזמינים; הדוח האחרון של העורך הוא קליטת R2 ועריכת V4, בהערכה עצמית. הבדלי המשימות מגבילים השוואה ישירה.

”אחרון” הוא R2 כפי שנמסר, לא תיקוני העורך אחריו. S1 אינו מדורג מחדש. ממוצע כולל קריטריונים נצפים בלבד; חסר אינו אפס. עיגול חצי-לזוגי: 8.25 מוצג 8.2; עשירית אינה דירוג מנועים. דוח Heavy R2 משויך לפי מוקד ורישום קליטה, ללא חתימה בהודעה.

משתתף	מסלול מתועד	דוח/עבודה אחרונים	בסיס ההשוואה
Dot	8.6	9.0	משקל נצפה 100%
Grok Bot	8.1	8.2	משקל נצפה 100%
Claude	7.9	8.2	משקל נצפה 100%
Grok Heavy	8.2	8.2	ללא קריטריון תיקון עקבי; משקל נצפה 90%
העורך — הערכה עצמית	8.0	8.1	משקל נצפה 100%

ממוצע משוקלל מחושב רק על קריטריונים שקיבלו ציון; חסר אינו אפס. פער של עשירית אינו ממצא מובהק. מספרי הציונים נועדו לחייב את העורך לנמק, ואינם תחליף למקרי התיקון.

Dot

Dot • קריטריון ומשקל	מסלול	אחרון	נימוק מתוך התיק
דיוק בתוכן • 15%	8	9	כפרה בלי השבה; R2 הוסיף את סייג סוף הלשם (C15) (עמ' 52).
ייחוס והקשר • 15%	8	9	מן המאסף אל שערי המהדורות; פחד יצחק נשאר נפרד (C15) (עמ' 52).
הוכחה מול השערה • 15%	9	9	הבחין בין וידוי לפומביות ובין איידיעה להוכחה (C8) (עמ' 50).

Dot · קריטריון ומשקל	מסלול	אחרון	נימוק מתוך התיק
ראיות חדשות · 10%	8	9	הגר"א והלשם במקור; הדר יעקב בתיווך מזוהה (C15,C8 · עמ' 50-52).
אימות ושקיפות לגבי מה שנבדק · 10%	9	9	דיווח מובחן על צילומים, תעתיקים וחסמי גישה.
לוגיקה ועומק · 10%	9	9	מבחן ישמעאל וקריאת אור החיים בגבולותיהן (M8 · עמ' 55).
תיקון עקבי · 10%	9	9	עדכן את דרשת החיד"א ואת גבולות ההשבה (C7,C15 · עמ' 50-52).
ביקורת עמיתים · 5%	9	9	נוסחי החלפה ממוקמים; הבחין בתיקון ובאישור קיים.
בהירות ושימושיות · 5%	9	9	בסיס פרוזה שימושי; יש צורך לקצר חזרות מתודיות.
גבולות המסקנה · 5%	9	9	V40 (עמ' 32) נשמר עם כפרה ללא השבה, ולא עם סולם כולל.

Grok Bot

Grok Bot · קריטריון ומשקל	מסלול	אחרון	נימוק מתוך התיק
דיוק בתוכן · 15%	7	8	חזר מ"רק בראשית רבה"; ב־R2 נדרשו סייגי רוב ומניע (C2-C4 · עמ' 48-49).
ייחוס והקשר · 15%	8	8	מנגנון תיאודור והבחנה בין חיבורים לכתבי יד (C2 · עמ' 48).
הוכחה מול השערה · 15%	8	8	לא הכריע קדמות מן החילוף; את ייחוס פחד הנחש למניע צמצם העורך בקליטת R2 (C4 · עמ' 49).
ראיות חדשות · 10%	9	9	צילום מנגנון החילופים; השבת פב, יא שכבר הובא ב־Claude S14 (C2,C13 · עמ' 48-52).
אימות ושקיפות לגבי מה שנבדק · 10%	8	8	טבלת קריאה מפורטת; חלק מסימני המנגנון לא ודאיים.
לוגיקה ועומק · 10%	8	8	ביקורת חזקה על כיסוי, לצד נטייה לכללי בלעדיות.
תיקון עקבי · 10%	9	9	חזרה מפורשת ותיקון מפת 51 היחידות (C18 · עמ' 53).

קריטריון ומשקל	Grok Bot	מסלול	אחרון	נימוק מתוך התיק
ביקורת עמיתים · 5%	9	9	9	איתור השמטות וכתובות שגויות עם הצעות שילוב.
בהירות ושימושיות · 5%	8	8	8	תיעוד מפורט ושימושי; עומס טבלאות דורש עריכה.
גבולות המסקנה · 5%	8	8	8	החילופים אינם מבטלים את הקושי בנוסח הארוך.

Claude

קריטריון ומשקל	Claude	מסלול	אחרון	נימוק מתוך התיק
דיוק בתוכן · 15%	7	8	8	דיוק: עולה/עול, סדר מנחת עני ומעלות יומא; ב־R2 העורך תיקן החרפות מהר"ש (C9,C12,C17 · עמ' 51-53).
ייחוס והקשר · 15%	7	8	8	ייחוס: מיזוג פרי צדיק ופיצול מהלך בית הלוי; החזרה ב־R1 נשמרה ב־R2 (C6 · עמ' 50).
הוכחה מול השערה · 15%	8	8	8	ייחוס נחלת בנימין סויג; זיהוי קין הוכרע בהקשר (C10,C11 · עמ' 51-51).
ראיות חדשות · 10%	9	9	9	בני יששכר ד, יח; אגרא דכלה קמז; תורת מנחם נח.
אימות ושקיפות לגבי מה שנבדק · 10%	8	8	8	פירט טווחים שנקראו; PDF נבדק בחילוץ בלבד.
לוגיקה ועומק · 10%	8	8	8	השוואת מערכות מושגית עשירה, לעיתים חדה מדי.
תיקון עקבי · 10%	9	9	9	חזרות מפורשות וממוקמות; אין להעניש על עצם תיקון.
ביקורת עמיתים · 5%	8	9	9	תיקונים ונוסחי החלפה; הסייגים נגד דוחו נשמרו.
בהירות ושימושיות · 5%	8	8	8	טבלת מונחים מסייעת; יש לפרש קיצורים והקשרים.
גבולות המסקנה · 5%	8	8	8	לא הוכיח בכורת הושע בחב"ד והצהיר על גבול החיפוש.

Grok Heavy

קריטריון ומשקל	Grok Heavy	מסלול	אחרון	נימוק מתוך התיק
דיוק בתוכן · 15%	8	8	8	עמד על לשון מוחלטת מול פירושי מפרשים (C1 · עמ' 47).
ייחוס והקשר · 15%	8	8	8	המהר"ל נקרא; הרשב"א לא אותר ולא הומצא (C17 · עמ' 53).
הוכחה מול השערה · 15%	9	9	9	דיווח על גוף חסר ועל הסתמכות ביומן.

קריטריון ומשקל • Grok Heavy	מסלול	אחרון	נימוק מתוך התיק
ראיות חדשות • 10%	6	6	בירור ערוך לנר מאשר קושיה, אך המקור המובא ברשב"א לא אותר. תרומה מאמתת מוגבלת למענה, לא ניקוד מספר המקורות.
אימות ושקיפות לגבי מה שנבדק • 10%	8	8	דיווח כן ומדויק, אבל גוף N13,N16 • עמ' 40-41 ו-PDF לא נקראו; האימות החלקי מחייב 8 ולא 9.
לוגיקה ועומק • 10%	9	9	ניסיון ההפרכה והמבחן מול ישמעאל ממוקדים.
תיקון עקבי • 10%	—	—	אין בתיק מסלול חזרה מספיק להשוואה מספרית הוגנת.
ביקורת עמיתים • 5%	8	8	בדק את כוח המסקנה; פחות הצעות שילוב מפורטות.
בהירות ושימושיות • 5%	9	9	דוח קצר וממוקד שניתן ליישם.
גבולות המסקנה • 5%	9	9	השאיר ישמעאל והרשב"א פתוחים; לא חיפש סגירה מלאכותית.

העורך — הערכה עצמית

העורך — הערכה עצמית • קריטריון ומשקל	מסלול	אחרון	נימוק מתוך התיק
דיוק בתוכן • 15%	7	8	תיקן טעויות במחקרי הבסיס, אך הכליל בעצמו בקין ובמפה.
ייחוס והקשר • 15%	8	8	פנקס יציב; דרשו תיקון חזקוני, כתובות ומעמד הדפוסים.
הוכחה מול השערה • 15%	8	8	שמר מחלוקות והצעות בנפרד; צמצם טענות רוב ומניע.
ראיות חדשות • 10%	8	8	בדיקות קליטה הוסיפו סייגי מהר"ש ורבי צדוק (C10,C12 • עמ' 51-51).
אימות ושקיפות לגבי מה שנבדק • 10%	8	8	דיווח על קריאה ותיווך; לא כל שליפה הצליחה.
לוגיקה ועומק • 10%	8	8	איחוד מסגרת ומבחני נגד, בלי סולם אחד.
תיקון עקבי • 10%	9	9	V3 ו-V4 מחילים תיקונים בפועל ובמזהים קבועים.
ביקורת עמיתים • 5%	8	8	בחן גם את המבקרים; ההערכה העצמית טעונה בדיקה חיצונית.
בהירות ושימושיות • 5%	8	8	שיפור רצף והפניות; עימוד V4 טרם אושר בידי המבקרים.
גבולות המסקנה • 5%	8	8	הכריע לסיים חקירה רחבה תוך שימור שאלות פתוחות.

הרישומים הבאים משמרים את ההכרעה במועד קבלתה. "טעון בדיקה" או "לא אומת" ב-V2 אינם תיאור מצב V4. ההתפתחות העדכנית מוסברת בתיקי C ובגוף המחקר; הפנקס המצורף שומר את כל שכבות הבדיקה. כך אפשר לראות מה תוקן, ולא להחליף היסטוריה של חקירה בסיפור הצלחה בדיעבד.

V2 · E1 | הכרזה שכל המדרשים אינם סותרים

הוחלפה בהכרעה מקומית: יש יישובים מפורשים, ויש הבדלים ומחלוקות. אין סולם מוסכם אחד. מקום: V5, V10, N13 · עמ' 8-40

V2 · E2 | הכרזה על מחלוקת תוספות-אור החיים

אינה מוכחת. תוספות אינם מעידים שהיה וידוי פרטי מוקדם; היעדר פומביות והיעדר וידוי יכולים לדור יחד. מקום: V33 (עמ' 26); D16, D45

V2 · E3 | הודאה מוקדמת בצנעה

נמצא לה מקור חיובי בביאור החזקוני בלקוטי שיחות טו, עמ' 445 הע' 55; לא נוספה ללשון תוספות. החזקוני עצמו טעון קריאה ישירה. מקום: V33 (עמ' 26); D33

V2 · E4 | בית הלוי: חטא דק או מכשול עתידי

שני שלבים באותו דיבור. חטא הפחז והתגובה לו קודמים; השק והתענית כעת קשורים להשלכה האפשרית על שלמות השבטים. מקום: V13 (עמ' 13); D18

V2 · E5 | עולה היא עול בלבד

הקביעה הבלעדית נדחתה. מהרש"א דורש קרבן עולה ומחשבה. אין מכאן שהוא הראשון ששב על מחשבה או הכרעת ניקוד בלעדית. מקום: V22 (עמ' 19); D28

V2 · E6 | דוד הראשון מאהבה

צומצם ללשון רבי צדוק: הראשון המעורר כוח תשובה מאהבה לזכויות. נשמר ההקשר ביחס ליהודה ולמתן תורה. מקום: V23 (עמ' 19); D29

V2 · E7 | הושע ראשון בקריאה ציבורית

נדחה: משה ושמואל קודמים. לפי יפה תואר החידוש בגילוי המעלה; שגגות ולא זכויות. מקום: V28, N7 · עמ' 23-36; D36

V2 · E8 | הושע משבט ראובן

אומת מחדש בפסיקתא, שובה סימן ט, דרך בארי-בארה. אין לייחס כל הזיהוי לנוסח ויקרא רבה ו,ו שבו לא נמצא. מקום: V27 (עמ' 23); D34

V2 · E9 | קין ראשון שחצי גזרתו בוטל

נשמר כדרשה בדעה מסוימת, לא כעובדה מוסכמת או תואר ראשון מפורש. גם כנות תשובתו אינה מוסכמת במדרש. מקום: V2-V3 · עמ' 7-7; D1,D2

V2 · E10 | רמב"ם: כל מגבלה היא רק קושי

נדחה. ד,ו מבחין בעיכוב שאינו מבטל קבלה; ו,ג מתאר מניעת עצם האפשרות לשוב כעונש. מקום: N10 (עמ' 38); A13,A14

V2 · E11 | רביעית אין מוחלין לו

לא אחד מארבעת חילוקי הכפרה ולא מכסה של שלוש תשובות. נותר לבירור נפרד בהקשר הסוגיה והמפרשים. מקום: N11 (עמ' 38); D37

V2 · E12 | כל ראשוני התשובה הם בני לאה

הוחלף בקו ראובן-יהודה-דוד, והושע מצד ייחוסו לראובן; סידור העורך ולא הכללה על אדם וקין. מקום: N6 (עמ' 36)

V2 · E13 | ראשית חכמה רק ציטוט בשלייה

הקטע נקרא בתעתיק נוסף בביקורת הפנימית. תלות המאגר הדיגיטלי בספריא מסומנת; אין אימות דפוס עצמאי. דחיית השלייה נשמרה. מקום: V10 (עמ' 11); D12,D13

V2 · E14 | תורת מנחם תשי"ט לא אומת

שבת שובה וראש השנה נקראו; קישור המאמרים אומת. שניהם הנחות בלתי מוגהות. המקורות אינם משווים בפירוש את כל הדמויות. מקום: V24 (עמ' 21); D30,D31

V2 · E15 | לקוטי שיחות טו אינו נגיש

שמונת עמודי ויחי ג נקראו בסריקה. התשובה וכוונת ראובן גבוהות, אך השוואת ההצלה המעשית נותנת טעם למלכות יהודה. מקום: V26 (עמ' 22); D33

V2 · E16 | באר מים חיים: תחילה פירוש אחד

נשמרו הכנה למצווה (בראשית יב,א) ושיבה לשורש חטא אדם (במדבר ה,ז) כפירושים שונים. לז,כט אינו המקור העיקרי לראשון. מקום: V14,N3 · עמ' 14-34; D19,A3

V2 · E17 | תשובה על מצווה

ישמח משה עוסק במעשה שנראה לעושהו כמצווה והיה טעון תיקון. אין לומר שטוב נעשה חטא רק מפני שהתחרטו. מקום: N4 (עמ' 35); A4

V2 · E18 | תשובת אדם ומסורותיו

הופרדו ידע, סירוב, שיבה וקבלה. פרי צדיק יג נוסף כמפרש ממש: ייסורים ואפשרות השיבה בלי אותו ניסיון. מקום: V4-V6, N2 · עמ' 34-8

V2 · E19 | מדבר שור רק הפניה ב-Claude

הדרוש נקרא בידי העורך ושולב: תיקון פרטי מול תיקון הנוגע לרבים, וחיבור מפורש של ראובן והושע. מקום: N14 (עמ' 40); A18

V2 · E20 | מספרי מקורות כהיקף הוכחה

הוחלפו במונח רשומות. 52 ב-71 Dot, במיזוג, 77 ב-Claude אינם מצטברים לעדויות עצמאיות. בפנקס החדש 72 רשומות מזוהות. מקום: פתח דבר ופנקס ניווט V5: הנחות השואל מפורטות במסגרת שאלת השואל והנחותיה.

V3 · R3-1 | התקבל בסייג

ביקורות: GB-2; GH-8; CL-3 מקום: V7 (עמ' 5); A22, A38 בפסיקתא ובמדרש אגדה אין הרישא המוחלטת; השל"ה מצטט בקיצור. אבל הרישא נמצאת גם בציטוט המהר"ל ובשכל טוב. אין לקרוא לכך קולציית נוסחים או לומר שהיא קיימת רק בב"ר.

V3 · R3-2 | התקבל

ביקורות: CL-2; תיקון E9 (עמ' 65) הישן מקום: V2, V21, V39 · עמ' 31-7; A21 מהרז"ו אומר על קין הראשון שממנו למדו, לפי ר' חנין. הוא מפרש בדעת רב שלא עשה תשובה גמורה. זה תואר המפרש ומחלוקת כפי שפירשה, לא הוספת מילים למדרש.

V3 · R3-3 | אומת והוחמר הסייג

ביקורות: CL-סעיף 6 (טענת הנגד); GB-טענת נגד מקום: V6, V7, V40, N13 · עמ' 40-5; A22 שכל טוב נקרא במלואו: מאדם הראשון עד כאן. רצף סירוב ואז תשובה אינו לבדו מיישב שלילה בימי ראובן. נשמר מתח מילולי מול פדר"א כ, בלי הכרזה שאין כל דרך לפרשו.

V3 · R3-4 | התקבל

ביקורות: CL-1; GB-1; GH-טענת נגד מקום: V8 (עמ' 10); D9, D10 יפה תואר

במדבר יג, יח נקרא: אפשר; מהרז"ו: שמעתי. נשמר יישוב המפרשים ומעמדו כהצעה. הטענה שהמהר"ל הוא היחיד האומר שהקודמים שבו אינה מסקנת הסבב כולו.

V3 · R3-5 | התקבל עם הבחנה

ביקורות: GB-1 ותיקון 1; DOT-R1-02 מקום: V33 (עמ' 26); D9,D16,D33; A23 יפה תואר אומר תשובה בצנעה; חזקוני אומר הודאה בצנעה. חזקוני לדברים לג, ז אומת גם בצילום. אין לכנות את יפה תואר המקור המוקדם ביותר בלי בדיקה, והחזקוני קודם לו.

V3 · R3-6 | התקבל בסייג מהותי

ביקורות: GB; DOT-R1-02-תיקון 1; GH-מסגרת מקום: V33 (עמ' 26); D45 לא הוכחה סתירת תוספות-אור החיים. מנגד לא הוכחה הסכמת כולם. חזקוני מול אור החיים: הבדל אם וידוי כולל פרטי; יישוב אפשרי אם ציבורי, ללא צמצום מפורש. הערה 55 מפנה גם ועד"ז לתוספות.

V3 · R3-7 | התקבל ואומת

ביקורות: CL; DOT-R1-01-פנקס מקום: V11 (עמ' 12); D15 כל החיד"א נקרא, כולל חלופות וחתימת אחרי כתבי. דרשת שעפטל מובאת דרך דרוש שמואל ולא הכרעה יחידה שאין כל פגם. מקורותיו בתיווך בלבד.

V3 · R3-8 | התקבל ואומת

ביקורות: DOT-R1-03 מקום: N7 (עמ' 36); A9,D15 ראובן שב בימי יעקב והתענה כל ימיו; משה מאוחר למותו. ביאור שמע שלמה דרך החיד"א נוגע להשלמת כפרה וברכה, ואינו לשון הספרי עצמו.

V3 · R3-9 | התקבל בסייג

ביקורות: GB-3, תיקון 5; GH-3; DOT-R1-07 מקום: V23 (עמ' 19); D29 רבי צדוק נותן ליהודה התחלת וידוי; אין להוסיף ברבים. דוד מעורר כוח תשובה מאהבה. סדר יראה מצד האדם כולל יראת רוממות. אין לערבבו ביוזמה שבכל מחבר.

V3 · R3-10 | התקבל ואומת

ביקורות: GB-4, תיקון 4; CL-10; DOT-R1-04 מקום: V35 (עמ' 28); D46 כל דברי יואל מאמר מ נקרא. קבלת אדם וקין, הבטחה לישראל, ניסיון הצלת יוסף וקישור הושע הושלמו. לא אומץ התואר החדש ראשון שפעל בלי הבטחה; הוא אינו

מוכח כבלעדיות. לכן גם אין צורך בהצעת Claude להחליף את דברי יואל ברבי צדוק; נשמרו שני מהלכים בייחוסיהם.

V3 · R3-11 | התקבל ואומת

ביקורות: GB-5, תיקון 3; DOT-תיקון כתובת מקום: V21 (עמ' 18); D27 כל מדרש תהלים ק נקרא בידי העורך. הרצף סירוב-קין-אדם הוא במדרש, ולא רק אפשרות עריכה. תוקנה כתובת; אין איחוד אוטומטי עם כל מסורת אחרת.

V3 · R3-12 | התקבל

ביקורות: GB-7, תיקון 6; GH-9 מקום: V10 (עמ' 11); D12, D13 נוספו פתחו בתשובה באדם וקין ופגם פרייה ורבייה. תלות הדיגיטציה נשמרת. דחיית השל"ה את ראשית חכמה אינה מתמזגת לפירוש אחד.

V3 · R3-13 | התקבל בעיקרו

ביקורות: GB-תיקון 7; CL-4 מקום: V13 (עמ' 13); D18 המהלך נקרא מחדש בתעתיק מלא ז-י. נוספו פחד מעונש וקושיית משה-הושע; הוסר מסלול עצמאי לגמרי. לא הועתקה טענת המבקר שקרא PDF לעורך שלא קרא אותו; סטטוס התעתיק מצוין.

V3 · R3-14 | התקבל ואומת

ביקורות: GB-6, תיקון 8 מקום: N18 (עמ' 43); A32 אין ליאשיהו תואר ראשון. המחלוקת ופילוג רב מפורשים. זיקת בעלי השמועה נזכרת, בלי תיאוריה גורפת שכל פותחי התשובה נטולי חטא.

V3 · R3-15 | התקבל בסייג

ביקורות: GB-8, תיקון 10 מקום: N9, N10, N12 · עמ' 37-39; A31 פדר"א מג נקרא. פרעה בים מול הרמב"ם במכות הוא מתח בשלבים שונים, לא סתירה מוכחת ולא יישוב מחייב. נוספו תשובה מצער וגבול יום המיתה; אין תואר ראשון.

V3 · R3-16 | התקבל כתיקון הפניה

ביקורות: GB-תיקון 9 מקום: N15 (עמ' 41); A20 מהללאל מיוחס למבוא בובר פיי"א, לא לגוף אגדת בראשית. המבוא לא נקרא; התואר ופיסוק תחלה להלל אינם מוכרעים.

V3 · R3-17 | התקבל במדרגת הראיה הנכונה

ביקורות: GB; DOT-R1-05; GH-פער T046; לא להוסיף ללא קריאה מקום: V37 (עמ' 29); D49, A33, A34 צילומי קטעי לשם ופחד יצחק נקראו בתוך מאסף.

נשמר חריג ער ואונן והגבול של השבת מלכות. גר"א חלקי, וכותרות המאסף אינן אימות מהדורות שלמות.

V3 · R3-18 | התקבל כסייג מרכזי

ביקורות: DOT; DOT-R1-06; טענת נגד מקום: V40,N1 · עמ' 32-34 לא הוכח מניע ישמעאל. אין להסיק מיוזמת ראובן שכל הקודמים הונעו מעונש, ואין להסיק משתיקת הסוגיה שישמעאל הוכיח יוזמה מלאה.

V3 · R3-19 | התקבל ואומת

ביקורות: CL-5; GH-10; DOT-R1-08; מקום: N14 (עמ' 40); A18 מדבר שור נקרא במלואו; נוסף הפתרון להושע מול משה באמצעות השלמה בחסד וכוח תשובת הציבור. אין להציג הבור רק כהצלה שבוצעה או החסד כחיסרון.

V3 · R3-20 | התקבל ואומת

ביקורות: GH-5; DOT-R1-09; מקום: N11,N12 · עמ' 38-39; A24,A16 השגת הראב"ד נקראה בצילום. שלוש הראשונות הן הקלה בהשלמת מחילה, לא שלוש הזדמנויות תשובה. תניא יא מוסיף מחילה חוזרת והבדלה מתכנון אחטא ואשוב. ההבחנה רמב"ם ד/ו נשמרת.

V3 · R3-21 | התקבל ואומת

ביקורות: DOT-R1-10; מקום: V27,V40 · עמ' 23-32; A11 קין בפסיקתא הוא תקדים לקבלת ישראל. אין להכליל שהקודמים שבו רק לעצמם. סמיכות הדרשות אינה זהות בעל המאמר.

V3 · R3-22 | התקבל ואומת חלקית

ביקורות: CL-6; מקום: N16 (עמ' 41); A25,A39 מנחת עני מסדר ראיות ולא זמנים. בשורת הושע בהבטחה לראובן אינה דחיית הקבלה לתקופת הושע. ערוך לנר אכן מקשה על דין מלך כציבור; הרשב"א עצמו נותר בתיווך.

V3 · R3-23 | התקבל ואומת

ביקורות: CL-7; מקום: V34,N17 · עמ' 27-42; A27 מלב"ם קושר במפורש יוזמה למאהבה; אין להפוך הפרדת צירים לכלל שדוחה את חיבורם אצל מחבר. ההשוואה לרבי צדוק תלויה בהגדרות.

עדכון מאוחר: סייג הייחוס בארץ חמדה נשמר ב-C11 (עמ' 51) וב-N17 (עמ' 42).

V3 · R3-24 | התקבל לפי ההקשר

ביקורות: CL-5; מענה למוקד הייעודי מקום: N4,N17 · עמ' 35-42; A28,A29 אהל

יעקב: מעשה שנחשב מצווה. הגיונות אל עמי: בדיקת שלמות מצווה גם אצל הצדיק. אין אלה בהכרח אותה טענה. נוספו גשרי הושע במקומותיהם.

V3 · R3-25 | התקבל בתעתיק

ביקורות: CL-9 מקום: V15 (עמ' 14); D20,A26 אגרא דכלה תצה וסביבתה: קין תתאה, ראובן עילאה. בני יששכר תשרי ד, ט נקרא במלואו: הפניה נוספת תקפה, לא תיקון לכסלו-טבת. שלושת הקטעים הם של אותו מחבר. אין להניח הרמוניה עם כל מאמרי דוד בחסידות.

עדכון מאוחר: זיהוי קין בהקשר ובמקבילה, ולא בשמו בתוך הסוגריים (V15 (עמ' 14)).

V3 · R3-26 | התקבל בגבולו

ביקורות: CL-3 מקום: V30 (עמ' 24); A30 חתם סופר מגדיר מאוחר בזמן ומוקדם במעלה בהשוואת בעל תשובה לצדיק. לא הוצג כתירוף מפורש לכל כרונולוגיית אדם-קין-ראובן. נוסחת הצלת נפשות נשארת אנלוגיה משנית, לא הוכחת פירוש לתשובה.

V3 · R3-27 | הושלם

ביקורות: GB-כיסוי T017 מקום: N4 (עמ' 35); A35 אמת ואמונה ט נקרא בתעתיק. יוחס לליקוט בשם קוצק, לא למקור כתוב בידו. הגשר להושע הושב.

V3 · R3-28 | הושלם

ביקורות: GB-כיסוי T027 מקום: N7 (עמ' 36); A37,D37 יומא משה-דוד ויהל אור תרכט נקראו. הקשר כיסוי/פירוט ושבת-תשב נשמר, בלי תואר ראשון חדש למשה.

V3 · R3-29 | הושלם

ביקורות: GB-כיסוי T032 מקום: V24 (עמ' 21); A36 מהר"ש תרכ"ז קצה נקרא בתעתיק הרשמי. עילאה ובכל מאדך; אין לייחס לו אוטומטית את סטטוס בלתי מוגה של מאמרי תשי"ט.

עדכון מאוחר: כתר ועתיק כבר אצל מהר"ש (C12 (עמ' 51); V24 (עמ' 21)).

V3 · R3-30 | הושלם בחלקו

ביקורות: GB-כיסוי T033,T045 מקום: N6,N12 · עמ' 36-39; A7,A16 תוכן משיח וצדיקים היה כבר ב-N6 (עמ' 36) ונוספו לשון והפניה מדויקות. תניא ד, ח, יא נבדקו והרחיבו את גבולות תשובה עילאה והמחילה החוזרת.

V3 · R3-31 | השלמה ותיקון הביקורת

ביקורות: GB-כיסוי T039,S20 מקום: V7 (עמ' 5); A38,D8 מדרש אגדה בובר הושב במקור. קישור הסריקה S20 היה כבר ב-D8 ב-V2, ולכן לא אבד כליל. צילום למברג לא נבדק מחדש ואין שדרוג סטטוס.

V3 · R3-32 | נשמר וחודד

ביקורות: GH-1,2,8 וטענת נגד מקום: V19,V20,V36,V39,V40 · עמ' 17-32 המהר"ל נותן יישוב מפורש אך הוא שיטתו, לא חלוקה מפורשת במדרש. מתח תפקידם המיוחד של דוד וישראל מול גילוי אפשרי דרך אחרים נשאר. הטבלה סומנה כמפת מפרשים.

V3 · R3-33 | נשמר

ביקורות: GH-4 מקום: V27-V30 · עמ' 23-24; D34,D36,D38 משה ושמואל קדמו. יפה תואר: שגגות, לא זכויות; פסיקתא רבתי: דרך פיוס. לא כל מעלות יומא נלמדות מהושע.

V3 · R3-34 | לא אומץ כראיה חדשה

ביקורות: GH-6,7 מקום: V11,V38,N15 · עמ' 12-41 פשיסחא/שפת אמת על לא חטא נותרו בתיווך. פירוש פתחת כמקח טעות ממאמר בן זמננו אינו מקור קלאסי. אין להחליף את המקורות המאומתים בייחוס לא בדוק.

V3 · R3-35 | תוקן ונשמרה היסטוריה

ביקורות: DOT-תיקון D5; כל המבקרים: סטטוס מקום: D5,D27 וכל הפנקס תיקון קישור אינו מקור חדש. שורת עדכון V3 קובעת לגבי בדיקות חדשות; שורות V2 נשמרות כהיסטוריה. אותה דיגיטציה דרך שני אתרים אינה אימות עצמאי.

V3 · R3-36 | תועד

ביקורות: CL-8 ותיקוני מחקרו הראשון מקום: יומן והנמקת בחירת הבסיס Claude חזר בו בבית הלוי, עולה/עול, מנחת עני, מיזוג שני פרי צדיק, כלל מעלות יומא וספירת 75 תזות. אלה תיקוני מחקר קודם; לא שש שגיאות חדשות ב-V2. ההרחבה למהרש"א במועד קטן נשמרת בדוחו ולא נוספה כראיית ראשוניות חדשה. גם חזרת דוח Dot שלוש פעמים אינה שלוש ביקורות.

קליטת R2: החלטות שהוכנסו למהדורה

ביקורת	מוקד	הכרעת V4	מקום
Heavy	חריפות המקור ומסגרת הטבלה	נשמרה המסקנה כמפת מפרשים; ישמעאל נשאר פתוח; הרשב"א בתיווך בלבד.	V7, V39, V40, N1, N16 · עמ' 5-41
Grok Bot 2-1	נוסח בראשית רבה והדעות על ראובן	חילופים בתוך ב"ר; אין ספירת רוב ולא שיוך מבני בלעדי לר' אליעזר.	V7 (עמ' 5), D8
Grok Bot 3	שכל טוב מול פרקי דרבי אליעזר	אדם נזכר במפורש; יישוב סוג התשובה הוא החלה שלנו; פחד אינו מניע מוכח.	V6, V7, N13 · עמ' 5-40
Grok Bot 6-4	בכורה, פסיקתא וציטוטי מפרשים	נוסף פב, יא; בסיסי פסיקתא מובחנים; קיצור אינו ההסבר היחיד לחסר.	V30 (עמ' 24), A40, D34
Grok Bot 8-7	כיסוי ופנקס	מהר"ש תרל"ג הושב; מדרש אגדה נוסף גם ל-V27 (עמ' 23); כתובות עודכנו.	V5, V27 · עמ' 8-42, 23
Claude 2,5-1	בני יששכר ואגרא דכלה	יוזמה לצד מדרגה; זיהוי עילאה ואהבה מקומי; קין מזוהה בהקשר.	V15, V23 · עמ' 14-19, A43, A44
Claude 4,6-3	ייחוס, יראה ויוזמה	נחלת בנימין בתיווך; רבי צדוק תתאה ועילאה; הרבי קושר תוצאה והפניה לאהבה.	N17, V23, V9, V34 · עמ' 11-42
Claude 8-7	מהר"ש ותשי"ט; כוח וגילוי	תוקנו ניגוד תיקון פגם וייחוס חידוש כתר; אין השוואה מפורשת לראובן.	V24, V25 · עמ' 21-22
Claude 10-9	הושע וקליטת חזרות	תש"ל מסביר הדגשת דיבור, לא בכורה; חזרות R1 לא הושבו בטעות.	V38 (עמ' 30), A45, M10 (עמ' 56)
Dot 1-3	הגר"א והלשם	אימות מהדורות; כפרה בלי השבה; לא כל חטא מוריד מדרגה; גלגול מובחן.	V37 (עמ' 29), A46, A33
Dot 4-5	אור החיים והערה 55	קריאה כוללת טבעית עם תמיכה מתווכת; יישוב פומביות אפשרי, לא מוכח.	V33 (עמ' 26), A47, D33
Dot 6	פחד יצחק	צילום קטע נשאר צילום קטע; אין העברת אימות הגר"א והלשם.	V37 (עמ' 29), A34

יג . מפת הכיסוי: 51 יחידות המיזוג

”נשמר” פירושו שהטענה המהותית טופלה במקום המצוין, לא שכל משפט מן המיזוג הועתק ולא שכל מקור נבדק מחדש. הרחבה שלא הושלמה נשארת גלויה. חיבור שאומת בחלקו אינו מקבל אישור לכל הכרך.

יחידה	מקום וטיפול ב-V5
B-T1 · שאלת הראשונים	V1 (עמ' 6)
B-T2 · הגדרת התשובה	V31-V34,N12 · עמ' 25-39
B-T3 · תחילה יחסית בהושע	V30 (עמ' 24)
B-T4 · פתח וסירוב אדם	V5 (עמ' 8); A42 — מהר”ש תרל”ג תקעא הושב; אין טענה שנקראו כל המאמרים
B-T5 · תענית ומי גיחון	V4,V6 · עמ' 8-9
B-T6 · מסורות אדם ויפה תואר	V4-V6 · עמ' 8-9
B-T7 · מהר”ש: כוח התשובה	V5,N15 · עמ' 8-41; A42 — הקטע בתרל”ג הושב; הרחבות תשל”ב נשארו לפי מצבן
B-T8 · מדרש תהלים והעיקרים	V21 (עמ' 18); D27 — הפרק נקרא מחדש בתעתיק — הפניית העיקרים נשמרה כתיווך, לא כקטע שנקרא מחדש
B-T9 · קין: תשובה ופשרה	V2-V3 · עמ' 7-7
B-T10 · שלמות תשובת קין	V2-V3 · עמ' 7-7
B-T11 · מופת לבעלי תשובה	V2,V21 · עמ' 7-18; A21 — נוסף מהרז”ו והראשון שממנו למדו
B-T12 · הרבי: קין ואדם	N5 (עמ' 35)
B-T13 · כיוון מהללאל	N15 (עמ' 41); A20 — מהללאל נשמר ככיוון, לא ראשון חדש שהוכרע
B-T14 · נוסח המדרש ומקבילותיו	V7,V27 · עמ' 5-23
B-T15 · פירוש היוזמה	V8 (עמ' 10)
B-T16 · ראשית חכמה מול של”ה	V10 (עמ' 11)
B-T17 · קוצק: מעשה לשם שמים	V11,N4 · עמ' 12-35; A35 — קוצק נקרא והושב בייחוס לליקוט
B-T18 · הרבי: תשובת הקודמים	V9 (עמ' 11)
B-T19 · בני יששכר: עילאה	V15 (עמ' 14)
B-T20 · בית הלוי: מכשול עתידי	V13 (עמ' 13)
B-T21 · באר מים חיים: הכנה	V14,N3 · עמ' 14-34

יחידה	מקום וטיפול ב-V5
B-T22 · שפת אמת: אנה אני בא	V16 (עמ' 16)
B-T23 · בני לאה והתשובה	N6 (עמ' 36)
B-T24 · תשובה והודאה	V12,V33 · עמ' 26-13; D9,A23 — תשובה, וידוי ופומביות הובחנו
B-T25 · יהודה: הודאה והצלה	V12,V33 · עמ' 26-13
B-T26 · ראובן ומלכות יהודה	V26 (עמ' 22)
B-T27 · משה, יומא וצמח צדק	N7 (עמ' 36); D37,A37 — יומא ויהל אור הושלמו
B-T28 · עולה, דרך ופתחון פה	V17 (עמ' 16)
B-T29 · יחיד וציבור	V18 (עמ' 17)
B-T30 · מהר"ל: פתיחה כללית	V19-V20 · עמ' 18-17
B-T31 · תשובה קודמת לעולם	V36 (עמ' 29)
B-T32 · מהר"ש: תשובה עילאה	V24 (עמ' 21); A36 — נוסף מהר"ש תרכ"ז
B-T33 · כוח וגילוי בפועל	V25,N6 · עמ' 36-22; A7 — התוכן כוסה בתמצית; הלשון והעמודים הושלמו
B-T34 · רבי צדוק: אהבה	V23 (עמ' 19)
B-T35 · מהרש"א: עולה ומחשבה	V22 (עמ' 19)
B-T36 · הושע אחרי משה	V28 (עמ' 23)
B-T37 · הוראת לשון הפיוס	V29 (עמ' 24)
B-T38 · הושע משבט ראובן	V27 (עמ' 23)
B-T39 · שיבה והחזרת הציבור	V7,V27 · עמ' 23-5; A38 — מדרש אגדה בובר נקרא
B-T40 · הושע ובקשת רחמים	N8,V30 · עמ' 37-24
B-T41 · תוקף ושלמות	V31-V32 · עמ' 26-25
B-T42 · צער וכוח התשובה	V34,N2,N9,N10 · עמ' 38-27; A31 — פרקי דרבי אליעזר מג נקרא — אחאב בפדר"א מג הוא דוגמת כוח התשובה ללא תואר ראשון; אין יחידת ראשוניות נפרדת
B-T43 · לפני מתן תורה	V35 (עמ' 28); D46 — מאמר מ נקרא בשלמותו בתעתיק

יחידה	מקום וטיפול ב-V5
B-T44 · יאשיהו, אחאב ומנשה	A31,A32 ; 43-37 · עמ' N9,N10,N12,N18 — יאשיהו בלי תואר ראשון
B-T45 · זמן, חזרה ומניעה	N10-N12 · עמ' 39-38 ; A16,A31 — תניא ד/ח/יא ופדר"א הושלמו
B-T46 · גר"א, לשם ופחד יצחק	V37 (עמ' 29) ; A33,A34,A46 — הגר"א והלשם בצילומי מהדורות; פחד יצחק קטע במאסף
B-T47 · מפת הראשונות	V39,N6,N18 · עמ' 43-31 — אין תואר ראשון ליאשיהו
B-T48 · מדוע הקודמים נחשבים	V40,N13 · עמ' 40-32
B-T49 · עקיבות המקורות	פנקס D/A ויומן זה; אין העברת מצב אוטומטית; V38 (עמ' 30)
B-T50 · הנחות השואל	שאלת השואל והנחותיה (question-frame), V27-V30,N7,N9 · עמ' 37-23 — הנוסח המילולי נשמר; הפניית מצודות לא שולבה כקריאה חדשה
B-T51 · המסקנה והגבולות	V41,N13-N18 · עמ' 43-33 — קליטת R2 ושיפור החוברת; אין סבב מקורות רחב חדש

שיפור חוברת הקורא: ארבע ביקורות והכרעות העורך

סבב I1 בדק את העיבוד לקורא מול המחקר שכבר נסגר. תפקידו היה לשפר הבנה, נאמנות והפקה. ההצעות נשקלו מול לשון היחידות, ולא לפי מספר הממצאים בדוח. הטבלה מתארת את העבודה המסוימת של כל מבקר; היא אינה דירוג כללי של מנוע.

מסלול	תרומה שהתקבלה	מגבלה והכרעת עורך
Grok Heavy	זיהוי היעדר סמן להערת דברי יואל; שמירת המחלוקות ובדיקת החוליות בסיום.	הטענה שאין במחקר ראיה לקין בפסיקתא נדחתה: V27 כבר מתעדת אותה. גם הצמצום של N16 לעמוד אחד אינו מתאים לכל היחידה.
Grok Bot	הצגת שאלות השואל עם מצב המענה; השלמת תואר קין; פירוק הערות מקובצות; ניווט והפקה.	בדיקת קישור לקובץ אינה בדיקת קפיצה במציג Drive. אין להחליף את כל ההסתייגויות בתבנית אחת אם היא מטשטשת מחלוקת מקומית.

מסלול	תרומה שהתקבלה	מגבלה והכרעת עורך
Dot	הפרדת שני ביאורי פרי צדיק משאלת תוצאות החטא; נימוק השל"ה; שני התקדימים ליחיד ולציבור; פירוש הקלת הראב"ד.	הדוח הראשון היה טקסטואלי בלבד. השלמה מאוחרת דיווחה על צפייה בכל העמודים ושמירה מאומתת; שני מצבי המסירה נשמרים בנפרד.
Claude	המחלוקת בין ארץ חמדה לרבי צדוק; הגדרות מקומיות לעילאה; טבלת מונחים; תכנית הערות; פגמי גופנים וזרימה.	נוסחי ההחלפה אינם מקור עצמאי. ציטוטים שסומנו לאימות הוחזרו לפרפרזה של המחקר. בפרי צדיק נשמר תיקון Dot, במקום ניסוח שמקרב שוב את שתי השאלות.

מה הוחלט בפועל

כללי 5.6 חלים על ההפקה החדשה. המזהים הומרו במחקר ובקורא יחד, ונשמרה מפת המרה. דוחות המבקרים המקוריים נשארו כמות שהם. השער נשאר בתמונת הסדרה, בלי מספר גרסת עבודה ובלי משפט הפיקוח; בפתח חוברת הקורא נזכרת ההובלה האנושית והמסגרת הרבנית.

במחקר נשמרו כל יחידות V ו-N ומסקנותיהן. בקורא נוספו החוליות החסרות במקום שבו הן נלמדות: קין כתקדים לפני הסיכום; נימוק השל"ה בעת הדיון במחלוקתו; שני צדדי הייאוש בסוגיית יחיד וציבור; והקריאות השונות של "שובה ישראל". ההערות מפנות למקום המדויק, תוך שמירת מעמד הראיה של כל מקור. אין כאן מחקר מקורות חדש או העלאת ציון למבקר שהציע יותר עמודים. הבדיקות של העורך הן על הקבצים החדשים ועל התאמת העיבוד למחקר. דיווח על קריאת ספר בידי מבקר נשאר דיווח מזוהה; הוא אינו הופך לקריאה חדשה של העורך.

שמירה והשלמות

Heavy מסר בשיחה לאחר שהשמירה שלו נחסמה. Bot ו-Dot דיווחו על אימות מלא של תוצריהם. Claude דיווח על אימות מלא לדוח ולשני חלקי ההצעות, אך לכיסוי אישר גודל ותחילת תוכן וסופו, בלי חתימה מלאה. הבדלים אלה נרשמים בתיק המסירה, ואינם נעלמים בגלל קליטת התוכן.

בדיקת ההפקה מלווה את הכרעת התוכן. בקורא הופרדו 75 הערות לפי הטענות שהן מתעדות; במחקר נשמרו 82 הערות מקובצות לפי מקורות. נבדקו רצף הסימנים, עמוד ההערה, מזהי היחידות והיעד של כל הפניה. הגופנים נבדקו גם בשכבת הטקסט. צפייה חזותית ברינדור משלימה את בדיקת הנתונים, אך אינה שקולה לניסוי עם קוראים או להדפסה פיזית. בדיקות אלה אינן משדרגות תעתיק לצילום ואינן משלימות מקורות שלא נקראו.

מבחר ללימוד בפנים, בסדר תקופות משוער. היחידה והעמוד מפנים לבירור ולהיקף הבדיקה; הפנקס המלא מצורף בנפרד. סדר הרשימה אינו הכרעה בתיארוך המדרשים.

מקרא. בראשית ד; לה, כב; לז, כט; לח, כו; דברים ל; הושע יד **במחקר: עמ' 5.**

סוגיות התלמוד. שבת נה ע"ב-נו ע"ב; פסחים פז ע"א; סוטה ז ע"ב; בבא קמא צב ע"א; מכות יא ע"ב; עבודה זרה ד ע"ב-ה ע"א; מועד קטן טז ע"ב; יומא פו; בבא בתרא טז ע"ב **במחקר: עמ' 17.**

מדרשי היסוד. בראשית רבה כא, ו; כב, יב-יג; פב, יא; פד, יט **במחקר: עמ' 5.**
המקבילות המדרשיות. פסיקתא דרב כהנא, שובה ט ויא; פסיקתא רבתי מד; מדרש תהלים ק; פרקי דרבי אליעזר כ ומג **במחקר: עמ' 23.**

ראשונים: מקבילות ופירוש. לקח טוב ושכל טוב לבראשית לז, כט; תוספות בבא קמא צב ע"א ומכות יא ע"ב; חזקוני לדברים לג, ז **במחקר: עמ' 26.**

רמב"ם והראב"ד. הלכות תשובה ב, א; ג, ה והשגת הראב"ד; פרקים ד ו' **במחקר: עמ' 38.**
ראשית חכמה ויפה תואר. שער התשובה ג; יפה תואר לבמדבר רבה יג, יח ולבראשית רבה פד, יט **במחקר: עמ' 11.**

מהר"ל ומהרש"א. נתיב התשובה ד ותפארת ישראל מח; חידושי אגדות עבודה זרה ה ע"א **במחקר: עמ' 17.**

אור החיים. בראשית מט, ד **במחקר: עמ' 26.**

הגר"א והחיד"א. ביאור לתיקוני זוהר, תיקון נח, קו ע"ב; פתח עינים שבת נה ע"ב **במחקר: עמ' 29.**

ישמח משה ובעל בני יששכר. ישמח משה וישב; בני יששכר תשרי ד, ט, יח, לט וכסלו-טבת יד, ג; אגרא דכלה בראשית תצה וצירופים קמז **במחקר: עמ' 14.**

תורת שמואל. תרכ"ז עמ' קצד-קצו; תרל"ג ח"ב עמ' תקעא **במחקר: עמ' 21.**

בית הלוי וארץ חמדה. בית הלוי וישב, לז, כט; ארץ חמדה ניצבים כא **במחקר: עמ' 13.**

רבי צדוק. תקנת השבין יא; פרי צדיק וילך ושבת תשובה יג **במחקר: עמ' 19.**

לשם ומדבר שור. הדע"ה ח"ב, דרוש ד, ענף כד, סימן א; מדבר שור כ **במחקר: עמ' 29.**

דברי יואל ופחד יצחק. דברי יואל וישב מאמר מ; פחד יצחק יום הכיפורים יא, ג **במחקר: עמ' 28.**

לקוטי שיחות. טו, ויחי ג, עמ' 439-446; ל, מקץ ב, עמ' 198-203; לה, וישלח ג, עמ' 152-154 **במחקר: עמ' 11.**

תורת מנחם. כד, ר"ה ושבת תשובה תשי"ט; לח, סוכות תשכ"ד; נח, שבת שובה תשי"ל **במחקר: עמ' 21.**

מפת הסברות • מקורות ויישובים

מזהי היחידות נשמרו מן המחקר לשם עקיבות. המספר השמאלי מפנה לעמוד בפועל במהדורה זו. כל הפניה לחיצה בקובץ הדיגיטלי.

16 •	V16 • שפת אמת ותחושת אבדן המקום	5 •	V7 • לשון מוחלטת וחילופי נוסח: לקרוא את הקושי לפני יישובו
16 •	V17 • רש"י אכן אומר שדוד שב תחילה	6 •	V1 • מה צריך להוכיח כדי לקרוא לאדם ראשון
17 •	V18 • מדוע צריך דוגמה ליחיד וגם לציבור	7 •	V2 • קין קודם לאדם בתוך דרשה מסוימת
17 •	V19 • המהר"ל מכיר בקין ובראובן שקדמו	7 •	V3 • נתפשרתי אינו בהכרח נמחק הכול
18 •	V20 • הבכור והמלך חוזרים אל ההתחלה	8 •	V4 • מאה ושלושים שנה של תענית
18 •	V21 • גם קין נעשה אות לבעלי תשובה	8 •	V5 • פתח שהוצע לאדם ותשובה שנעשתה בפועל
19 •	V22 • עולה ומחשבה לפי מהרש"א	9 •	V6 • אדם מלמד גם את הדורות
19 •	V23 • רבי צדוק ודוד כראשון לתשובה המהפכת לזכויות	10 •	V8 • היוזמה העצמית היא פתיחת הדרך
21 •	V24 • דוד בתורת הרבי ופתיחת תשובה עילאה	11 •	V9 • ביאור הרבי בראובן ובאחיו
22 •	V25 • מייסד הדרך ומי שמממש אותה אחריו	11 •	V10 • ראשית חכמה ושלילת ההרמוניה הקלה
22 •	V26 • תשובת ראובן ומלכות יהודה	12 •	V11 • מעשה שנראה מצווה ויכולת להכיר בפגם
23 •	V27 • בן בנו של ראובן משיב את הבנים לאביהם	13 •	V12 • יהודה גרם להודאה ולא התחיל את כל תשובת ראובן
23 •	V28 • יפה תואר שואל מדוע לא משה	13 •	V13 • בית הלוי ותשובה על מכשול שטרם נולד
24 •	V29 • הושע מלמד גם מה לומר	14 •	V14 • באר מים חיים ותשובה כהכנה למצווה
		14 •	V15 • בני יששכר: מדרגה, אהבה ויוזמה בשני פירושים

מפת הסברות • גבולות והרחבות

מזהי היחידות נשמרו מן המחקר לשם עקיבות. המספר השמאלי מפנה לעמוד בפועל במהדורה זו. כל הפניה לחיצה בקובץ הדיגיטלי.

35 •	N5 • קין כמלמד וכמתקן, מעבר לדחיית העונש	24 •	V30 • תחילת נבואת הושע אינה תחילת כל הנבואה
36 •	N6 • בני לאה, פרץ ומשיח: קו משפחתי, לא כל הראשונים	25 •	V31 • תשובה שאינה מעולה עדיין מועלת
36 •	N7 • משה: קדמות ההוראה והשלמת הסיפור	26 •	V32 • וידוי כפרה ריצוי והשבת מעמד
37 •	N8 • הושע חוזר מן הקטרוג לבקשת רחמים	26 •	V33 • וידוי ופומביות אינם אותה הבחנה
37 •	N9 • מנשה והדלת שאין לנעול	27 •	V34 • משבר עשוי לעורר תשובה ואינו קובע לבדו את המניע הפנימי
38 •	N10 • מעכבי תשובה ומניעת תשובה אינם אותו דבר	28 •	V35 • קודם מתן תורה ואחריו
38 •	N11 • "חוץ מאחר" ו"רביעית אין מוחלין"	29 •	V36 • תשובה שקדמה לעולם ופתיחתה בתוך העולם
39 •	N12 • סיגופים, זיכרון העבר וכבוד בעל התשובה	29 •	V37 • כפרה והשבת מדרגה: הגר"א, הלשם ופחד יצחק
40 •	N13 • כללי ההכרעה לאחר הביקורת	30 •	V38 • מה נשמר ומה לא הפך לראיה
40 •	N14 • מדבר שור: תיקון הנפש ותיקון הנוגע לרבים	31 •	V39 • מפת פירוש המפרשים וגבולותיהם
41 •	N15 • חידושים שנשמרו בתיק המחקר ולא הוכרעו	32 •	V40 • התשובה החיובית לקורא
41 •	N16 • מנחת עני: סדר הראיות אינו סדר הזמנים	33 •	V41 • מה נשאר פתוח לאחר הבירור
42 •	N17 • כשהמחברים עצמם מגדירים את המונחים אחרת	34 •	N1 • ישמעאל ומבחן ההכללה על כל הקודמים
43 •	N18 • "יאשיהו ומסורת" לא חטא	34 •	N2 • מה אדם לא ידע, לפי פרי צדיק
		34 •	N3 • באר מים חיים: שני פירושים שונים של "תחילה"
		35 •	N4 • ישמח משה: תשובה על מה שנדמה למצווה

מפת המחקר • ביקורת והכרעות

מזהי היחידות נשמרו מן המחקר לשם עקיבות. המספר השמאלי מפנה לעמוד בפועל במהדורה זו. כל הפניה לחיצה בקובץ הדיגיטלי.

52 •	C13 • הושע אחרי משה: שאלה שאינה טעות תמלול	44 •	M1 • מה נחשב ראיה בעבודה הזאת
52 •	C14 • קודם מתן תורה: קבלה אינה הבטחה	45 •	M2 • תעתיק, צילום ועצמאות המקורות
52 •	C15 • השבת מדרגה: שדרוג ראיה שמצמצם הכללה	45 •	M3 • כיצד נבנתה הגרסה הנוכחית
53 •	C16 • גבולות התשובה: שלוש אינה מכסה, ומעכב אינו מונע	46 •	M4 • מה נשמר בארכיון ומה אין בידינו
53 •	C17 • מנחת עני: סדר ראיות מול סדר דורות	46 •	M5 • מבחני הנגד ששינו את המענה
53 •	C18 • אבדן במיזוג ויכולת להשיב מקור	47 •	M6 • מדוע אין צורך בסבב מקורות רחב נוסף כעת
54 •	C19 • יאשיהו, מהללאל ופשיסחא: כיוונים שנשמרו בלי תואר מומצא	47 •	C1 • מן הסולם הפשוט למפת פירושים מזוהים
54 •	M7 • מה משווים ומה אי אפשר למדוד	48 •	C2 • האם הרישא מיוחדת לבראשית רבה
55 •	M8 • Dot: שלד ברור והתקדמות אל המהדורות	48 •	C3 • שק ותענית או טרחת הבית
56 •	M9 • Grok Bot: כיסוי ונוסח, עם תיקון עצמי חיוני	49 •	C4 • סירוב אדם, לימוד מקין ושיבה מאוחרת
56 •	M10 • Claude: עומק בהשוואת שיטות, וסיכון במיזוג יתר	49 •	C5 • קין: תואר ראשון ומחלוקת על שלמות התשובה
57 •	M11 • Grok Heavy: מבחן ההפרכה וגבול הכיסוי	50 •	C6 • בית הלוי: שתי קריאות של מהלך אחד
57 •	M12 • העורך: איחוד, עקיבות ואחריות לטעויות	50 •	C7 • שלי"ה, ראשית חכמה והחיד"א: מחלוקת שאינה מתבטלת
58 •	M13 • מה הייתה התועלת בריבוי מבקרים	50 •	C8 • יהודה וראובן: שלוש שאלות שנראו כאחת
58 •	M14 • מה אין להסיק מן המוצר הערוך	51 •	C9 • עולה, עול ומחשבה
		51 •	C10 • בני יששכר ורבי צדוק: חפיפות שאינן מילון אחיד
		51 •	C11 • מי מדבר בארץ חמדה
		51 •	C12 • מהר"ש ותשי"ט: המשכיות אינה ייחוס מפורש